

**De nog verwachte heerlijkheid der Kerk
in de laatste dagen**

aangetoond uit Psalm 8:10

**“O HEERE, onze Heere, hoe heerlijk is Uw Naam
op de ganse aarde! ”**

door

David Flud van Giffen

Gepredikt tot Leeuwarden in de grote Kerk op den 23ste januari, 1680

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG**

2^e versie 2016

DAVID FLUD VAN GIFFEN, werd geboren te Sneek, 1653, en overleed te Dordrecht 25 febr. 1701. Hij was een zoon van Dr. Thomas van Giffen, rechtsgeleerde, en Habeltje Flud. David studeerde aan de hogeschool te Franeker vanaf 1669. Hij werd predikant te Wijckel in 1674, te De Knipe, bij Heerenveen, in 1678, te Sneek in 1681, te Dordrecht 1688. Hij bleef ongehuwd.

Ds. Van Giffen was overwegend de visie van de Coccejaanse theologen toegedaan. Hoewel hij hen niet blindelings volgde, noch andersdenkenden hard veroordeelde. In de preek over Psalm 8 zegt hij daarover: *Men benoemt elkaar naar mensen, op welke gedachten en woorden men zweert, alsof het Orakelen waren.* Kennelijk spreekt hij over de Coccejaanse en Voetsiaanse twisten. Het grote voordeel van ds. Van Giffen was dat hij één van de eersten was die de allegorische en typologische schriftuitleg van de hoogleraar Coccejus probeerde te verbinden met het meer praktikaal en bevindelijk prediken. Deze manier van preken werd door vele anderen overgenomen. Deze predikanten staan in de geschiedenis bekend als 'ernstige, of bevindelijke Coccejanen'.

Toen ds. Van Giffen op 23 jan. 1680 in Leeuwarden over Ps. 8:10 preekte, legde hij dit vers niet alleen profetisch uit, maar legde de nadruk erop dat de inhoud nog *onvervulde* profetie was. Sommige predikanten namen enkele facetten uit deze preek hem kwalijk, te meer omdat hij deze preek - samen met een preek over Job 19:25 - publiceerde zonder de classis Zevenwouden om approbatie te vragen. Deze approbatie kreeg hij achteraf van de Groningse theologische faculteit. De classis Zevenwouden bleef echter ontevreden door enkele aanstotelijke uitdrukkingen 'tegen de liefde en zeden'.

Een van degenen die ds. Van Giffen corrigeerde, was Wilh. à Brakel. Ds. à Brakel had vooral bezwaar tegen de Coccejaanse opvatting *dat de Schrift alles kan betekenen wat ze betekent*. Bovendien omvat Psalm 8 niet alleen profetie, maar óók de korte inhoud van het Genadeverbond. Ds. à Brakel zette zijn visie hierover uiteen in een boek, wat de titel meekreeg: "Halleluah ofte Lof des Heeren, over het Genaden Verbondt, ende des selfs Bedieninge in het Oude en Nieuwe Testament".

De eerste druk verscheen in 1680, hetzelfde jaar waarin ds. Van Giffen zijn preek over Psalm 8 had uitgesproken. Uit de inhoud van ds. à Brakels geschrift, kan men voorzichtig concluderen, dat zijn werk al een heel eind klaar was, toen ds. Van Giffen de preek uitsprak. Aan de inhoud van ds. à Brakels verklaring ging een voorwoord vooraf, een zogenaamd dispuut tegenover ds. Van Giffen. Bij volgende drukken werd dit dispuut weggelaten, omdat het bijgelegd was.

In het woord vooraf tijdens de 9e druk (gedateerd 17 februari 1689) legt ds. Brakel nogmaals uit waarom hij zijn werk had gepubliceerd.

"... Ik ben nooit uitgekomen tenzij een ander eerst mijn naam spelde en tegen mij schreef, en mij noodzaakte voor de waarheid mij in 't gericht te begeben. Dit heeft dit HALLELU-JAH, over Psalm 8 ook in de wereld gebracht, gelijk in de voorreden van den eerste druk 1680, te zien is. Met het uitverkopen van de eerste druk, was ook 't dispuut uit, gelijk in de voorrede van andere drukken aangewezen werd."

Ds. à Brakel maakt vervolgens enkele leerzame opmerkingen over de ligging van Coccejaanse en Voetsiaanse mensen, die de Kerk in zijn tijd beroerde.

Wij zien dat er, onder vele andere, twee misslagen in de Kerk van Nederland in zwang gaan. De eerste is, dat men zich met de letter tevreden houdt, en zich inbeeldt alsof de Godzaligheid alleen in de kennis van de samenhang van de Bijbel bestond. Een andere is, dat men devotie, en de Godzalige bewegingen van binnen, en de deugdzaamheid van buiten oefent zonder gegronde kennis van de waarheden. Daarom hebben wij grote genegenheid, van dit Traktaat, een geheel werk te maken, in een verhandeling van het Verbond der genade, en de handelingen Gods met de zielen in de toeleiding tot, en de besturing der zielen in het zelve, ten opzichte van de verlichting, sterkte, zwakheden, blijdschap, en droefheid, gezondheid en sterkte, enz.

Verder is het heel bijzonder, dat ds. à Brakel zich bijna helemaal schaarde achter de profetische visie van ds. Van Giffen. Ds. à Brakel heeft zijn toekomst visie uitgewerkt in de Redelijke Godsdienst. Vooral spreekt hij daarvan in deel 3, hoofdstuk 6: *Van de Kerk des Nieuwen Testaments vanaf de geboorte van Jezus Christus tot op de Openbaring van Johannes*; en in zijn *Verklaring van de Openbaring van Johannes*, hoofdstuk 16, en 20, par. 8 etc. Ds. à Brakel gebruikt regelmatig dezelfde woorden als ds. Van Giffen en nog meer citeert hij dezelfde teksten. Alleen op het volgende punt gaat hij veel verder dan ds. Van Giffen.

Ds. Van Giffen schrijft in het derde punt van zijn preek over Psalm 8:

"Gij moet dit niet aannemen van die malle dromerijen van een Duizendjarig Rijk. Wèg met die grillen; die duizend jaren daar in Openbaring 20 van gesproken wordt, *zijn allang voorbij.*"

Ds. à Brakel schrijft: "Of de duizendjarige binding *allang voorbij zijn?* Neen." (*Verklaring van de Openbaring van Johannes*, hoofdstuk 20, par. 18.)

Ds. Van Giffen stond bekend als een Godvruchtig en geleerd predikant. Hij werd gewaardeerd vanwege zijn nauwgezet herderlijk werk en catechisatie. Zijn vertrek uit Sneek werd zeer betreurd. Tevens was hij een liefhebber van studie in Bijbelse oudheidkunde, vaderlandse- en kerkgeschiedenis en kunsten en wetenschappen.

Gedeeltelijk overgenomen uit: Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme, deel 3.

De preek over Psalm 8 is overgenomen uit: *Verzameling van al de werken nagelaten en uitgegeven door David Flud van Giffen, met een voorwoord door Alb. Voget.*

Mijne zeer geliefde toehoorders,

Voorwoord

't Is een zonderling en merkwaardig verhaal dat ons de profeet Daniël doet in zijn 2de hoofdstuk in vers 31-35 van de wonderbare droom van die grote Nebukadnézar, koning van Babel. Aldus luiden zijn woorden in vers 31.

“Gij, o koning! zaagt, en ziet, er was een groot beeld (dit beeld was treffelijk, en deszelfs glans was uitnemend), staande tegen u over; en zijn gedaante was schrikkelijk. Het hoofd van dit beeld was van goed goud; zijn borst en zijn armen van zilver; zijn buik en zijn dijen van koper; Zijn schenkelen van ijzer; zijn voeten eensdeels van ijzer, en eensdeels van leem. Dit zaagt gij, totdat er een steen afgehouden werd zonder handen, die sloeg dat beeld aan zijn voeten van ijzer en leem, en vermaalde ze. Toen werden tezamen vermaald het ijzer, leem, koper, zilver en goud, en zij werden gelijk kaf van de dorsvloeren des zomers, en de wind nam ze weg, en er werd geen plaats voor dezelve gevonden; maar de steen, die het beeld geslagen heeft, werd tot een groten berg, alzo dat hij de gehele aarde vervulde.”

Wij behoeven geen andere verklaring te geven als Daniël zelf geeft, die dit niet van zichzelf had. Want hij getuigt in vers 30: *“Mij nu, mij is de verborgenheid geopenbaard, niet door de wijsheid die in mij is boven alle levenden, maar daarom, opdat men den koning de uitlegging zou bekend maken, en opdat gij de gedachten uws harten zoudt weten.”* Derhalve gelijk God aan Nebukadnézar de droom heeft geopenbaard in vers 28 en 29, zo is aan Daniël de uitlegging ook van God bekend gemaakt, waaraan wij dan in geen enkele wijze moeten twifelen.

Ten eerste *‘het gouden hoofd’*; wat dat is, wijst de koning zelf aan in vers 38. De eerste Assyrische of Babylonische heerschappij, die zuiver eenhoofdig was en ten tijde van Nebukadnézar zeer voortreffelijk. Uit het 1e hoofdstuk van Daniël blijkt dat Nebukadnézar een bijzonder voortreffelijk vorst was, goed van inborst, hebbende een welgestelde regering *met* uitnemende wetten, waarna *hij* zijn volken bestuurd. Een man, bijzonder prijzenswaardig, daar hij bijzonder was ingenomen met grote lust tot wijsheid, naarstigheid, allerlei kunsten en wetenschappen, zijn hof voorzien van *dergelijke* dienaren, die daar overvloedig mee begiftigd waren. Hun grote gunsten bewijzend, gelijk aan het volk Gods is gebleken.

Ten tweede volgt *de borst; en beide armen van zilver* (vers 32), die een ander koninkrijk aanduiden, dat na Nebukadnézar zou opstaan, lager dan het zijne (vers 39). En dit was de monarchie van de Meden en Perzen. Zie in *Daniël* hoofdstuk 5:28. Die alles wel hebben bezeten, wat de Babyloniërs hebben gehad, maar hun heerlijkheid was niet zo groot, als van de eerste monarch. Zij hadden niet *zo’n* voorspoedige regering, noch *dergelijke* overwinningen, maar dikwijls schandelijke nederlagen, zoals uit de *geschiedenis*ⁱ bekend is. De koningen waren meer tot wulpsheid, pracht, overdaad en allerhande dartelheden geneigd, dat de oorzaak is geweest van hun ondergang.

Ten derden, *zijn buik, en zijn dijen van koper* (vers 32); nog een ander koninkrijk, dat heersen zou over de gehele aarde (vers 39). Dit wijst op de monarchie van de Grieken, die begonnen en geëindigd is met Alexander de Grote. Hij is in het midden van zijn overwinningen en in de kracht van zijn jaren omgekomen. Zie Daniël 8:8. Bij koper

werd het vergeleken vanwege deszelfs hardigheid en sterkte. Zie Daniël 8:6, 7. Dat over de gehele aarde heerste, dat is over het grootste gedeelte van de toen bekende wereld. Azië, Afrika, Egypte, geheel Griekenland tot aan de *Scyten of Duitsen* toe, die men toen voor barbaren en woeste mensen hield; ja nauwelijks voor mensen. Na zijn dood is het verscheurd en verdeeld onder zijn oversten. Ziet Daniël 11:4.

Ten vierde; *zijn schenkelen waren van ijzer, zijn voeten eensdeels van leem* (vers 33). En dit was het vierde koninkrijk, namelijk van de Romeinen en dat zou hard zijn als ijzer, enz. Ziet vers 40 en dat in vers 41, 42 en 43 gesproken werd van de voeten en tenen, ten dele van pottenbakkers leem en ten dele ijzer, vertoont ons aardig de scheuringen van de Roomse heerschappij in het Oosterse en Westerse keizerrijk.

- Het eerste tot de *hoofdstad* van het rijk Byzantium nemend, - wat heden ten dage Constantinopel¹ is, nu onder de *regering* van de Turken, - betekent door het ijzer in zijn hardigheid en duurzaamheid.
- Het tweede, het Westerse rijk, *uitgebeeld* door het leem, waardoor we om verscheidene redenen, die wij zouden kunnen tonen, bekwamelijk verstaan de heerschappij van de Roomse bisschop, de tirannie van de Antichrist.

Hier hebben we nu het beeld en zijn *betekenis*ⁱⁱ. Nu staat voor ons nog gezien te worden, hetgeen verder omtrent dit beeld is voorgevallen en dit wordt in vers 34 en 35 verhaald.

“Dit zaagt gij, totdat er een steen afgehouden werd zonder handen, die sloeg dat beeld aan zijne voeten van ijzer en leem, en vermaalde ze. Toen werden tezamen vermaalt het ijzer, leem, koper, zilver en goud, en zij werden gelijk kaf van de dorsvloeren des zomers, en de wind nam ze weg, en er werd geen plaats voor dezelve gevonden; maar de steen, die het beeld geslagen heeft, werd tot een enen groten berg, alzo dat hij de gehele aarde vervulde.”

Zie de *betekenis* hiervan in vers 44, 45. Wie is toch anders die steen dan Christus, die Steen Israëls? (Gen. 49:24) Die Rotsteen, Wiens werk volkomen is (Deut. 32:4); Die Rotsteen des heils, vers 15. De grondsteen in Sion, een beproefde Steen, een kostelijke Hoeksteen, die wel vast gegrondvest is (Jes. 28:16). Die steen met zeven ogen (Zach. 3:9), die niet in handen was, dat is: in menselijke macht. En Die in de dagen van die koning, - dat is onder de heerschappij van de Romeinen, - is afgehouden van een berg, verstaat *hieronder* de Joodse politieke macht (Openb. 8:8). Hij is afgesneden uit het land der levenden. (Jes. 53:8) De Messias is uitgeroeid. (Dan. 9:26) Hij sloeg dat beeld aan zijn voeten van ijzer en leem en toen werd dat ijzer, leem, koper zilver en goud vermalen, enz. Dat is: Hij heeft door Zijn macht alle *koninkrijken* teniet gedaan en werd zelf tot een grote berg. Dit betekent: *de Koninkrijken van Christus*, (Lukas 22:29) in zijn voortgang en laatste heerlijkheid op aarde.

Hetgeen hier geprofeteerd staat, werd door de Zaligmaker *in trappen* gedaan. Toen Hij in het vlees kwam en leed, waren de drie eerste koninkrijken al vernield. Het vierde was in zijn hoogste *bloei*. Zie Lukas 11:1. Maar dat heeft Hij ook al beginnen te vernielen, tijdens keizer Constantijn de Grote, die Zijn leer aannam en dat *rijk* van leem, dat is het rijk van de Antichrist doet Hij ook in *gedeelten* teniet. Zie 2 Thess. 2:8. *En Hij zal alzo eens alle koninkrijken der aarde de Zijne doen worden.* (Openb. 11:15) Niet dat Hij de regeringen van de koningen verdoen zal, nee, maar koningen zullen Zijn voedsterheren zijn. (Jes. 49:23) Die zullen haar heerlijkheid eens inbrengen in Jeruzalem, dat van boven is. (Openb. 21:2,24) En als alle heerschappijen

¹ Tegenwoordig *Istanbul*

eens zullen ophouden en met de wereld vergaan dan zal het Zijne overblijven in eeuwigheid. (1 Kor. 15:24,25)

Predicatie

Van deze laatste heerlijkheid der kerk hadden wij voorgenomen met uw aandacht te handelen uit de woorden van de achtste Psalm, die u voorgelezen zijn. Deze Psalm is mede een profetische Psalm en spreekt van Christus en Zijn koninkrijk. De Apostel trekt er op drie plaatsten getuigenis uit, zoals in Hebreeën 2:6,7; 1 Kor. 15:27; Efeze 1:22. Zeer klaar en deftig stelt onze oude overzetting ons de rechte zin van deze ganse Psalm voor in de korte inhoud, die voor dezelve gesteld is en aldus luidt:

1. Verwondering over de Goddelijke mogendheid in de schepping van alle dingen.
2. Daartoe wonderbare eer en goedheid, die God aan de mensen bewezen heeft.

En is hier een zonderlinge profetie van Christus en Zijn rijk, *dat Hij door het kruis vernederd, wederom door de opstanding hoog verheven zou worden, een geweldig Heere over alle creaturen, ook naar Zijn mensheid zou worden en dat de Kerk, (op aarde met de jonge kinderen en zuigelingen vergeleken) haar Hoofd en Koning Christus, door de prediking van het Evangelie zou verklaren; en over de ganse wereld voeren.*

In de verdere verhandeling van mijn tekst zal de waarheid hiervan zich krachtig aan de consciëntie opdoen. De woorden van de tekst *bevatten* een krachtige en vrolijke uitroep over de bijzondere heerlijkheid van Gods Naam over de ganse aarde. Merkt twee dingen op: 1. Tot wie ze haar uitroep doet. 2. Wat ze uitroept.

In het eerste staat een bijzondere opmerking. De heerlijke benadering met welke God wordt aangesproken: *HEERE, onze Heere*. In de grondtaal staat het woord JEHOVAH, dat hier met HEERE is overgezet en met grote letters staat gedrukt, gelijk overal waar het gevonden wordt. JEHOVAH is Gods Naam, ja Zijn Erenaam. (Jes. 42:8) Ja, Zijn Gedenknaam. (Hoséa 12:6) Het is Zijn gewone en eeuwige Naam en Gedachtenis van geslachte tot geslacht. (Exod. 3:15; Ps.135:13) Zijn Eigen Naam, die Hem alleen toekomt. (Ps. 83:19) En kan aan geen schepsel medegedeeld worden. Bijzonder opmerkelijk is het, dat dit woord JEHOVAH in de grondtaal de betekenis van alle onderscheid des tijds, het verleden, tegenwoordige en toekomende bevat. Hier hebben de Fransen op gezien, wanneer ze het vertalen met l'Eternel. (*Eeuwige*) En zo werd het ook van Johannes verklaard. Openb. 16:5: *Die is, en Die was, en Die zijn zal*. Dadelijk zal ons zo nadrukkelijk blijken dat deze Naam hierom van God Zelf is aangenomen. Dit woord werd somtijds wezenlijk van God gezegd en genomen van het Drie-enige Goddelijk Wezen. Zie Gen. 11:5. Ontelbaar meer op andere plaatsen. Somtijds persoonlijk, zoals van de Vader. Ps. 60:1, vergelijk *hiermee* Hebr. 1:13; van de Zoon, Jes.45:21; van de Heilige Geest. Zie Levit. 16:2,34, vergelijk *hiermee* Hebr. 9:7; Num. 12:6, vergelijk *hiermee* 2 Petr. 1:21.

Deze Naam betekent:

1. De waarheid en volkomenheid van Gods enige en eeuwige Wezen. *Ik zal zijn, of Die ben* (staat er) *heeft Mij tot ulieden gezonden*. (Exod. 3:14) Zie Openb 1:4, 8.

Dit is de eerste grond van Goddelijke liefde en blijdschap in de gelovige ziel. Te weten deze eerste *gewone*ⁱⁱⁱ allerzekerste waarheid, dat God is en Wezen heeft en

oneindig alles volmaakt bezit. Dat Hij zo van hen gekend wordt als Dien, *Die* niets ontbreekt. Want die iets ontbreekt, kan in hetgeen hem ontbreekt, niet gezegd worden te zijn, hetwelk zo Hij had en bezat zou Hij volmaakter wezen en bijgevolg meer zijn. *Maar* in de goddelozen, die haters Gods zijn is het de eerste grond en trap van haar haat, te wensen dat God niet was. (Ps. 10 en 14)

2. Zo betekent *Die is*, dat Hij is, dat is eenvoudig en onveranderlijk blijvend, hetgeen Hij is (Jak. 1:17). Hij is en blijft altijd dezelfde in Wezen en oneindige zaligheid en volmaaktheid.

3. *Die worden zal of wordt dat Hij is*. Ziet Exod. 3:14. Het heet in het Hebreeuws ook: Wezengever, *want uit Hem zijn alle dingen*. (Rom. 11:36). En Hij is Die, Die Zijn deugden nooit verloochend, maar altijd bekend maakt door daden. Gelijk Hij *Zichzelve* en alle dingen het wezen geeft, *zowel* ook Zijn besluiten, beloften en betamelijkheden haar wezen doet hebben, en Die naar Zijn goedheid en waarheid Zich is mededelende aan het schepsel, als hun enige en hoogste Goed, wordende aan hetzelfde tot hun God. En wel tot volkomen verlossing, rechtvaardigmaking, heiligmaking en volmaakte zaligheid in de Zoon. En als Hij dit aan het redelijk schepsel wordt, zo wordt Hij daardoor niet veranderd, want Hij wordt hetgeen Hij is en hetgeen Hij tevoren van eeuwigheid was. Hij wordt ook daardoor niet zaliger of heerlijker in *Zichzelve*, maar het schepsel wordt daardoor van Hem zalig en heerlijk gemaakt. Dit wil de ziel te kennen geven als wij ze horen begeren al zuchtende en biddende: *Wees mij tot een rotsteen om daarin te wonen*. (Ps. 71:3)².

Wanneer wij de Heere horen zeggen tot Mozes in Exodus 6:2, dat Hij Abraham, Izaäk en Jakob wel verschenen was, *als God de Almachtige*, te weten in Zijn Naam, (Gen. 17:1)³ dat is: Ik ben wel van hen gekend als Een, Die geen macht of genoegzaamheid ontbreekt om hen alles te geven dat tot dit en het toekomstige leven van node is. Ja ook om al Mijn gegeven beloften haar vervulling en aanwezig te doen hebben, *maar met Mijn naam JEHOVAH ben Ik hen niet bekend geweest*. Niet dat zij die Naam niet geweten zouden hebben, want Mozes verhaalt, dat vele heiligen dezelve in hun redenen en woorden gebruikt hebben. Zie Gen. 4:1, 26 en 12:8 en 13:4. Ja, Gen. 15:7 In Exodus 6:1 wordt verhaald, dat God het Zelf tot Abraham gezegd heeft te weten, *“Ik ben JEHOVA”*, hetgeen Hij ook tot Mozes zeide.

Maar de Heere wil ons dit te kennen geven, dat Hij nog aan hen niet was bekend geworden als Diegene, die al Zijn beloften, rijkdommen van barmhartigheid *vervuld* had. Maar dat Hij nu meerder zou beginnen dat te betonen. Israël zou nu in Kanaän gebracht worden en daar zou Hij hen te zijner tijd tot een God worden. Zo zou Hij allengskens bij trappen Zijn naam JEHOVA uitdrukken. Dat zolang geschiedde als er nog enige beloften en besluiten Gods liggen, die haar vervulling nog moeten krijgen. Ziet dit alles, wat van de naam JEHOVA gezegd is, kortelijk bijeen in Openbaring 10:6, 7 *“En hij zwoer bij Dien, Die leeft in alle eeuwigheid, Die den hemel geschapen heeft en hetgeen daarin is, en de aarde en hetgeen daarin is, en de zee en hetgeen daarin is, dat er geen tijd meer zal zijn; maar in de dagen der stem des zevenden engels, wanneer hij bazuinen zal, zo zal de verborgenheid Gods vervuld worden, gelijk Hij Zijn dienstknechten, den profeten verkondigd heeft.”*

² Origineel staat een foutieve verwijzing naar Ps. 72:3 ipv Ps. 71:3

³ Wellicht foutieve verwijzing in het origineel naar Gen. 16:1

Mijne geliefden, dit weinige oordeelden wij zeer nodig om te zeggen van die kracht van die heerlijke naam JEHOVA. Die gij in haar klank wel kent en veel leest en gebruikt en hoort noemen, maar in wezen met geen genoegzame kennis en besef van hetgeen u getoond is, hier in gelegen is. Neemt dit dan vooraf aan, tot uw onderwijzing en vertroosting.

Een andere benaming van God volgt *nu: onze Heere*. In de grondtaal is *dit* het woord *Adonai*, hetwelk én van God, én van mensen gebruikt wordt. Echter van God werd het met enige verandering in het Hebreeuws geschreven; en zo wordt het na de *merkwaardige*^{iv} aantekening van de Masoreten 134 maal in de boeken van het Oude Testament gevonden. Ik heb gevonden dat *het* zowel van de Vader, en van de Zoon, en van de Heilige Geest gebruikt wordt. Van de Vader in Psalm 16:2. Daar, hetzij wij de Vader, hetzij wij de Zoon verstaan door Die, Die daar spreekt noodzakelijk de Vader verstaan moet worden. Van de Zoon in Maleachi 3:1; van de Heilige Geest, Jes. 6:8 vergelijk hiermee Handelingen 28:25.

God draagt die naam vanwege Zijn soevereine heerschappij als Almachtige Schepper en getrouwe Onderhouder waardoor Hij Zichzelf alles onderwerpt en de mensen door Zijn wet aan Hem verbindt. In het bijzonder nog om dat Hij een eigendom heeft, van Hem vrijgekocht daar Hij in wil verheerlijkt zijn en zich wonderbaar in betonen. En zo is het bij uitnemendheid de Naam van de Zaligmaker, gelijk nu getoond zal worden. Die is de Heere van Zijn Kerk en eigendom.

1. Vanwege de eeuwige raad des vredes Hij en in welke dat hem van de Vader zo een erfdeel is gegeven en toegezegd geworden.
2. Uit kracht van de uitvoering en bediening van Zijn middelaarsambt. Gehoorzamende Zijn Vader in alles, Zijn bloed uitstortende tot een prijs en rantsoen om daardoor Zijn gemeente vrij te kopen en te verlossen en Zichzelf tot een eigendom te verwerven, bezit daarvan nemend door Zijn woord en Geest. (Ef. 1:14) En zo werd ze dan op een bijzondere wijze de Zijne. Zie Joh. 6:37 en 39 en 17:2, 6, 9 enz. Openb. 14:4. Hij beschermt ze als Zijn dierbaar en heerlijk erfdeel (Joh. 10:28, 29, 30; Ps. 16:6). Hierom wordt de Zaligmaker bij uitnemendheid zo genoemd met zonderling nadruk, *de Heere*. (Mal. 3:1) Zie ook bovenal Hand. 2:36. *Zo weet dat zekerlijk het ganse huis Israëls, dat God Hem tot een Heere en Christus gemaakt heeft, namelijk dezen Jezus, Die gij gekruist hebt.* (Ps. 110:1). *De HEERE heeft tot mijn Heere gesproken.*

En zo is dan zeer opmerkelijk en bijzonder toepasselijk op de Zoon de herkomst van dit woord in de grondtaal. Want Adon of Adonai komt af van het woord *eden*, hetwelk betekent een fundament of grondslag, grondvest. Ziet Job 38:6. En aller eigenlijkst een voet van een pilaar. Ziet Exod. 38:17. Zeer bekwaam kan dit nu tot de Heere Jezus worden overgebracht. Die is het enige Fundament. (1 Kor. 3:2) Die Grondsteen gelegd in Sion (Jes. 28:16) Die alles draagt door het woord Zijner kracht. (Hebr. 1:3) Op Welke het gehele gebouw, te weten van Zijn sterkte, bekwaamlijk tezamen gevoegd is. (Ef. 2:20, 21) En in het bijzonder wilde ik dat men aanmerkte, dat de Kerk een pilaar en vastigheid der waarheid genaamd werd. (1 Tim. 3:15) Dat de apostelen ook geacht werden pilaren te zijn. (Gal. 2:9) Ja, dat de Zaligmaker een iegelijk die overwint, belooft en toezegt te zullen maken tot een pilaar in de tempel Zijns Gods. (Openb. 3:12) Die ook Zijn getrouwe knechten dikwijls stelt tot ijzeren pilaren, voor Zijn zaak en waarheid tegen een zondig land en volk. (Jer. 1:18. Hij zijnde en altijd blijvende de Grondsteen en uiterste Hoeksteen van alles, Die alles draagt en ondersteund, (Jes. 28:14; Ps. 118:22; Hebr. 1:3).

Deze Heere werd nu genaamd *onze Heere*. Niemand kan dit in waarheid zeggen of hij moet kennis hebben van Gods eeuwig Testament van de raad des vredes tussen JEHOVAH, en de Spruite (Zach. 6). En moet hierover een verbond met God gemaakt hebben, deelachtig geworden zijnde aan de Heilige Geest der heiligmaking en de verdere goederen van het Testament in hoop genieten en verwachten. Die moet zich door de gehoorzaamheid des geloofs dezen Heere hebben onderworpen.

't Komt ons dan hiervoor als een stem van *geloof* en *liefde*. Door geloof wordt de Heere *onze Heere*. Wij nemen Zijn getuigenis aan voor waarachtig. Wij stemmen dat toe als ten hoogste betamelijk voor Hem, Die dat gesproken heeft en zo werd de Heere Zelf ons deel. Zijn geopenbaarde wil alleen is verder onze regel om na te wandelen als Zijn eigen knechten. Dus mogen we dan hem met vrijmoedige toe-eigening noemen *onze Heere*. 't Is een stem van liefde, want die na de kracht van de naam JEHOVAH God hun Heere noemende, bezitten dat niet alleen, maar hebben het gemeen met de broederen, verheugen zich voor zichzelf en hun broederen en zijn dankbaar met elkaar aan de Heere voor Zijne onuitsprekelijke genade.

Bijzonder is deze benaming hier van grote en krachtige nadruk om dat de Kerk eerst in het laatste der dagen deze uitroep in zo'n wijde en volle zin zou doen. Wanneer dat blijken zou uit die zonderlinge en ongewone handelingen des Heeren omtrent haar, van welke kracht dat de naam JEHOVAH is, en wat grote en getrouwe Heere, dat God is omtrent Zijn kerk, die Hem in waarheid JEHOVAH, hun Heere noemt en Hem steeds daarvoor houdt, gelijk hierna overvloedig getoond zal worden.

We gaan voort om te zien wat de Kerk verder doet. Buiten alle twijfel moet deze krachtige aanspraak en benaming Gods *en* deze vrijmoedige en blijde uitdrukking van geloof en liefde worden opgevolgd van iets, dat daar mee overeenkomt en die JEHOVAH betamelijk is. En gewisse zo is het ook. Ze springt dus op van vreugde omdat het de eer en heerlijk van God raakt. Want aldus horen we haar voortvaren en uitroepen: *Hoe heerlijk is uw Naam over de ganse aarde*. Van Gods Naam wordt eerst door hen gewaagt. De naam is een uitdrukking, waardoor ons iets kennelijk aangewezen wordt tot onderscheiding en om ons hetgeen die naam draagt in zijn eigenlijke gedaante en natuur te vertonen. En zo heeft de noodzakelijkheid eigen namen ingevoerd om verwarring te mijden en gelijke gedaanten ook *algemene* van enkele dingen te onderscheiden. Maar wat alleen en enig boven alle andere uitsteekt dat behoeft geen eigen naam en blijft altoos het doorluchtigste als daardoor genoegzaam van alles onderscheiden zijnde en altijd blijvende. En wat onbegrijpelijk voor ons is, kan van ons niet genoegzaam onder enige naam of benaming uitgedrukt worden.

En zo is het met de Heere God, Die is oneindig hoog en heerlijk verheven boven alles dat er is. Hij is en blijft altijd de alleruitstekendste en daarom behoeft Hij geen naam. Hij is onbegrijpelijk en het geschapen verstand is eindig, eng en weinig vatbaar en daarom kan er geen naam of benaming voor Hem gevonden of bedacht worden, waaronder Hij zou kunnen worden vertoond en van ons begrepen. *Hoe is Zijn naam en hoe is de naam Zijns Zoons, zo gij het weet?*. (Spreuk. 30:4). Hoe ze ook wezen mag, *in elk geval* is Die toch zeer wonderlijk (Richt. 13:18). En nochtans spreekt de Heilige Schrift zeer menigvuldig van Gods naam, ja God Zelf werd DEN NAAM en de NAAM genoemd. (Lev. 24:11,16). Tenzij wij daar met de voornaamste rabbijnen de naam JEHOVAH verstaan, die nochtans op hetzelfde uitkomt.

Maar als de Schrift van Gods Naam spreekt, dan wil ze ons daardoor betekenen en vertonen al wat van God kennelijk is en al hetgeen God ons van Hem Zelf openbaart en leert, dat van ons geloofd en aangenomen moet worden. Alles wat van nature kennelijk is van God, of gekend kan worden en wel in het bijzonder hetgeen Hij ons door een bovennatuurlijke openbaring heeft bekend gemaakt. Niet alleen van hetgeen Hij in de natuur vermag en doet, maar voornamelijk Zijn deugden en volmaakheden, die Hij op een onuitdrukkelijke wijze vertoont in de verlossing van de zondaar en daarin dat Hij de zondaar tot een God wordt.

- Als daar is: die *onkreukbare gerechtigheid* Gods, zijnde in Hem die rechtheid waardoor Hij na Zijn wet met behoorlijke en betamelijke straffen het schepsel straft, openbaart de verdiensten der zonde en Zijn haat tegen dezelve. Klaarblijkelijk daarmee vertonende dat het Hem niet betaamd gemeenschap te hebben met de zondaar zonder te kennen te geven Zijn allergrootste ongenoegen over de schending Zijner heerlijkheid.
- Zijn *onbesmette heiligheid*; zijnde mede het welbehagen van Zijn aller-rechtvaardigste wil; hierin bestaande, dat al Zijn daden stipt met Zijn wil overeenkomen, welke wil de regel is van al Zijn heiligheid. En zo wilt en werkt Hij altijd zoals het betamelijk is voor Hem, dat aller-volmaakste Wezen. Niet kunnende enige Zijner deugden of volmaakheden verzwijgen; maar altijd zo doen moetende en handelen dat die op de aller-doorluchtigste wijze uitblinken.
- Daar is die *ondoorgrondelijke wijsheid*, waardoor de Heere God weet op wat wijze en wegen Hij in de uitvoering van Zijn werken en raadslagen op het aller-uitmuntendste Zijn heerlijkheid zal kunnen doen uitblinken en die betamelijk voor Hem kunnen gedaan, geroepen en toegelaten worden. En ook hoe die dingen dus van Hem besteld een zekere en gelukkige uitkomst verkrijgen.
- Daar is die onweerstaanbare macht, ja *almacht* Gods, waardoor Hij in Zichzelf van nature genoegzaam is om te gebieden en te roepen al hetgeen dat bekwaam is, om van Zijn heiligheid het aller-klaarste getuigenis te geven en waardoor Hij doet geschieden hetgeen Hij wil; en dat op het meest, Zijn heerlijkheid zal uitdrukken.
- Daar is Zijn *onbegrensde goedheid*, waardoor het Hem behaagt iets behalve Zichzelf te doen zijn tot Zijn eer; en waardoor Hij genegen is om Zijn goed mede te delen aan Zijne schepselen zonder nog enige acht op haar deugd of gehoorzaamheid te nemen.
- Daar is Zijn ondoorgrondelijke *genade en barmhartigheid*, dat die volmaaktheid is in God, waardoor Hij niet alleen betamelijk voor hem alles kan geven en mededelen daar geen verdienste is, maar waardoor Hij ook Zich erbarmen kan over de arme gevallen zondaar, omdat Hij een Zoon heeft, die Hij zenden kan in de gelijkheid van het zondige vlees en voor de zonde en zo in het vlees de zonde veroemen. En dit is die zo bijzondere mensenzelfde Gods.
- Hierbij komt nog Zijne *onveranderlijke waarheid*, die uit Zijn heiligheid voortvloeit en Hem toekomt omdat Hij in Zichzelven die ware God zijnde in al Zijn werken, openbaringen en woorden Hem zo vertoont. En zo is Hij die getrouwe en waarachtige God, die niet liegen kan; en in het bijzonder zo getrouw is in het nakomen en vervullen van al Zijne beloften tot zaligheid voor de zondaar.
- Ja, wie zou alles kunnen uitspreken? Wij hebben het zo wat gekenschetst^v en *ruwweg* voor uw ogen afgeschetst. Dit en nog meer is het, dat de Schrift verstaat door Gods Naam als zij daarvan spreekt.

Oordeelt gij nu eens of hier alleen van de algemene voorzienigheid Gods in deze Psalm gesproken wordt. Van deze naam is het dat in de Psalm 138:2 getuigd wordt:

Want Gij hebt vanwege uw gansen Naam Uw woord groot gemaakt. Dit is die naam van de JEHOVAH, die voor de oren en het aangezicht van Mozes werd uitgeroepen. (Exod. 33:19). Die in het binnenste van die Engel was. (Exod. 23:21). Dat is: de Heilige Jezus Christus kende Die innig, dat is gebleken. Want hij getuigt dus: *En Ik heb hun*⁴ *Uw naam bekend gemaakt.* (Joh. 17:26). Ook de waarheid van die Naam is in Christus bekend geworden. Want in het aangezicht van Jezus Christus is als in een spiegel, de heerlijkheid Gods te aanschouwen. (2 Kor. 3:18 en in vers 4:6) Dit is die Naam, waarvan in Exodus 20:7 staat: *gij zult den Naam des HEEREN uws Gods niet ijdelijk gebruiken.* Dat is, gij zult wel voor u toezien, dat gij toch voor alle dingen God uw God niet komt te noemen zonder gerechtigheid of waarheid, noch roekeloos, maar dat in al uw woorden en daden blijken mag, dat gij God voor uw God oprecht houdt. Dit is die Naam Gods welke, zo iemand Die recht kent, voorts op Hem vertrouwd. (Ps. 9:11)

Hoe was het toch met deze Naam gesteld, *indien* zich die verborgen hield, gelijk de zon zich altemet achter zwarte wolken kan verschuilen? Neen, in het minste niet, want de kerk getuigt er van dat die zeer heerlijk zich vertoont, uitroepende: *hoe heerlijk is Uw Naam.* Maar waar vertoond zich toch deze Naam zo heerlijk, was het in de hemel? Neen, op aarde. Wellicht nu hier en daar, in enige hoeken der aarde, in het Jodenland of ergens elders? Neen, zo placht het wel te wezen, nu zou het anders zijn. Want daar wordt uitgeroepen: *over de ganse aarde.*

Laat ons nu een zien, wat de zin en rechte mening is van deze woorden. In de grondtaal hebben we het woord *ryda addir* en is hier overgezet met *heerlijk*: het betekent iets, dat zeer groot en aanzienlijk is. Het wordt ook aan mensen toegeschreven, die om haar wijsheid, heiligheid en macht, groot en aanzienlijk zijn. Ziet Ps. 16:3; Jer. 25:34.35.36. Ook aan andere dingen en dat om haar voortreffelijkheid te vertonen. Ziet Exod. 15:10. Ezech. 17:18. Ja, ik vind dat het mede van God en de Messias gebruikt wordt. Zie 1 Sam. 4:8; Jer. 30:21. Het werd bij Maleáchi 1:11 ook van de Naam Gods gezegd, alwaar dus staat: *Maar van den opgang der zon tot haar ondergang, zal Mijn Naam groot zijn onder de heidenen.* Waar besproken werd van de eerste bekering der heidenen door de dienst der apostelen. Vergelijk Rom. 15:16.

Aarde, in het Hebreeuws *erets*, betekent eigenlijk het droge, bewoond van mensen en beesten; en dan werd het gesteld tegenover de wateren. Ziet Gen. 1:10. Toch bevat het ook wel de zeeën en wateren *in zich* en dan werd het gesteld tegenover de hemel. Gen. 1:1. Ook betekent het wel in Gods woord een bijzonder land en deel der aarde, als het land van Egypte, Israël enz. Bij uitnemendheid wordt het wel voor het Jodenland genomen, ziet Mal. 4:6; Dan. 8:5, waar staat: *en roerde de aarde niet aan.* Dat werd gezegd van Alexander de Grote, die na het innemen van Tyrus met toornig gemoed op Jeruzalem aantrok. Die zich echter verbidden liet door de hogepriester Jaddus, die hem met zijn hogepriesterlijk gewaad ontmoette, dat in de koning groot ontzag veroorzaakte en een middel was, waardoor hij bewogen werd het Jodenland te verschonen. Hier staat *over de ganse aarde*; onze oude overzetting heeft *in alle landen*. Dit wordt hier gesteld:

I. *Tegen het land Israëls*, gelijk vers 2. Daar had de Heere Zijn heerlijkheid tevoren bekend gemaakt. (Ps. 147:19). En in die tijd zaten andere landen in

⁴ In het origineel staat hier "haar" in plaats van "hun".

duisternis. (Efeze 2.) Maar met de dood van Christus werd door de prediking van het Evangelie het onderscheid van land en volk weggenomen. Zie Rom. 10:18. Ja, toen kon men de landen der heidenen stellen tegenover het land van Israël, want dat werd met de ban geslagen. (Mal. 4:6) De Heere nam Zijn heerlijkheid van daar weg.

- II. *Het wordt hier in onze tekst gesteld tegen de eerste prediking van het Evangelie, wanneer dat nog het grootste deel van de aardbodem onbekend was; en sedert is het wederom vergaan in de meeste landen daar het toen geplant is. Zodat de kerk hier wil te kennen geven, dat over de ganse aarde zonder uitnemen van enig land of volk Gods Naam zou heerlijk zijn. Zowel als in het land van Israël. Ziet Deut. 32:43.*
- III. *Wederom, in die plaatsen daar het Evangelie te voren bekend is geweest, [die het verloren hadden] en sedert wederom bedacht zijn geworden. Zo ook alle andere plaatsen, die sedert ontdekt en bekend zijn geworden, en waar het Evangelie nooit tevoren gepredikt was; gelijk alle profeten hiermee overeenstemmen, zoals terstond getoond zal worden.*

Wanneer gezegd wordt dat de naam van *Jehovah onze Heere, heerlijk is over de ganse aarde*. Dat betekent deze navolgende zeer merkwaardige zaken.

1. Dat God menigvuldiglijk op de allergrootste en heerlijkste wijze Zijne grote macht en deugden in de wereld bewijst en bekend maakt.
2. Dat Hij maakt en beschikt dat die bekend werden; dat de mensen komen tot een naakte en klare kennis van Zijn volmaaktheden, door Hem klaar ten toon gesteld, op een wijze, Hem zeer betamelijk in Zijn grote daden. Veroorzakende dat de mensen door prediking van Zijn Woord en wegen geraken tot een nette en onderscheiden kennis van Zijn Naam.
3. Dat die Naam erkend en geprezen word van de mensen, die de deugden Gods verkondigende, die beminnen met gedurig de ganse dag te zeggen: *de Heere zij groot gemaakt*. En dit wil wel bijzonder datgene zijn daar de heerlijkheid der kerk in het laatste der dagen in bestaan zal. Zie dit klaar in Openb. 15:4.

Mijne geliefden, dit menen we de waarachtige, betamelijkste en allerklaarste zin en mening des Heiligen Geestes te wezen in de woorden van deze tekst. Wie staat niet als van verwondering opgetogen over de volheid, over de rijke en heerlijke zin van de woorden Gods?

Al deze dingen worden nu op een zeer merkwaardige wijze voorgesteld, *bij wijze van uitroep en vraagsgewijs*. En dat niet zonder grote en krachtige redenen:

- Eerst om te kennen te geven de zeer grote onuitsprekelijke en verwonderlijke heerlijkheid van die zaken. Zie in een gelijk geval, Ps. 31:20: *O, hoe groot is Uw goed, dat Gij weggelegd hebt voor degene die U vrezen! Dat Gij gewrocht hebt voor degene die op U betrouwen, in de tegenwoordigheid der mensenkinderen!* Had David het geweten, hij had het gezegd. Had hij het geloofd, dat enige schepsel het hem had kunnen zeggen, hij had het hen gevraagd. Maar daarvoor wendt hij zich tot de Heere, Die het alleen wist. In het algemeen is het waar van alle goederen des Nieuwen Testaments, hetgeen de apostel schrijft in 1 Kor. 11:9: *Maar, gelijk geschreven is, hetgeen het oog niet heeft gezien, en het oor niet heeft gehoord en in het hart des mensen niet is opgeklommen, hetgeen God bereid heeft dien, die Hem liefhebben*. Dat genomen hebbende uit Jes. 64:4.

- Daarna om te tonen wat *uitnemende blijdschap* en vreugde deze dingen voor een gelovige ziel, ja de ganse kerk zullen toebrengen, wanneer haar vervulling gezien zal worden. Want plotselinge, onverwachte en overgrote blijdschap, pleegt de mens wel van vreugde te doen uitroepen. Zie Lukas 1:41, 42, 43, 44.
- Vervolgens, daar ze nog *toekomende* waren en dat wel naar de stijl der profeten die gewoon zijn zo te doen.
 - Eerst, omdat ze haar in het tegenwoordige vertoond werden van Gods Geest.
 - Daarna, om de zekerheid van de uitkomst der geopenbaarde dingen, die zo zeker stonden te geschieden min of meer, alsof ze daar al tegenwoordig stonden en vervuld, voor het oog vertoond werden.
 - Ook omdat ze de woorden spraken, die naderhand stonden uitgesproken te worden.

LEERSTELLING:

Uit de verklaarde woorden zullen wij nu om tot ons bijzonder oogmerk te geraken deze stelling tot een onderwerp voor deze verdere verhandeling aannemen: *Dat de Naam des Heeren onzes Gods nog vóór het einde der wereld door de prediking van het Heilig Evangelie over de ganse aarde in alle landen zal bekend worden en gelijkelijk zal bekend zijn.*

Of zo gij het liever dus begeert dat nochtans op *hetzelfde* uitkomt: *Dat de kerk nog in het laatste der dagen een zeer heerlijke staat op aarde heeft te verwachten, heerlijker dan ze nog ooit van den beginnen der wereld gehad heeft.* Gij moet dit niet aannemen van die malle dromerijen van een Duizendjarig Rijk. Wèg met die grillen; die duizend jaren daar in Openbaring 20 van gesproken wordt, zijn allang voorbij.

Het moet u niet vreemd voorkomen dat we deze zaak uit deze laatste woorden van de 8ste Psalm komen te besluiten en te bewijzen. Dadelijk zal u getoond worden met vele getuigenissen uit verscheiden Psalmen, die profetieën zijn van Christus en Zijn rijk, die daar ook in eindigen en daarmee sluiten. Tot nu toe hebben we gespaard u aan te wijzen dat het begin en het einde van deze Psalm gelijk is, om ons te leren, dat het begin en het einde van de dagen des Nieuwen Testaments elkaar hier in gelijk zijn. Dat gelijk ze begonnen met de verkondiging van de Naam Gods over de ganse aarde zonder onderscheid van enig land of volk te maken, zij desgelijks ook zullen eindigen. Doch zonder *uitsluiting* van enig land of volk onder de zon. En dat vinden we wel meer in verscheiden Psalmen, die van dezelve stof handelen en dan tussen beiden spreken van de weg en de gangen van onze Koning, onderwijlen in Zijn Heiligdom tussen het begin en het einde van die dagen. Wij hebben het gevonden in navolgende plaatsen.

Ps. 29:2: *Aanbidt den HEERE in de heerlijkheid des heiligdoms.* En vers 9: *Maar in Zijn tempel zegt Hem een iegelijk eer.*

En Ps. 47:2: *Alle gij volken, klapt in de handen.* Vers 3: *De HEERE is een groot Koning over de ganse aarde.* Vers 8, 9, 10: *Want God is een Koning der ganse aarde, God regeert over de heidenen, God zit op de troon Zijner heiligheid. De edelen der volken zijn verzameld tot het volk van den God van Abraham; want de schilden der aarde zijn Godes; Hij is zeer verheven.*

Ps. 48:2, 3: *De HEERE is groot en zeer te prijzen in de stad onzes God op den berg Zijner heiligheid, een vreugde der ganse aarde.* Vers 10, 11: *O God, wij gedenken Uwer weldadigheid in het midden Uws tempels. Gelijk Uw naam is, o God, alzo is Uw roem tot aan de einden der aarde.*

Ps. 57:6: *Verheft u boven de hemelen. O God, Uw eer zij over de ganse aarde.* En vers 12.

Dezelfde woorden Ps. 65:3: *Tot U zal alle vlees komen.* Vers 6: *o Vertrouwen aller einden der aarde, en der vergelegenen aan de zee.* Vers 9: *En die op de einden wonen, vrezen voor Uw tekenen.*

Ps. 67:3: *Opdat men op de aarde Uw weg kenne, onder alle heidenen Uw heil.* Vers 8: *En alle einden der aarde zullen Hem vrezen.*

Zie Ps. 68 vers 12, 13, 32, 33; en Ps. 96:1, 2, 3, 9, 10.

En Ps. 113:3: *Van den opgang der zon af tot haar nedergang zij de Naam des HEEREN geloofd.* Vers 9: *Hallelujah!* Dat hetzelfde wil zeggen.

En Ps. 122:1: *Ik verblijd mij in degenen, die tot mij zeggen: Wij zullen in het huis des HEEREN gaan.* Vers 9: *Om des huizes des HEEREN onzes Gods wil, zal ik het goede voor uw zoeken.*

Mijn ziel is opgetogen, het gaat door al mijn leden heen, terwijl ik zulk doordringende en krachtige woorden van Gods Geest aan u voorstel.

Ons voornemen is om u dan verder deze vier dingen voor te stellen.

- I. Dat er waarlijk nog zo een staat te verwachten is.
- II. Waar in dat die bestaan zal.
- III. Hoe het nu met de kerk gesteld is.
- IV. Hoe elk waarachtig Christen zich in dezen dragen zal, zo omtrent het tegenwoordige, als het toekomende.

I. Daar staat nog waarlijk zo'n heerlijke tijd te komen; de ganse Schrift is er vol van. Vooraf moet ik een beklag doen te weten dat het mij zeer smart, dat ik vanwege de kortheid des tijds niet machtig ben om u in het net de volgorde en draad der profetieën, die nu verder tot bewijs zullen worden bijgebracht, te vertonen. Want dan zou het u klaarlijk blijken, dat de plaatsen, die er aangehaald worden tot bewijs van de laatste tijden der kerk na de nette *ordening* des Heiligen Geestes juist daarop slaan. Wat zijn er al doorluchtige plaatsen in vele Psalmen, die van Christus en Zijn kerk handelen; die allen op het eind gewagen van *zo'n* toestand. Wij zullen ze maar aanhalen, aan u latende om ze na te zoeken en te overwegen:
Ziet Ps. 18:48, 49, 50 en 20:14 en 22:28 en 26:12 en 45:17, 18 en 46:11, 12 en 63:12 en 64:10 en 68:33 en 69:35 en 72:19 en 76:18 en 77:8 en 83:19 en 103:19-22 en 106:48 en 109:30 en 117 en 125:21 en 128:13 en 150:6. Zo wordt het ganse boek der Psalmen dus geëindigd en besloten: *Alles wat adem heeft love den HEERE. Hallelujah.*

Hoe wonder heerlijk spreken er alle profeten van zowel in het Oude als het Nieuwe Testament! Hoe toont het Daniël in hoofdstuk 7:27: *Maar het rijk en de heerschappij en de grootheid der koninkrijken onder den gansen hemel zal gegeven worden aan het volk der heiligen der hoge plaatsen, welks Rijk een eeuwig Rijk zal zijn, en alle heerschappijen zullen Hem eren en gehoorzamen.* Vers 28: *Tot hiertoe, is het einde dezer rede.*

De heilige Openbaring van Johannes spreekt er uitvoerig^{vi} van. Die tijden werden genoemd *tijden van vrede*, Jesaja 60; Ezech. 34. *Van verkoeling en wederoprichting aller dingen*, Hand. 3:13, 21. Welk laatste woord eigenlijk betekent *vervulling*; nl. een nieuwe Hemel en een nieuwe Aarde. Ezech. 37; Openb. 21:1.

Bij de profeet Zacharia in het 14de hoofdstuk wordt het ons onder een zeer heerlijk zinnebeeld voorgesteld als hij zegt in vers 16: *En het zal geschieden, dat al de overgeblevenen van alle heidenen, die tegen Jeruzalem zullen gekomen zijn, die zullen van jaar tot jaar optrekken om aan te bidden den Koning, den HEERE der heirscharen, en om te vieren het feest der loofhutten.*

't Is nodig om u deze zaak nader te ontdekken en te verklaren. Het feest der Loofhutten was eertijds het laatste feest der Joden, dat ze op het einde van het jaar vierden.⁵ Dan zaten ze en woonden ze in haar opgemaakte hutten zeven dagen en vernieuwden met elkaar^{vii} de gedachtenis van het zwerven in de woestijn. In welke zij met het Manna en het water uit de steenrots gespijsd en gedrenkt werden, wonende zonder huizen of aardse erfenis. Deze dingen zullen ons dan uitleveren deze zin, (*betekenis*) dat dan ook also de Kerk in het laatste der dagen in vrede zal zitten; en uit de profetieën, vergeleken met de uitkomst, zal bekennen en zien wat al de Kerk tevoren uitgestaan heeft. En hoe wonderlijk zij altijd met het Woord en Geest van de Heere Jezus is gevoed geworden. Zij zal dan al deze dingen overleggen, en gelijk Johannes in Openb. 15:3 en 4 ons toont: *zingen het gezang van Mozes, den dienstknecht Gods, en het gezang des Lams.* Dat is: met vreugde spreken van de profeten en het Evangelie zeggende: *groot en wonderlijk zijn Uw werken, Heere, Gij almachtige God, rechtvaardig en waarachtig zijn Uw wegen* (te weten in wraak te oefenen over de goddeloze en vijanden der kerk; in Christus Zijn erfdeel te geven, Ps. 2:8; de gelovige te bewaren en *het loon te geven aan al Uw dienstknechten*, Openb. 11:18, *Gij Koning der heiligen*. Zij zullen dan alle aardse erfenis verachten en ten allen tijd verlangen naar die stad, die fundamenteen heeft; en met een hartelijk verlangen en versiering van haar hart, de komst van de Heere Jezus uit de hemel tegemoet zien, om haar tot Zich op te nemen.

II. Ik ga voort om het tweede te vertonen; te weten wat de Heilige Schrift ons noch verklaart van de bijzonderheden die deze heerlijkheid van de kerk zullen uitmaken. Allenthalve worden er verscheiden aangewezen. Wij zullen alleen de hoofdsommen van de zaken voorstellen, want wat kan er in een uur toch gezegd worden van zulke grote en ongemene dingen?

1. In de eerste plaats komt ons voor hetgeen de Heilige Schrift ons beloofd van een grote overvloed van alle Goddelijke en menselijke wijsheid. *Het licht der zon zal zevenvoudig zijn als het licht van zeven dagen.* (Jes. 30:26) *Velen zullen het naspeuren en de wetenschap zal vermenigvuldigd worden.* (Dan. 12:4) Een jongeling zal zoveel weten als tevoren iemand van honderd jaar oud zijnde. (Jes. 65:20) *De aarde zal zo vol zijn van de kennis des HEEREN, gelijk de wateren de bodem der zee bedekken.* (Jes. 11:9) *Maak u op, wordt verlicht, want uw Licht komt, en de heerlijkheid des HEEREN gaat over u op.* (Jes. 60:1) Ziet ook Zach. 14:7: *En het zal geschieden ten tijde des avonds, dat het licht zal wezen.* Openb. 21:11: *En zij had de heerlijkheid Gods, en haar licht was den allerkostelijksten steen gelijk, namelijk als de steen Jaspis, blinkende gelijk kristal.* Vers 23: *En de stad behoeft de zon en de maan niet, dat zij in dezelve zouden schijnen, want de heerlijkheid Gods heeft haar verlicht, en het Lam is hare Kaars.* En in hoofdstuk 22 vers 5: *En aldaar zal geen nacht zijn, en zij zullen geen kaars noch licht der zon van node hebben, want de Heere God verlicht hen en zij zullen als koningen heersen in alle eeuwigheid.*

⁵ Het Loofhuttenfeest was het laatste feest van het kerkelijk jaar. Het duurde van de 14^e tot de 22^e van de 7^e maand. De 7^e maand was de 1ste van het Burgerlijk jaar. (ca. sept.)

2. Een grote en overvloedige mate van Gods Geest en bij gevolge een zeer exemplare (voorbeeldige) en geestelijke heiligheid en liefde onder de ware Christenen. Ziet het ganse hoofdstuk 35 van Jesaja. Ja, grote blijdschap en sterkte des geloofs in de ware gelovige. Jes. 35:9 en Jes. 33: 24: *En geen inwoner zal zeggen: Ik ben ziek; want het volk, dat daarin woont, zal vergeving van ongerechtigheid hebben.* Openb. 21:4: *En God zal alle tranen van hunne ogen afwissen, en de dood zal niet meer zijn, noch rouw, noch gekrijt, noch moeite zal meer zijn; want de eerste dingen zijn weggegaan.* Dit zal op aarde beginnen en zal in de hemel volmaakt worden met veel geestelijke troost en vruchtbaarheid. Jes. 66:12, 13, 14 *Want also zegt de HEERE; Ziet, Ik zal den vrede over haar uitstrekken, als een rivier, en de heerlijkheid der heidenen als enen overlopende beek; dan zult gijlieden zuigen, gij zult op de zijden gedragen worden en op de knieën zeer vriendelijk getroeteld worden. Als een, die zijn moeder troost, also zal Ik u troosten; ja, gij zult te Jeruzalem getroost worden. En gij zult het zien, en uw hart zal vrolijk zijn, en uw beenderen zullen groenen als het tedere gras; dan zal de hand des HEEREN bekend worden aan Zijne knechten, en Hij zal Zijn vijanden gram worden.* Zo wordt de kerk van die tijd vergelijken bij een glazen zee, die met vuur gemengd is. (Openb. 15:2) Betekenende die vreedzame en stille gerustheid, dat hemelse vuur van Goddelijke liefde der gerechtigheid, waarmede de harten der ware gelovigen dan zullen ontstoken zijn.
3. Vele getrouwe, ijverige, wijze en zeer Godvruchtige leraren. Ziet hiervan Jes. 30:20: *Maar uwe leraars zullen niet meer als met vleugelen wegvliegen, maar uw ogen zullen uwe leraars zien.* Dat werd daar de kerk tot een zegen en troost toegezegd. *Hun opzieners zou de Heere vreedzaam maken, en haar drijvers, of leiders, rechtvaardigen.* (Jes. 60:17) Ziet de klare belofte in Jer. 3:15 *En Ik zal ulieden herders geven naar Mijn hart; die zullen u weiden met wetenschap en verstand.*
4. De beloofde en lang verwachte bekering der Joden zal bijzonderlijk het voornaamste mee aan deze heerlijkheid toebrengen. Waarheen^{viii} zal ik mij wenden om alle die heerlijke beloften die hiertoe in het Heilige Woord liggen, op te halen? Ik verbeeld mij dat Mozes en de profeten, Christus en Zijn apostelen mij elk op het krachtigst toeroepen om haar getuigenissen aan te nemen. Alleen zullen we enige weinige, en dat van de voornaamste, inzien.

Paulus stelt ons alles kortelijk voor: Rom. 11:25, 26, 27. *Want ik wil niet, broeders, dat u deze verborgenheid onbekend zij, (opdat gij niet wijs zijt bij uzelfen), dat de verharding voor een deel (de grondtaal toont eigenlijk dat de verharding Israël voor haar deel of lot was toegefallen, gelijk het den heidenen onder de dagen van het Oude Testament ten deel was in haar eigen wegen te wandelen.) over Israël gekomen is, totdat de volheid der heidenen zal ingegaan zijn. En also zal geheel Israël zalig worden; gelijk geschreven is: enz.* Mozes heeft het al van alle tijden voorzien en voorzegd. Ziet Levit. 26:41 *Dat Ik ook met hen in tegenheid gewandeld, en hen in het land hunner vijanden gebracht zal hebben. Zo dan hun onbesneden hart gebogen wordt, en zij dan aan de straf hunner ongerechtigheid een welgevallen hebben.* Vers 42: *Dan zal Ik gedenken aan Mijn verbond met Jakob en ook aan Mijn verbond met Izak, en ook aan Mijn verbond met Abraham zal Ik gedenken, en aan*

het land zal Ik gedenken. Vers 43: Als het land om hunnentwil zal verlaten zijn geweest en aan zijne sabbatten een welgevallen gehad hebben, wanneer het om hunnentwil verwoest was, en zij aan de straf hunner ongerechtigheid een welgevallen zullen gehad hebben; daarom, en omdat zij Mijne rechten hadden verworpen, en hunnen ziel van Mijne inzettingen gewalgd had. Vers 44: En hierenboven is dit ook: als zij in het land hunner vijanden zullen zijn, zal Ik hen niet verwerpen noch van hen walken, om een einde van hen te maken, vernietigende Mijn verbond met hen; want Ik ben de HEERE, hun God. Vers 45: Maar Ik zal, hun ten beste gedenken aan het verbond der voorouderen, die Ik uit Egypteland voor de ogen der heidenen uitgevoerd heb, opdat Ik hun tot enen God ware: Ik ben de HEERE. Deut. 4:30 Wanneer gij in angst zult zijn, en u al deze dingen zullen treffen, in het laatste der dagen, dan zult gij wederkeren tot den HEERE, uwen God, en Zijn stem gehoorzaam zijn.

Ezechiël werd het door een krachtig zinnenbeeld vertoond te weten die vallei vol doodsbeenderen. Zie Ezech. 37: 1-14, wat waardig is om nagezien te worden. In het 36ste hoofdstuk had God het beloofd dat Hij Israël wederbrengen en bekeren zou; en tot nader bevestiging komt Hij dat zinnebeeld te vertonen aan Ezechiël. Wij durven daar de opstanding der doden en het laatste oordeel niet verstaan, anders als voor zover hier een *gelijkenis* van dezelve genomen wordt om de verlossing daar de profeet van spreekt daardoor te verbeelden. Want de ganse zaak toont het anders. In vers 14 staat dat, nadat ze uit hare graven zouden opgekomen zijn, zij in haar land gezet zouden worden. Ook kan het niet gepast worden op de wederkeer uit de Babylonische gevangenis, want daar wordt gesproken van het *ganse* huis Israëls, in vers 11. En nu weten we dat Juda alleen gevankelijk is weggevoerd geweest naar Babel en vandaar ook wedergekeerd.

Hoséa komt er krachtig van te spreken. In zijn 1ste hoofdstuk vertoont hij ons Israël als in een drieërlei staat. Als *Ammi, Mijn volk*; dit is geweest onder de dagen van het Oude Testament. Als *Lo-Ammi, niet Mijn volk*; deze staat begon toen de toorn over haar ten einde kwam, (1 Thess 2:16) dat is, ten aller-uiteerste, op het aller-verschrikkelijkste, meer als ooit tevoren. En deze tijd duurt nog voort, totdat zij wordt als *Ruchama, de ontfermde*, in haar nog te verwachten bekering.

Zoekt en overlegt aandachtig hetgeen hij in zijn 3de hoofdstuk vers 3, 4, 5 toont. *Gij zult vele dagen na mij blijven zitten, gij zult niet hoereren, noch een anderen man worden*, (merkwaardig is het dat Joodse volk zo zondig en verstokt als ze zijn, nochtans zo zeer voor uitwendige afgoderij bewaart worden, daar ze een onuitsprekelijke haat tegen hebben) *en Ik ook na u. Vers 4: Want de kinderen Israëls zullen vele dagen blijven zitten, zonder koning en zonder vorst, en zonder offer en zonder opgericht beeld, en zonder Efod en terafim. Vers 5: Daarna zullen zich de kinderen Israëls bekeren, en zoeken den HEERE, hun God, en David, hun Koning; en zij zullen vrezende komen tot den HEERE en tot Zijn goedheid, in het laatste der dagen.*

Al de profetieën zijn er vol van; in het Nieuwe Testament staat met ronde woorden in 2 Kor. 3:16: *Als het tot den Heere zal bekeerd zijn, zo wordt het deksel weggenomen.*

't Is ook merkwaardig, dat in Openb. 19, nadat de grote oordelen Gods waren uitgegoten, mede God in de Hebreeuwse spraak lof en eer werd toegebracht, door Hallelujah. Daar zijn zeer krachtige plaatsten die ons vast doen geloven en verwachten dat ze hun land en stad weer zullen innemen, opbouwen, beplanten en bewonen. Maar

voor den HEERE, Jer. 31:38. Ziet het nadrukkelijk: Deut 30:1-6 en 32:43. Jer. 31:17, 18, 20, 31, 38, 39, Ezech. 36:34, 35 en 39:28; Amos 9:11, 14, 15; Matth. 23:38, 39; Luk. 21:24.

Het verwachten van een derde Tempelbouw en wel die van Ezechiël is een Joodse droom; die dingen zullen dan niet meer gedacht of begeerd worden. Zie dit zo nadrukkelijk in Jer. 3:16: *In die dagen spreekt de HEERE, zullen zij niet meer zeggen: De ark des verbonds des HEEREN; ook zal zij in het hart niet opkomen; en zij zullen aan haar niet gedenken en haar niet bezoeken, en zij zal niet weder gemaakt worden.*

De 85ste Psalm schijnt daartoe geschreven te zijn en bewaard te worden opdat die door hen worde gezongen, wanneer God hen zal hebben bekeerd en in hun land weder gebracht. En dit alles zal aan haar door de krachtige arm van JEHOVAH worden uitgewrocht, die zal Zijns Verbonds indachtig worden, de ongerechtigheden uit genade vergeven en afwenden en bijzonderlijk die grootste zonde van het doden en verachten van den Zaligmaker, die anders scheen alle hoop voor haar af te snijden.

Jer. 51:5: *Want Israël noch Juda zal in weduwschap gelaten worden van zijn God, van den HEERE der heirscharen (hoewel hunlieder land vol van schuld is), van den Heilige Israëls.* Zie dit zo krachtig in Psalm 102:14: *Gij zult opstaan, Gij zult U ontfermen over Sion, want de tijd om haar genadig te zijn, want te bestemde tijd is gekomen.* Dit alles zal Hij door Zijn Woord en Geest uitwerken. Zie Ezech. 11:19,20 en 36:25, 26, 27 en 37:10 en 39:29. De HEERE zal zeggen: *Keert weder, gij afkerige kinderen; Ik zal uw afkeringen genezen,* En dan zullen zij antwoorden: *Zie, hier zijn wij, wij komen tot U, want Gij zijt de HEERE onze God.* (Jer. 3:22) Hiertoe zal de HEERE gebruiken, diegene die geen volk zijn, Namelijk de heidenen. Deut. 32:21; Rom. 11:11, 14, die haar tot ijver zullen verwekken en met zulke vriendelijke nodiging smeken als er in Jes. 2:5 staat aangetekend: *Komt, gij huis Jakobs en laat ons wandelen in het licht des HEEREN.*

Al deze dingen hebben wij zekerlijk te verwachten. Alle reden van twijfeling beneemt ons de HEERE God Zelf, wanneer Hij met zo'n dure^{ix} eed daar tussen komt, zeggende in Jer. 31:35, 36, 37: *Zo zegt de HEERE, Die de zon ten licht geeft des daags, de ordeningen der maan en der sterren ten licht des nachts, Die de zee klieft, dat haar golven bruisen, HEERE der heirscharen is Zijn Naam;* vers 36: *In deze ordeningen van voor Mijn aangezicht zullen wijken, spreekt de HEERE, zo zal ook het zaad Israëls ophouden, dat het geen volk zij voor Mijn aangezicht, al de dagen.* Vers 37: *Zo zegt de HEERE: Indien de hemelen daarboven gemeten en de fundamente der aarde beneden doorgrond kunnen worden, zo zal Ik ook het ganse zaad Israëls verwerpen om alles wat zij gedaan hebben, spreekt de HEERE.* Enz. en 33:20,21 *Alzo zegt de HEER: Indien gijlieden Mijn verbond van den dag en Mijn verbond van den nacht kunt vernietigen, zodat dag en nacht niet zijn op hun tijd; vers 21: Zo zal ook vernietigd kunnen worden Mijn verbond met Mijn knecht David, dat hij geen zoon hebbe, die op zijn troon regere; en met de Levieten, de priesters, Mijn dienaren.* Vers 22: *Gelijk het heir des hemels niet geteld, en het zand der zee niet gemeten kan worden, alzo zal Ik vermenigvuldigen het zaad van Mijn knecht David, en de Levieten die Mij dienen.* Vers 23: *Voorts geschiedde des HEEREN woord tot Jeremia, zeggende: Vers 24: Hebt gij niet gezien, wat dit volk spreekt, zeggende: De twee geslachten die de HEERE verkoren had, die heeft Hij nu verworpen? Ja, zij versmaden Mijn volk, zodat het geen volk meer is voor hunlieder aangezicht.* Vers 25: *Zo zegt de HEERE: Indien Mijn verbond niet is van dag en nacht; indien Ik de*

ordeningen des hemels en der aarde niet gesteld heb. Vers 26: Zo zal Ik ook het zaad van Jakob en van Mijn knecht David verwerpen, dat Ik van zijn zaad niet neme, die daar heersen over het zaad van Abraham, Izak en Jakob; want Ik zal hun gevangenis wenden, en Mij hunner ontfermen. Hoort en neemt ter harte hetgeen in Psalm 105:8,9 gezegd wordt: Hij gedenkt Zijn verbond tot in der eeuwigheid; het woord, dat Hij ingesteld heeft tot in duizend geslachten. Vers 9: Het verbond, dat Hij met Abraham heeft gemaakt, en Zijn eed aan Izak.

Deze heerlijke en zekere bekering dan van Israël zal gewis een grote luister aan de Kerk toebrengen.

5. Met deze bekering van Israël zal en moet noodzakelijk de rijkdom van de ganse Kerk vergezelschap gaan: als het leven uit den doden. Zie Rom. 11:12: *En indien hun val de rijkdom is der wereld, en hun vermindering de rijkdom der heidenen, hoeveel te meer hun volheid!* Vers 15: *Want indien hun verwerping de verzoening is der wereld, wat zal de aanneming wezen, anders dan het leven uit de doden?* In de 102de Psalm vers 14,16 wordt het zeer klaar samengevoegd. *Gij zult opstaan, Gij zult U ontfermen over Sion, want de tijd om haar genadig te zijn, want de bestemde tijd is gekomen. Vers 16: Dan zullen de heidenen den Naam des HEEREN vrezen, en alle koningen der aarde Uw heerlijkheid.* Daar is een volheid der heidenen, die allengskens bij trappen door de verkondiging van het Evangelie zal verzameld worden, die de herstelling van Israël voorgaat. Ziet Rom. 11:25. Maar daar is nog een andere rijkdom der heidenen die de aanneming Israëls volgen of vergezellen zal. Want zekerlijk de Israëlitische natie is door de ganse bekende wereld verspreid. En wanneer die nu zo wonderlijk door Gods Geest en kracht zullen aangedaan en getrokken zijn, zullen buiten alle twijfel dan toeleggen en arbeiden om die heidenen daar ze onder leven te brengen en te bekeren tot haren Koning en Vorst, de Messias. Die ze nu te vuriger^x zullen beminnen en zijn eer en verheerlijking zoeken. Hoe zij te lager en bitterder Hem te voren zullen hebben veracht en gevloekt: Dit zal haar ook zo welgelukken, dat na het getuigenis van Zach. 8:23 naar het Woord des HEEREN: *Tien mannen uit allerlei tongen der heidenen grijpen zullen, ja de slip grijpen zullen van één Joodsen man, zeggende: Wij zullen met ulieden gaan, want wij hebben gehoord, dat God met ulieden is.* Zie ook vers 20, 21, 22. De apostel Jacobus vertoont ook deze dingen zeer heerlijk: Hand. 15:15,16,17 *En hiermede stemmen overeen de woorden der profeten, gelijk geschreven is: vers 16: Na dezen zal Ik wederkeren en weder opbouwen den tabernakel Davids, die vervallen is, en hetgeen daarvan verbroken is, weder opbouwen, en Ik zal denzelven weder oprichten. Vers 17: Opdat de overblijvende mensen den Heere zoeken, en al de heidenen, over welke Mijn Naam aangeroepen is, spreekt de Heere, Die dit alles doet.*

Drie bijzondere waarheden liggen hier in.

- Nadat de apostel in vers 14 had gezegd: *Hoe dat Petrus verhaald had, hoe God eerst de heidenen heeft bezocht om uit hen een volk aan te nemen voor Zijn Naam.* Dit is de prediking van het Evangelie onder de heidenen na de verwerping van de Joden en die ingang van de volheid der heidenen, terwijl de verharding tot een deel over Israël gekomen was tot den tijd van de bekering van Israël. Zo stemt hij de waarheid volkomen toe en bevestigt met het getuigenis der profeten en bijzonder van Amos 9:10, 11.

- Door het weder oprichten van de vervallen Tabernakel Davids^{xi}, verstaat de herstelling van de ware en Geestelijke godsdienst *onder het Israëlitische volk* dat haar bekering insluit. Zie vers 14,15.
- En als dat nu geschied zal zijn dan zullen de overblijvende mensen, dat zijn de heidenen, die niet van Christus gehoord zullen hebben: *En al de heidenen over welke Mijn Naam aangeropen is*. Dat zijn die, daar Christus tevoren onder werd verkondigd, doch die het Evangelie door haar zorgeloosheid wederom verloren hebben, *den Heere zoeken*. 't Zijn nog geen tweehonderd jaren, dat Amerika is ontdekt geworden en het gehele Zuidland is nog onbekend. De Heere weet hoe het daar nog eens gaan zal. Immers de profeten zullen hare vervulling hebben. *In de dagen der stem des zevenden engels*, werd tot Johannes gezegd: *Gij moet wederom profeteren voor vele volken en natiën en talen en koningen*. (Openb. 10:7, 11) Hoe doorluchtig en klaar spreekt Jesaja van deze dingen in Hoofdstuk 11. Daarbij in het bijzonder in het 11de vers spreekt: *dat de Heere ten anderen male Zijn hand aanleggen zal om weder te verwerven het overblijfsel Zijns volks*, enz. Leest en overlegt in Gods vreze zeer aandachtig dat ganse hoofdstuk. En gij zult wonderlijk daardoor bevestigt en onderwezen worden.

De woorden in Jes. 59:19, 20, 21. zijn zeer opmerkelijk. Laat ons zien of deze navolgende gedachten niet enig licht tot haar verstand zullen toebrengen. Vooraf zeg ik dat we niet anders dan grote gedachten moeten hebben van de bijzondere wijsheid en volheid van al de woorden Gods en zo ook van deze in vers 19, waar dus staat: *Dan zullen zij den Naam des HEEREN vrezen van den nedergang, en Zijn heerlijkheid van den opgang der zon*. Mij dunkt het zeer merkwaardig te zijn dat de *nedergang der zon* hier wordt genoemd *voor de opgang*. Hier wordt buiten alle twijfel gesproken van de laatste tijden der kerk des Nieuwen Testaments. De eerste prediking van het Evangelie begon van den *opgang der zon*, want uit het Oostenland, dat voor de opgang der zon gesteld werd, ging des Heeren Woord uit. En het ging uit tot het Westen tot de heidenen, betekend door de *nedergang der zon*. Ziet Mal. 1:11. *Maar van den opgang der Zon tot haren ondergang zal Mijn naam groot zijn onder de heidenen*. Daar ziet de profeet op de eerste verkondiging des Evangelies. Zie ook Ezech. 47:1. Maar in de laatste tijden, wanneer de Heere ten anderen male Zijn hand zou aanleggen om Zijn kerk heerlijk te maken, dan zou het beginnen van de *nedergang* en voortgaan tot de *opgang der zon*. Want hier in de Westerse delen der wereld is nu de kennis van God en Zijn Waarheid; van hier werd ze verspreid en gaat ze tot de Oosterse volkeren. En zo zal de Heere verder dat gebruiken. Vers 20.

We hebben nog de verwachte bekering der Joden. Vergelijk Rom. 11:26, vers 21. Werd door een belofte Gods verhaald, die daar op vervuld zou worden. *Mij aangaande dit is Mijn verbond met haar, zegt de HEERE*. Dat is Mijn onveranderlijk voornemen en belofte, *Mijn Geest die op u is, en Mijn woorden; die Ik in uw mond gelegd heb, die zullen van uw mond niet wijken, nog van de mond uws zaads, nog van de mond des zaads uws zaads, zegt de HEERE, van nu aan tot in der eeuwigheid toe*. Deze belofte van Gods Geest en woorden niet te zullen wijken, werd aan alle gelovigen gedaan aan de kerk in het algemeen. Ik zou door de woorden *uws monds* de Joden verstaan, toen ze Gods volk alleen waren en de heidenen in haar eigen wegen wandelen; en door *de mond uws zaads*, de heidenen, die van de Joden als geteeld zijn geestelijk door het woord Gods. *Want uit Sion is de Wet uitgegaan, de zaligheid is uit de Joden* en door *de mond des zaads uws zaads*, wederom de Joden, zo als ze in de laatste dagen wederom door de heidenen als geestelijk geteeld en bekeerd zullen worden. Ziet Deut. 32:21; Jes. 11:5; *En dit verbond zou in eeuwigheid niet wijken*. Dat

is, de Heere God zou dan nu nooit meer 't zij Joden of heidenen in zo'n verkeerde zin overgeven en algemene verharding en blindheid.

Want daarop zou die heerlijke staat van Gods kerk volgen dat het 60ste hoofdstuk mee begint en verder verhandelt. Ziet in het bijzonder vers 3, 4, 5: *En de heidenen zullen tot uw licht gaan, en de koningen tot den glans, die u is opgegaan. Hef uw ogen rondom op; en zie allen, die zijn vergaderd, zij komen tot u; uw zonen zullen van verre komen en uw dochters zullen aan uw zijden gevoedsterd worden. Enz.* Doorleest met opmerking het ganse hoofdstuk. Ziet Jes. 66:18, 19, 20. *Het komt, dat ik vergaderen zal alle heidenen en tongen, en zij zullen Mijn heerlijkheid zien. Een ik zal een teken aan hen zetten en uit hen die het ontkomen zullen zijn, zal Ik zenden tot de heidenen naar Tharsis, Pul en Lud, de boogschutters, naar Tubal en Javan, tot de ver gelegen eilanden, die Mijn gerucht niet gehoord, noch Mijn heerlijkheid gezien hebben; en zij zullen Mijn heerlijkheid onder de heidenen verkondigen. enz.*

Leest de ganse 72ste Psalm.

Zie Deut. 32:43 waar het besluit van dat kostelijke lied, waarin zo ordentelijk achtereen verhaald wordt de staat der kerk van de tijden van Mozes af tot aan de voleinding der wereld, aldus is: *Juicht gij heidenen, met Zijn volk! Want Hij zal het bloed Zijner knechten wreken; en Hij zal de wraak op Zijn tegenpartijen doen wederkeren, en verzoenen Zijn land en Zijn volk.*

Psalm 86:9 *Al de heidenen, Heere!, die Gij gemaakt hebt, zullen komen, en zullen zich voor Uw aanschijn nederbuigen, en Uw Naam eren.*

Zach. 14:20 wordt getuigd: *Te dien dage zal op de bellen der paarden staan: De HEILIGHEID DES HEEREN*, dit opschrift blonk eertijds in de gouden plaat vooraan de tulband van de hogepriester in Israëel. Exod. 28:36. Hier wordt bedoeld dat alles ook zelf tot het minste toe ten dienste des HEEREN zal geheiligd zijn en de Heere aangenaam. Hoe heerlijk wordt het getoond in Ezech. 17:22, 23, 24. Wie is *dat tedere takje*, anders dan Christus? Die afgeplukt werd, dat is afgesneden uit het land der levenden; Die daarna *gepland werd op de berg der hoogten van Israëel*. Dat was toen Hij Zijn Geest over de apostelen uitgoot en uit Sion de wet liet uitgaan, *die bracht takken voort*. Hoe spoedig werden er door de dienst der apostelen duizenden bekeerd? Hoe *droeg Hij vrucht en werd tot een hoge Ceder*. Dit is de voortgang van het koninkrijk van Christus tot die heerlijke staat der kerk daar wij nu van handelen. *Wanneer dat onder Hem wonen zullen allerlei gevogelte*, dat is Joden en heidenen zullen dat geestelijke Loofhuttenfeest dan in vrede vieren. Zie Jes. 52:13, 14, 15.

Hoe heerlijk spreekt er Johannes van in Openb. 11:15: *En de zevende engel heeft gebazuind, en er geschiedden grote stemmen in den hemel, zeggende: De koninkrijken der wereld zijn geworden onzes Heeren en van Zijn Christus*. En 15:4: *alle volken zullen komen, en voor U aanbidden*. En is zeer opmerkelijk dat de heilige Stad, die aan Johannes getoond werd, *na alle vier oorden der wereld toe drie poorten had*. Openb. 21:10, 13 om te kennen te geven, dat bij God geen onderscheid van natiën of volken is. Daar zal dan geen oord van de wereld zijn uit welke God niet besloten heeft Zijn uitverkorenen te roepen. En dan *zullen de volken in kracht den Silo onderdanig zijn*. Gen. 49:10. *En in Abrahams zaad alle volken der aarde gezegend worden*. Gen. 22:18. En de Zoon krijgt de heidenen tot Zijn erfdeel, en de einden der aarde tot Zijn bezitting. Ps. 2:8, vergelijk Jes. 49:6. Naar het woord van de Zaligmaker in Matth. 22:18: *En dit evangelie des koninkrijks zal in de gehele wereld gepredikt worden tot een getuigenis allen volken en dan zal het einde komen*.

De zalige Lodensteyn heeft het kostelijk in deze zucht besloten:

*O Heiland! Hoort Uw duifjes zuchten,
En brengt eens door Uw Geest aan 't vluchten,
Des waarheids slinkse lettergreep.
Dat heiden, Turk, Jood, afgodisten,
Als énen man als énen Christen,
De Koning volgen in Zijn sleep.*

Die zullen dan alle tezamen gelijkelijk van jaar tot jaar optrekken naar Jeruzalem dat Hemelse, dat van Boven zal zijn nedergedaald, om aan te bidden en te vieren het feest der Loofhutten.

6. Dan zal de Antichrist vallen, dat toont de Heilige Schrift en is noodzakelijk, eer deze voorverhaalde zaken komen te geschieden; gelijk het rijk van de Antichrist bij trappen allengskens tot zijn grootheid is opgeklommen. Want in de tijden der apostelen werd de gruwel der ongerechtigheid alreeds gewrocht. De duivel leidde de dwalingen toen al, door de dienst van de ketters en goddeloze mensen, die de apostelen tegen waren. Maar het werd toen weerhouden door de macht van het gebied van het heidense Rome. De kroon van de Antichrist moest in het midden der kerk worden opgericht en dat kon niet komen, zolang de kerk nog door bloedige vervolgingen werd verjaagd. Maar wat schoonheid^{xii} kreeg deze afval niet ten tijde van Constantijn de Grote, die de kerk vrede en vrijheid gaf en zijn heerlijkheid inbracht. Toen begon ze met grote stappen voort te gaan, dat in de 6de eeuw gebleken is. En zo is ze voortgevaren tot den tijd, waarin ze haar bevond ten tijde van de aanvang der Reformatie.

- Toen begon de eerste trap van haar val. Toen *werd de ongerechte geopenbaard*, klaarlijk bekend en gezien te zijn *de Zoon des verderfs en mens der zonde*, die hoer van Babel. Ziet 2 Thess. 2:8.
- De tweede trap is daar de apostel van zegt: Dat die verdaan zal worden door de Geest van de mond des Heeren, dat is bij trappen zal door meerder licht en Geest, dat de Heere Zijn kerk geven zal in Zijn woord al meer en meer die mens de zonde bekend worden. De eerste val is geweest in de eerste Reformatie, daar spreekt de Openbaring van in hoofdstuk 14:6-11. Toen ging de kerk uit Babel, dat bleef toen Openb. 18:2 *een woonstede der duivelen en een bewaarplaats van alle onreine geesten, en een bewaarplaats van alle onrein en hatelijk gevogelte*.
- Wij verwachten nog een nadere val van die grote hoer. Zie Openb. 18:21 *En een sterke engel hief een steen op als een grote molensteen en wierp dien in de zee, zeggende: Aldus zal de grote stad Babylon met geweld geworpen worden, en zal niet meer gevonden worden*. Deze krachtige getuigen beloven was groots en ongewoons, de HEERE zal weten Zijn oordelen uit te voeren. *Hij zal verslaan degenen, die het hoofd is over een groot land*. Ps. 110:6. Ziet aldaar onze kanttekenaars. Ps. 68⁶:22 wordt geprofeteerd: dat God verslaan zal *den harigen schedel desgenen, die in zijne schulden wandelt*. Vergelijk Deut. 32:24; zie ook na het 39ste hoofdstuk van Ezechiël. Wat daar ook van wezen mag, wij verwachten nog een grote verzwakking van de Antichrist; ook zodanige, die hem beletten zal de kerk meer te stuiten in haar voortgang. Maar dat hij zal moeten zien de bekering van Joden en heidenen en zichzelf uit de Heilige Schrift met al zijn

⁶ Er staat Ps. 67:22 in oorspronkelijke tekst, wat ps. 68:22 moet zijn.

schandelijke naaktheden ten toon gesteld en hem ontbloot van de ondersteuning en hulp der koningen, die hem tevoren gediend en gehoorzaamd hebben.

En mij dunkt, het zou ons klaar met het voorbeeld der Joodse Natie getoond kunnen worden. Na haar onderdanig en verstrooiing hebben ze nergens enige positie in de wereld en staan als van verre bewenende de val van Jeruzalem. En na het klaarste dat we in de voorzeggingen van de laatste val van Babel konden zien, schijnt het ook dus met haar te zullen gaan. Ziet Openb. 18:7, 19; Zie ook Openb. 19:20, 21 vergelijk hiermee Jesaja 66:24. Zij zullen in haar gemoed voelen een knagende worm van droefheid en wanhoop en over de voorspoed der kerk en haar schande en verachting. Op aarde zal het beginnen, dat in eeuwigheid duren zal en nimmer ophouden. En dan zal de Heere dat overblijfsel *te niet maken door de verschijning Zijner toekomst*; 2 Thess. 2:8. Alhoewel wij ook wel weten dat uitstekende Godgeleerden door de *verschijning Zijner toekomst* ook verstaan deze laatste heerlijkheid der kerk, die Christus maken zal en ze hebben daar al grote redenen toe, doch wij bepalen het niet. Die de profetieën leest zal wonderlijke dingen vinden, die de Heere doen zal om de Antichrist van den troon af te schoppen en zijn val te verhaasten. Maar in bijzonderheden willen we daar niet van spreken het laten het aan de Heere over, Die gewis al Zijn toezeggingen en openbaringen haar vervulling zal doen hebben op tijden en wijzen die Hij in Zijn eigen macht gesteld heeft. De uitkomst is de allerbeste uitlegging van de profetieën.

7.De Kerk zal bijzonder vrede hebben van binnen en van buiten grote vrede des gemoeds in iedere gelovige; dat volgen moet, want daar groot licht van kennis en Geest is, moet dat volgen, gelijk boven is getoond. Onder de Christenen zullen ophouden al die schadelijke scheuringen en ketterijen en onderlinge broedertwisten. Bijzonderlijk zullen ze één zijn in het fundament. Ziet Zach. 14:9 *En de HEERE zal tot Koning over de ganse aarde zijn; te dien dage zal de HEERE één zijn, en Zijn Naam één.* Dat is: op een klare en krachtige wijze zal het gezien worden hoe dat Gods deugden uitblinken in het zaligmaken van de zondaar. Vergelijkt deze woorden met het tekstvers en ziet wat wij in de verklaring van de *Naam Gods* gezegd hebben. En geen wonder, *maar alle ongerechtigheid stopt haren mond*; Ps. 107:42. Dat is al die drijvers van eigen gerechtigheid zullen moeten verstommen zo klaar en krachtig zal het dan alles blijken dat Christus alleen onze gerechtigheid is voor God. De Joden zullen Hem dan zo noemen. Zie Jer. 23:6, zie ook Hosea 14:10. Van buiten zal er vrede zijn, want de *verdervers der aarde zullen verdorven worden*. Openb. 11:18; Jes. 60:12: *want het volk en het koninkrijk, welke u niet zullen dienen, die zullen vergaan. En die volken zullen gans verwoest worden.* Ps. 46:10: *Die de oorlogen doet ophouden tot aan het einde der aarde, den boog verbreekt en de spies in twee slaat, de wagenen met vuur verbrand.* Jes. 2:4; 1 Thess. 4:3. En geen wonder, want de overheden zullen voedsterheren der kerk zijn. Zie Jes. 49:23. *Koningen zullen gaan tot den glans, die (de Kerk) u is opgegaan, die zullen haar dienen, tot haar geleidt worden en de borsten der kerk zuigen.* Jes. 60:3, 10, 11, 16. Ja, al haar heerlijkheid inbrengen, Openb. 21:24,26. De vromen zullen veel eer en aanzien, veel liefde en ingang vinden bij de grote der aarde. Zie 1 Sam. 2:8: *Hij verheft den geringe uit het stof, en den nooddriftige verhoogt Hij uit den drek, om te doen zitten bij de vorsten, dat Hij hen den stoel der ere doe beërven; want de grondvesten des aardrijks zijn des HEEREN, en Hij heeft de wereld daarop gezet.* Hoe wonderheerlijk zingt die heilige moeder van die grote Samuël in die Lofzang van Christus koninkrijk.

De 9^e Psalm schijnt bewaart te worden om dan van de kerk te worden gezongen. En het is zeer opmerkelijk dat Gods Geest dezen Psalm in ordelijkheid voort heeft laten volgen op de 8ste psalm, die van Christus rijk handelt en welke laatste woorden nu getoond worden te zien op de laatste heerlijkheid der kerk op aarde. Lees eens met aandacht de 9de Psalm.

8. Uit al dit zal de kerk in zo'n staat zijn, dat geen openbare goddeloze in haar zullen worden geduld. Maar hij zal zich geveinsdelijk moeten onderwerpen. *Want uw volk zullen altezamen rechtvaardig zijn. Jes. 60:21.* Dat is haar zo dragende, dat men na den aarde der liefde haar daarvoor zal moeten houden, vergelijk de plaatsen. *Jes. 35:8 En aldaar zal een verhevene baan, en een weg zijn, welke de heilige weg zal genaamd worden; de onreine zal er niet doorgaan, maar hij zal voor deze zijn; die dezen weg wandelt, zelfs de dwazen zullen niet dwalen. Joël 3:17: En gijlieden zult weten, dat Ik de HEERE, uw God ben, wonende op Sion, den berg Mijner heiligheid; en Jeruzalem zal een heiligheid zijn, en vreemden zullen niet meer door haar doorgaan. Zach. 14:21: Ja, al de potten in Jeruzalem en Juda zullen den HEERE der heirscharen heilig zijn, zodat allen, die offeren willen, zullen komen, en van dezelve nemen, en in dezelve koken; en er zal geen Kanaäniet meer zijn, in het huis de HEEREN der heirscharen, te dien dage. Jes. 33:24 En geen inwoner zal zeggen: Ik ben ziek; want het volk, dat daarin woont zal vergeving van ongerechtigheid hebben. Openb. 21:27 En in haar zal niet inkomen, iets, dat ontreinigt, en gruwelijkheid doet, en leugen spreekt maar die geschreven zijn in het boek des levens des Lams. "En de naam van die Stad", dat is van dat hemelse Jeruzalem, "zal te dien dage zijn DE HEERE IS ALDAAR". Ezech. 48:36, vergelijk hiermee Openb. 21:22, 23 en 22:3-5. Want daar zo'n wijsheid, Geest en heiligheid onder leraren en belijders is, moet de kerkelijke tucht in kracht geoefend worden. Buiten alle twijfel zal deze heerlijke toestand veel zegen het aardrijk toebrengen, dat dan meer vruchtbaarheid en inkomsten zullen uitleveren en alles zal beter gelaat tonen dan nu.*

9. Maar onderwijl zullen er geen godlozen en spotters ontbreken. Die Petrus ons vertoont in 2.Petr. 3:4-7. En zo we de plaats in Lukas 17:26, 27 ook willen verstaan van het laatste des tijds *zal het wezen als in de dagen van Noach* enz. En zo zal er wel wederom enig verval in de kerk komen voor de laatste komst van Christus ten oordeel dat de liefde wel zal verkouden in vele en den ijver verflauwen. En dat men wellicht met deze voorspoedige tijd zo zal zijn ingenomen, dat men niet menen zal, dat de laatste komst van Christus ten oordeel zo nabij voor de deur is. En dat Hij komende: *ook wel geen gelovige zal vinden.* Lukas 18:8. Te weten, dat die zo nabij is. Indien die plaats daarop ziet en niet op de laatste verwoesting van Jeruzalem; of op de tijd van Christus' komst ter oprichting van dat koninkrijk daar wij nu van spreken.

Ziet, mijn beminden, daar hebben we nu, naar het licht ons van de Heere getoond, u in enige bijzonderheden uit het Heilige Woord voorgesteld, de laatste staat der Kerk en waarin haar heerlijkheid bestaan zal. Maar dit is nog ver beneden de waardigheid van de zaak zelf.

De Heilige Schrift getuigt dat dit niet gebeuren zal of daar zal eerst een grote benauwdheid vooraf gaan. Ziet dat in Dan. 12:1, 7. Matth. 24:30; Jes. 59:19; Openb.

7:14, 16, 17-21 en 20:9. De doodstuipen van het beest zullen vreselijk zijn. Zo is het altijd geweest ten tijde der apostelen. Moeten ze *door vele verdrukkingen ingaan, in het koninkrijk Gods*. Hand. 14:22. De kerk werd wel twee eeuwen zeer bloedig vervolgd. Eer ze aan de vrede en vrijheid geraakte, die ze ten tijde van de keizer Constantijn verkreeg. Wat heeft het al bloed gekost, eer ze uit Babel in de voorleden eeuw geraakte! En menen we dat deze laatste en voornaamste heerlijkheid op aarde gemakkelijker komen zal? De Heere weet hoe vele van die benauwdheden voorbij zijn en wat tijden nog voor handen zijn. Wie weet tot wat tijden wij bewaard worden? Zo veel wij zien, is de kerk in gevaarlijke staat van buiten en van binnen, gelijk dadelijk getoond zal worden. Maar wij hebben aan de goede uitslag en de waarheid dezer zaken geenszins te twifelen. Al is het groot en wonderlijk in onze ogen. Is het daarom ook zo voor de Heere?

Hoort wat de Heere belooft in Jes. 60:22 *Ik, de HEERE, zal zulks te zijner tijd snellijk doen komen*. Hij is almachtig, getrouw en rechtvaardig. Het ontbreekt Hem aan geen middelen en Zijn woorden die hier van spreken, die dit beloven *zijn waarachtig en getrouw*, Openb. 21:5. Ik kan niet verzwijgen dat vele deftige Godgeleerden veel goeds in deze van de Turk verwachten, die ze menen dat ons in de profetieën onder benaming van Assur voorkomt. Menende dat in Zach. 11:14 door *het teniet doen der broederschap tussen Juda en Israël*, verstaan moet worden de scheiding tussen de Westerse en Oosterse kerken. En dat gelijk de 10 stammen na Assyrië werden weggevoerd, en gevankelijk gehouden, ook also de Oosterse kerk onder de macht van de Turk is, die in het Oosten regeert en van Assyrië meester is. Gelijk de Westerse kerk, door Juda voorgesteld^{xiii}, in Babel is geweest, daar uitgeleid zijnde door Gods krachtige arm. Zo menen ze nu in de profetieën te zien, dat de Heere de Turk wellicht gebruiken zal, hem doende inkomen tot in het hart van Europa, door zijn wapens de troon van het beest te vernielen en het Duitse keizerrijk. En daar zijnde door het woord des Heeren bekeerd werden en daarmee wederkeren na hun land ter plaatse. Daar zij het menen te zien, zijn onder andere: Jes. 19:23 en 30:31 en 31:8; Micha 7:12; Hoséa 11:11 en 14:4. En andere plaatsen meer.

En bijzonder is hier toe opmerkelijk Openb. 16:12. *Daar de Eufraat werd uitgedroogd, om te bereiden de weg voor de koningen, die van den opgang der zon komen zouden*. Welke plaats ze wel een breder uitlegging vereisen zou. Wij laten dat daarvoor tegenwoordig, zullen ons vergenoegd houden met dit alleen vermeld te hebben. De uitkomst zal te zijner tijd leren was daar van zij. Immers zou dat in kracht vervuld worden hetgeen in Jes. 19:24,25 voorzeggd wordt: *Te dien dage zal Israël de derde wezen met de Egyptenaren en met de Assyriërs, een zegen in het midden van het land. Want de HEERE der heirscharen zal hen zegenen, zeggende: Gezegend zij Mijn volk, de Egyptenaars, en de Assyriërs, het werk Mijner handen, en Israël, Mijn erfdeel*. Israël beduidt het geestelijke, de kerk der gelovige uit Joden en heidenen. De Egyptenaars zijn degenen, die in het geestelijk *Egypte* voor deze de *Roomse Farao* dienden, maar haar afgezonderd hebben na zijnen val. De Assyriërs stellen de Turk voor, met de andere Oosterse volken.

Al deze dingen worden nu in de Heilige Schrift zeer uitvoerig^{xiv} verhaald, maar ook wel kort en beknopt bij elkaar^{xv}; het gelust ons niet die alle aan te trekken, neemt voor tegenwoordig hetgeen Micha daarvan zegt. In het laatste vers van zijn 4de hoofdstuk, had de profeet gesproken van de laatste verwoesting van Jeruzalem, stellende de oorzaak te zijn hun zonden tegen de Heilige Christus. Die hij in vers 1 van het 5^{de}

hoofdstuk als tussen twee haakjes beschrijft van Zijn drieërlei voorkomen en uitgangen.

- De eerste Zijn menselijke uit Maria.
- De tweede, Zijn eeuwige onbegrijpelijke generatie uit de Vader en Zijn uitgangen van de dagen der eeuwen. Dat is van de beginne des wereld: te weten in en door de beloften en verwachtingen. Na dit gedaan te hebben spreekt hij in vers 2 van de verharding over Israël. Zeggende die zolang te zullen duren, totdat de volheid der heidenen zal ingegaan zijn. Betekend onder de woorden: *totdat zij die baren zal, gebaard zal hebben*.
- Daarop volgt de bekering van Israël in vers 3 en toont hij verder hoe Christus Zijn kerk na die tijd regeren zal. *Hij zal staan, overwonnen en Zijn vijanden teniet gedaan hebbende, en zal weiden in de kracht de HEEREN, in de hoogheid van den Naam des HEEREN, Zijns Gods, of in de verhoging, dat is, verheerlijking van dien naam*. Vergelijkt dit met onze tekst: *En zij zullen wonen*, te weten de Joden in haar land of alle gelovigen zullen zeker zitten en wezen in die heilige stad, die van boven nedergedaald zal zijn, gesteld tegen die omsukkelingen, eer ze tot dit koninkrijk kwamen. *Want nu zal Hij groot zijn tot aan de einden der aarde*. Dat is: Hij zal nu Zijn kerk en Koninkrijk hebben over de gehele aarde. *En deze vrede zal zijn* in vers 4, dat is deze voorspoed en gelukkige staat zal de kerk wel beleven. Maar wil Hij met het volgende zeggen, daar zullen nog voordat die tijd komt, vele wonderlijke dingen voorvallen. Dan gaat Hij in het vervolg optellen, al die tijden, die over de kerk zullen komen, eer ze tot die vrede geraakt. Te lang om voor ons te overlopen; hetgeen nu getoond is, achten we genoeg tot ons oogmerk.

De Heilige evangelische profeet Johannes toont het ons in de drie laatste hoofdstukken^{xvi} van zijn Openbaring in een zeer heerlijke, schone en kunstige^{xvii} schildering^{xviii}; te lang om hier op te halen. Anderen hebben het gedaan. Zie die na⁷. Ziet ook bijzonder Openb. 11:15-19. *En de zevende engel heeft gebazuind, en er geschiedden grote stemmen in den hemel, zeggende: De koninkrijken der wereld zijn geworden onzes Heeren en van Zijn Christus, en Hij zal als Koning heersen in alle eeuwigheid. En de vier en twintig ouderlingen, die voor God zitten op hun tronen, vielen neder op hun aangezichten, en aanbaden God, Zeggende: Wij danken U, Heere God almachtig, Die is, en Die was, en Die komen zal! dat Gij Uw grote kracht hebt aangenomen, en als Koning hebt geheerst; En de volken waren toornig geworden, en Uw toorn is gekomen, en de tijd der doden, om geoordeeld te worden, en om het loon te geven Uw dienstknechten, den profeten, en den heiligen, en degenen, die Uw Naam vrezen, den kleinen en den groten; en om te verderven degenen, die de aarde verdierven. En de tempel Gods in de hemel is geopend geworden, en de ark Zijns verbonds is gezien in Zijn tempel; en er werden bliksemen, en stemmen, en donderslagen, en aardbeving, en grote hagel.*

Ik kan niet nalaten, of moet hier ook bijbrengen die overzoete woorden bij Jes. 49:13-23. *Juicht, gij hemelen! en verheug u, gij aarde! en gij bergen! maakt gedreun met gejuich; want de HEERE heeft Zijn volk vertroost, en Hij zal Zich over Zijn ellendigen ontfermen. Doch Sion zegt: De HEERE heeft mij verlaten, en de HEERE heeft mij vergeten. Kan ook een vrouw haar zuigeling vergeten, dat zij zich niet ontferme over den zoon haars buiks? Ofschoon deze vergate, zo zal Ik toch u niet vergeten. Zie, Ik heb u in de beide handpalmen gegraveerd; uw muren zijn steeds voor Mij. Uw zonen*

⁷ Ziet D. Groenewegen over de Openbaring met welke wij volkomen overeenstemmen in dezen.

zullen zich haasten; maar uw verstoorders en uw verwoesters zullen van u uitgaan. Hef uw ogen op rondom, en zie, alle deze vergaderen zich, zij komen tot u; Zo waarachtig als Ik leef, spreekt de HEERE, zekerlijk, gij zult u met alle dezen als met een sieraad bekleden, en gij zult ze u aanbinden, gelijk een bruid. Want in uw woeste en uw eenzame plaatsen, en uw verstoord land, gewisselijk, nu zult gij benauwd worden van inwoners; en die u verslonden, zullen zich verre van u maken. Nog zullen de kinderen, waarvan gij beroofd waart, zeggen voor uw oren: De plaats is mij te nauw, wijk van mij, dat ik wonen moge. En gij zult zeggen in uw hart: Wie heeft mij dezen gegenereerd, aangezien ik van kinderen beroofd en eenzaam was? Ik was in de gevangenis gegaan, en weggeweken; wie heeft mij dan dezen opgevoed? Ziet, ik was alleen overgelaten, waar waren dezen? Alzo zegt de Heere HEERE: Ziet, Ik zal Mijn hand opheffen tot de heidenen, en tot de volken zal Ik Mijn banier opsteken; dan zullen zij uw zonen in de armen brengen, en uw dochters zullen op den schouder gedragen worden. En koningen zullen uw voedsterheren zijn, hun vorstinnen uw zoogvrouwen; zij zullen zich voor u buigen met het aangezicht ter aarde, en zij zullen het stof uwer voeten lekken; en gij zult weten, dat Ik de HEERE ben, dat zij niet beschaamd zullen worden die Mij verwachten. Overlegt deze plaatsen aandachtig. Het verkwikt mijn ziel zo, nu ik ze u voordraag. Maar^{xix} ik geloof dat alle aandachtige en Godlievende zielen, die hier tegenwoordig zijn en de eer van Koning Jezus en voorspoed Zijner kerk van harte beminnen, al watertanden zullen naar die tijd, uitroepende. Och! Wie zal leven als de Heere zulks eens doen zal. Num. 24:23. Geliefden, het zal eens beleefd worden, hoewel het hier niet; in de hemel zullen we het wel gewaar worden, als het komt. Nog lijkt het er nu niet naar.

III.

Ik word indachtig mijn belofte en die was om u in de derde plaats te tonen hoe het nu met de Naam Gods gesteld was, over de ganse aarde. Daar is gans geen zwaarigheid aan om dat te zien, en gewaar te worden; laat ons deze ordening houden.

1. Daar zijn nog vele delen der aarde onbekend.
2. Van de bekende delen kennen weinigen en belijden verre weg de minste Christus. Neemt de Turken, Persianen, Chinezen, Japanners, Indianen enz. Zij kennen Christus niet, ja ze worden in haar blindheid gehouden van de Christenen, die met haar handel drijven. Bekend is de gruwel dergenen, die om handel te drijven het volk verblinden om niet van Christus of de Christelijke Godsdienst te spreken of bewijs te geven.
3. Daar de naam Gods nu beleden word, geschied het niet zuiver. Zie de landen onder de macht van de Antichrist en de meeste Luthers en hellen daar naar toe.
4. Daar de ware leer nu is, wat zijn er al ketterijen, sekten en sektarisme, die in het fundament niet zuiver zijn; te weten in belijdenis; neemt Engeland, Nederland enz.
5. En hoe schrikkelijk zijn nu die kerken vervallen. De overheden behartigen haar eigen interesse. Religie is de dekmantel of ten schoonste een manier van wellevendheid. De meeste leraars zijn blind. Vele goddeloos, die het ware als of het op haar voorhoofd geschreven stond, dat ze God niet kennen nog vrezen. Hoe waar is de profetie van Jesaja in onze dagen. Ziet hoofdstuk 29:10,11,12 *Want de HEERE heeft over ulieden uitgegoten een geest des diepen slaaps, en Hij heeft uw ogen toegesloten; de profeten, en uw hoofden, en de zieners heeft Hij verblind. Daarom is ulieden alle gezicht, dat is het woord der profetie, geworden als de woorden van een verzegeld boek, hetwelk men geeft aan een, die lezen kan, zeggende: Lees toch dit; en hij zegt: Ik kan*

niet, want het is verzegeld. Of men geeft het boek aan een, die niet lezen kan, zeggende: Lees toch dit; en hij zegt: Ik kan niet lezen.

Hoe klaar is dit in deze tijd. De broederliefde is weg, daar zijn er die zoeken een meesterschap in de kerk op te richten en een schrikkelijke overheersing. Men heeft een paus in het hart. Het schijnt of het ons niet raakt, dat *de een de ander uitnemender moet achten*. Och neen! Werd een schriftplaats eens anders verstaan, als de algemene sleur gewoon is, die uit te leggen. Dat is een onvergeeflijke misdaad; die dat doen, worden met hatelijke namen, van schadelijke nieuwigheidsdrijvers afgeschilderd. Al is het al voor honderden jaren zo verklaard, gelijk ik dagelijks in ontelbare gevallen gewaar word. Die op de kracht der Godzaligheid aandringt en de geestelijkheid van het rechte Christelijke leven in ijver komt voor te stellen, in ernstig het verval der kerk voor ogen toont, dat is een Precisiaan, Labadist, Quaker, ja hoe weet ik wat al. Men pleit daartegen en zegt de Kerk is nog zo vervallen niet. Men ziet het niet, men zoekt vijgenbladeren van verontschuldigen om de schande te bedekken. Om vooral te betonen dat men rechte Adamskinderen zijn, daar het verval zo groot is, dat geen verstand het begrijpen, geen tong het uitspreken, geen pen het beschrijven kan. Vele zijn blind en dan is het trouwens ook geen wonder, dat ze het niet kunnen zien. Maar dit is het ellendigste, dat zij die het zien, het vaak niet durven voorstellen, die door *en door* schandelijke mensenvrees en andere vleselijke inzichten. Niet getrouw durven wezen aan hetgeen haar getoond is. Maar hoe wil die de bedwongen consciëntie, die men als het ware ten halve toebindt en zoekt te verwurgen, hoe zal die zeg ik, eens losbreken? Hoe wil ze de zodanige eens met vuisten slaan? Niet meer luisterende na de uitvluchtjes en tegenstand; hoe zal het doodbed daar eens van wagen! Ja, mocht het daar op nog afgelegd^{xx} worden.

En dit raakt zo meest de leraars, hoe is het nu met de belijders. Wat regeert daaronder niet een onwetendheid, zorgeloosheid, Godvergetenheid, en sleurdienst? Hoe weinig meent dat kennis ze hebben van het Verbond der genade, omdat ze er weinig uitvoerig mogen horen en horende daarop geen acht geven. Een ieder meent hij is rijk en verrijkt geworden en heeft *geens dings gebrek* en zo gaat men verloren. Het is alsof er juist zo een *verscheuring* in de kerk moest wezen; en het is alsof de naam van *Christenen* het langer niet kon doen. Men benoemt elkaar naar *mensen* op welker gedachten en woorden men zweert alsof het Orakelen waren. En men verwerpt vele kostelijke zaken uit onverstand, vooroordelen en vleselijke inzichten. De goddelozen laten er zich niet aan gelegen liggen. Maar als de vormen zich er dan ook niet over bekommeren, wie zal het dan doen? Ziet eens, zo is het nu gesteld. Wij mochten dan wel uitroepen: *O, Heere, hoe heerlijk is het, met de kennis en erkenenis van uw Naam gesteld over de ganse aarde!* Als ik tranen tot mijn gebied had, ik zou ze in overvloed hierover storten.

Maar laat ons daarom de moed niet verloren geven. Het is zo voorzgd dat het zo wezen zou. Leest aandachtig het 58ste en 59ste hoofdstuk van Jesaja. Vergelijkt het met onze dagen, dan zult gij het zien. [Hoe donkerder het is,] zoveel te dichterbij is de verbetering, van hetgeen bij Zach. 14:6,7 staat. Dan zal het aldus gesteld zijn: *En het zal te dien dage geschieden, dat er niet zal zijn het kostelijk licht, en de dikke duisternis. Maar het zal een enige dag zijn, die den HEERE bekend zal zijn; het zal*

noch dag, noch nacht zijn; en het zal geschieden, ten tijde des avonds, dat het licht zal wezen. Ik laat het aan het oordeel der verstandige van welke tijd hier gesproken wordt. Het is nu de tijd van dat stilzwijgen, Openb. 8:1. Wij leven nu in de hoop en de verwachting van een groot licht, dat de Heere geven zal. Gelukkig die het beleeft! Dus hebben wij nu die drie punten afgehandeld.

IV. Nu haast ik mij tot het vierde of laatste, te weten: *Hoe zich een waarachtig Christen in deze tijd zal gedragen, en hoe hij zich zal te nutte maken al hetgeen hier gezegd en voorgedragen is.* Mijne beminden, neemt mijn raad ter harte en:

1. Legt deze zaken die gij gehoord hebt op en overlegt ze in de vreze des Heeren. *De werken des HEEREN zijn groot, zij worden gezocht van alle die daar lust in hebben,* zegt Ps. 111:2. Vermaakt, verkwikt u met dezelve te onderzoeken, voor die tijd zal het zijn alsof gij ze al tegenwoordig ziet, die vreugde, dat vermaak kunnen wij nog hebben. *Veracht de profetieën niet,* 1 Thess. 5:20. Die vermaning (het is zeer opmerkelijk) laat de apostel voort volgen op die welke hij in vers 19 had gedaan, te weten: *om de Geest niet uit te blussen.* Het ene is aan het andere verbonden^{xxi}. Zeer^{xxii} veel vermogen op mij ten dezen aanzien de krachtige woorden van Petrus. 2 Petr. 1:19. *En wij hebben het profetische woord, dat zeer vast is, en gij doet wel, dat gij daarop acht hebt, als op een licht, schijnende in een duistere plaats, totdat de dag aanlichte, en de morgenster opga in uw harten.* Bijzonder veel heeft mij ook aangesproken^{xxiii} de heilige Johannes met zijn hoge en krachtige aanspraak. Openb. 1:3 *Zalig is hij, die leest, en zijn zij, die horen de woorden dezer profetie, en die bewaren, hetgeen in dezelve geschreven is; want de tijd is nabij.* Niet minder ben ik bewogen door het grote verhaal dat Jesaja doet in hoofdstuk 21:6, wordt dus gesproken: *Want aldus heeft de Heere tot mij gezegd: Ga heen, zet een wachter, laat hem aanzeggen, wat hij ziet* en in vers 8 wordt het dus gehoorzaamd: *En hij riep: Een leeuw, Heere! ik sta op den wachttorens geduriglijk bij dag, en op mijn hoede zet ik mij ganse nachten.*

Onderzoekt de tekenen der tijden. Laat het woord des Zaligmakers kracht op uw hart hebben bij Matth. 16:3: *Gij geveinsden! het aanschijn des hemels weet gij wel te onderscheiden, en kunt gij de tekenen der tijden niet onderscheiden?* Och! Hebt toch geen geringe gedachten van Christus en Zijn rijk.

2. *Ja, maar zult gij zeggen, hoe zullen wij ons gedragen in het onderzoeken van de profetieën? Hoe zullen we weten waarop dat elk slaat?*

Ik antwoord, *mijn geliefden*, dat de profeten zo verward^{xxiv} niet zijn, als men wel meent. Zij hebben al een zeer nette volgorde, voor die haar draad kennen. Het is onze plicht daar^{xxv} we uw leraren zijn, ons daar in voor uw te oefenen om bekwaamheid te verkrijgen om u te onderwijzen. Het zal van onze handen geëist worden. Bijzonder veel heeft mij geholpen hetgeen ik gelezen heb dat de grote Calvijn aanmerkt in zijn voorreden voor de profeet Jesaja. Ik moet het u meedelen. Het zal u wonder veel nut doen in dezen. Dus luiden de woorden van die grote man uit het Latijn vertaald: *Na dat de profeten een predikatie gedaan hadden tot het volk, zo verzamelden zij daar van een korte som, die ze lieten vast maken aan de deuren van de Tempel, opdat die profetie te beter mocht worden getoond, en aan alle bekend worden; welke als die nu enige dagen lang daar was vertoond geweest, van de dienaars des Tempels werd afgenomen, en weggelegd in de schatkist opdat de gedachtenis van die zaak altijd mocht*

overblijven. En het is waarschijnlijk, dat daar uit de boeken der profeten zijn tezamen gesteld. Nu weten we dat aan de profeten op verscheiden tijden openbaringen gedaan werden; en daarvandaan dat we de verscheiden perioden van die tijd zo ongelijk gesteld vinden. Want in de ene tijd werd dezelfde zaak hun klaarder voorgesteld dan ooit tevoren.

Gedenkt altoos aan hetgeen Johannes met weinige woorden zegt: Openb. 19:10 *Want de getuigenis van Jezus, is de geest der profetie.* Gedenkt dat geen profetie van *eigen uitlegging* is. 1 Petrus 1:20 *Dit eerst wetende, dat geen profetie der Schrift is van eigen uitlegging;* dat is, zo een zin juist niet hebben als wij het willen, maar gelijk als met de draad van Gods ordening en handeling in Zijn kerk, die Hij aan meer dan aan één Zijner knechten bekend gemaakt heeft en de uitkomst der zaak best overeenkomt.

Gedenkt dat de profetieën van en voor de hemel niet geschreven zijn. Want het is ons *niet geopenbaard wat wij zijn zullen*, 1 Joh.3:2. Bidt God om de Geest der verlichting. Gebruikt het onderwijs van verstandigen. Leest goede boeken, die u te rechte kunnen onderwijzen.

3. Onderzoekt naarstig Gods woord; spreekt er met elkaar van, voegt geestelijke dingen met geestelijke tezamen. Gij behoeft niet te vrezen, dat u deze dingen in de ware Godzaligheid zullen hinderlijk zijn, maar krachtiger daartoe aanzetten. Die dat voorgeven, daar ze beter weten, zullen eens zo een nauwe rekenschap daarvan moeten geven aan den Heere. Zodanigen weten zelf ten besten wat ze daarmee beogen. De Heere zal het zoeken. Ik schrik ervoor, wanneer ik het onderzoek der profetieën hoor verachten; dat ten meesten dele geschied of van onwetende of van hovaardige mensen, die niet gaarne haar naam en meesterschap wilden verliezen en niet kunnen dulden dat er iemand zij, die in wijsheid boven haar komt uit te steken. Hoe willen de heidenen eens opstaan tegen de zodanigen, die dat woord verachten en oorzaak zijn, dat vele andere ook zo doen. Men wil niet wijzer wezen. Wat doet men anders als hiermede bedekt de Heere te beschuldigen van onwijsheid en overtolligheid, die de profetieën heeft ingegeven en door zijn zonderlinge genade ons laten toekomen. Zijn zij dan een overtollig stuk van de Bijbel? En zijn ze dat nu niet, moeten ze dan niet onderzocht worden? En zo het onderzoek van dezelve ons hinderlijk is in de ware Godzaligheid, hoe komt God er dan toe (geeft ons verlot om eerbiedig dit te vragen, wij worden genoodzaakt om dat te doen) om ze in te geven, om ze ons te laten toekomen, om ons zo ernstig te gebieden, dat wij ze zullen onderzoeken? Tot wat onbetamelijke gedachten en woorden vervalt de mens niet, die zijn eigen eer en begeerlijkheid komt te stellen tot het enigste oogwit van al zijn betrachtingen? Om dit te bedekken, wendt men een schijn voor. O schrik! O gruwel! Dat zekerlijk diegene die haar met zonderlinge lust wijsheid en bedachtzaamheid begeven tot een naarstig onderzoek der profeten een groot verlies van de ware Godzaligheid zouden moeten doen. De Heere beware mij daarvoor, dat ik u zou aanraden tot betrachtning van zulke zaken, die u afbrengen zouden van die zoete en van die innige en nauwe gemeenschap uwer ziel met God.
4. Geliefden, is de eer en heerlijkheid van onze aller-waardste en aanbiddelijke Hemelkoning Jezus, het welvaren en bloei van Zijn kerk niet het enigste daar elk ware Godzalige om zucht, om arbeid? Nu, dit alles wordt door een aandachtig en heilig onderzoek der profeten ten hoogste bevorderd. Wee dan dezulke, die daar

ze beter weten, door hun toedoen eenvoudige zielen afleiden van deze haar troost van het groot voordeel, dat zekerlijk hier uit te krijgen is. Wij spreken niet van dingen, die wij alleen met het gehoor der oren gehoord hebben, maar die wij zelf gesmaakt en ondervonden hebben en nog dagelijks ondervinden. Wee dan, die dit alleen tegenspreken om haar gezag te behouden. De Heere zal dat zoeken, die snode en versmachte ondankbaarheid zal de Heere geenszins ongestraft laten.

Laat toch, dit bid ik u in Gods Naam, Gods woord alleen bij u gelden; *alle mensen zijn leugenaars*, Ps. 116:11. Wees gedachtig het woord van Daniël in zijn 12de hoofdstuk vers 10: *en geen van de goddelozen zullen het verstaan, maar de verstandigen zullen het verstaan*. Hoe roept Hoséa uit in hoofdstuk 14:10: *Wie is wijs? die versta deze dingen; wie is verstandig? die bekenne ze*. Hoe werd de 107de Psalm besloten? Waarin zo net en klaar de tijden der kerk verhaalt worden. *Wie is wijs, staat er, die neme deze dingen waar; en dat ze verstandiglijk letten op de goedertierenheden des HEEREN*. Onderzoek het dan voornamelijk in deze bange en bekommerlijke tijd opdat ons de benauwdheid niet als een net en strik overvalt en wij dan geen troost zouden vinden. Dit was de grootste zonde en dwaasheid van Jeruzalem, *zij had haar dag niet bekend*; Lukas 19:42

5. Bidt de Heere, dat die dag kome, dat die zijn loop toch versnelle. Och! Hoe wenste ik dat al die in duisternis en onwetendheid zitten, dit woord mochten horen en ter harte nemen. Hooglied 8:14 wordt dus gezocht: *Kom haastelijk, mijn Liefste! en wees Gij gelijk een ree, of gelijk een welp der herten op de bergen der specerijen*. Ezechiël 36:37: *Alzo zegt de Heere HEERE: Daarenboven zal Ik hierom van het huis Israëls verzocht worden, dat Ik het hun doe*. De Heilige Christus heeft het ook in het oog gehad als Hij in dat volmaakte voorschrift, Matth. 6, voor de tweede bede stelde: *Uw Koninkrijk kome*. De minste gelovige kan hier veel aan toebrengen met hartelijk bidden. Ik geloof vast dat het hier om er zo desolaat uitziet, omdat men niet ijverig, geestelijk en verstandig genoeg bidt. Het is geprofeteerd van deze dagen in Jes. 59:16: *Dewijl Hij zag, dat er niemand was, zo ontzette Hij Zich, omdat er geen voorbidder was*. Gedenkt de belofte Joh. 14:13. 14. Zucht met Psalm 14:7 *Och, dat Israëls verlossing uit Sion kwame! Als de HEERE de gevangenen Zijns volks zal doen wederkeren, dan zal zich Jakob verheugen, Israël zal verblijd zijn*.
6. Laat het ons vertroosten in de droefheid, die wij hebben over het droevige verval, dat wij nu beleven. Het is voorzeggd, dat het zo eens wezen zou. Het zal nog een anders worden.
7. Laat het u bijzonder versterken in uw geloof. Zult gij God u een enige ziel niet betrouwen, die zulke wonderlijke en grote daden door Zijn sterke arm aan Zijn ganse kerk doen zal? En bijzonder ook in het toepassen, vertrouwen en verwachten van alle Goddelijke beloften.
8. Laat hetgeen gij gehoord hebt, u aanzetten tot vreze van die grote en heerlijke Naam, zie Openb. 15:4: *Wie zou U niet vrezen, Heere, en Uw Naam niet verheerlijken? Want Gij zijt alleen heilig; want alle volken zullen komen, en voor U aanbidden; want Uw oordelen zijn openbaar geworden*. Hoe werd eertijds eens uitgeroepen in Jer. 10:6,7 *Omdat niemand U gelijk is, o HEERE! zo*

zijt Gij groot, en groot is Uw Naam in mogendheid. Wie zou U niet vrezen, Gij Koning der heidenen? Want het komt U toe; omdat toch onder alle wijzen der heidenen, en in hun ganse koninkrijk, niemand U gelijk is.

9. Zoekt in u geslacht, persoon, huis, gemeente, enz. zo veel u mogelijk is deze Naam voort te zetten. Begin van uzelf en de uwe te reformeren. Het zal zo eens beginnen moeten. Verkondigt de deugden Desgenen, Die u geroepen heeft uit de duisternis tot Zijn wonderbaarlijk licht.
10. Wilt toch bijzonder waardiglijk wandelen dien groten Naam in het openbaar en in het verborgen; wilt die met mond en hart en daden verheerlijken en schijnen als lichten in dit krom en verdraait geslacht. Ach! Dat dit van alles betracht werd daar de Naam Gods verkondigd en aangeroepen wordt. Dat overheden en onderdanen, voorgangers en belijders, oud en jong, rijk en arm dit betrachten. En dat daar eens dat licht van wijsheid en heiligheid gezien werd tot het einde om welke de heidenen eens zullen toegaan. En dat eens die glans over dat volk mocht schijnen en opgaan. Dat koningen lokken en bewegen zal om al haar heerlijkheid daarvoor neer te leggen, daar aan op te offeren. Let met mij op de heerlijke woorden: *Om Uws tempels wil te Jeruzalem, zullen U de koningen geschenk toebrengen.* Psalm 68:30. O, Heere, laat het zo haast zijn!
11. Verlangt naar de hemel, reikhals na de ontbinding. Zie uit naar die heerlijkheid, daar al het aardse al is het nog zo heerlijk, maar enkel duisternis bij is. O hoe gelukkig die, die toegelaten wordt om onder de reien van lofzingende engelen en geesten van volmaakte rechtvaardigen zich te bevinden, die Zijn stem met de hare paren mag om eeuw uit, eeuw in, altoos en eeuwig daarin te volharden zonder ooit moede te worden! Deze gedachten zouden ons doen vergeten, dat wij op aarde waren. Wat is het een hemel op aarde zó Gods wegen te leren, te horen, te onderzoeken en te verstaan! Gelukkig de ziel, die de Heere doet naderen en in Zijn innige gemeenschap inlaat! Die met Hem mag handelen over de dingen van Zijn huisgezin en koninkrijk. Gelukkig de ziel, die in des Heeren rechterhand tot een gezegend werktuig dienen mag tot voortzetting, verbreiding en bekendmaking van die waarheid, daar de wereld om gemaakt is en nog om staande blijft. Komt en ziet en smaakt, gij die het niet weet noch gelooft, en gij zult het toestemmen.

Mijne geliefden, houdt het mij ten goede, dat ik u boven gewoonte heb opgehouden. Ik kon niet licht deze zaken overlopen. Nochtans hebt gij maar weinig gehoord in vergelijking van hetgeen de Schrift hiervan zegt.

De Heere make Zijn waarheid openbaar aan onze gewetens. Hem zij lof en heerlijkheid tot in eeuwigheid. AMEN.

Toelichting enkele verouderde woorden:

- ¹ Historiën = geschiedenis
- ¹ beduiding = betekenis
- ¹ gemene = gewone
- ¹ curieuze = merkwaardige, nieuwsgierig
- ¹ gedoodverft = gekenschetst, in de grondzaak uitgeschilderd.
- ¹ Wytlustig = uitvoerig
- ¹ malkanderen = elkaar
- ¹ werwaarts = waarheen?
- ¹ dieren = dure, duurzaam
- ¹ vieriger = vuriger
- ¹ Statenvertaling geeft: *vervallen hut Davids*
- ¹ schoont = schoonheid
- ¹ betekend = voorgesteld
- ¹ wytlustig = uitvoerig
- ¹ malkanderen = elkaar
- ¹ capittels= hoofdstukken
- ¹ konstige = kunstige
- ¹ schilderye = schildering
- ¹ dog = maar
- ¹ afgeleit = afgelegd
- ¹ verknogt = verbonden
- ¹ wonder = zeer
- ¹ aangelokt = aangesproken
- ¹ confuus = verward
- ¹ die we = daar
- ¹ consciëntiën = gewetens

**Voetiaanse en Coccejaanse visies op de joden
gedurende de zeventiende en achttiende eeuw**

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van de Rector Magnificus Dr. D. D. Breimer,
hoogleraar in de faculteit der Wiskunde en
Natuurwetenschappen en die der Geneeskunde,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op woensdag 20 september 2006
klokke 15.00 uur
door

MATHIJS VAN CAMPEN

geboren te 's-Grevelduin-Capelle
in 1950

Van dit proefschrift is ook een handelseditie verschenen bij uitgeverij
Boekencentrum, te Zoetermeer

6. DAVID FLUD VAN GIFFEN (1653-1701)

- 6.1. Vader van de ernstige coccejanen 425
- 6.2. Een opzienbarende preek 426
- 6.3. Drievoudige staat van het joodse volk 428
- 6.4. De goede voorbereiding 431
- 6.5. Aanval van voetiaanse zijde 432
- 6.6. Huiver voor al te grote stelligheid 435
- 6.7. Beschermd door de overheid 440
- 6.8. Coccejaanse steun voor Van Giffen 443

6.1. VADER VAN DE ERNSTIGE COCCEJANEN

Een steen in de vijver, zo mag men de Israëlvisie van David Flud van Giffen gerust noemen. Zijn opvattingen verwekten heftige beroering, niet alleen in zijn geboorteprovincie Friesland maar ook ver daarbuiten. Hij zag het levenslicht in Sneek, kreeg privé-lessen van een huisleraar en koos uiteindelijk voor de theologische opleiding in Franeker.¹ Als predikant diende hij de Friese gemeenten Wijkkel in Gaasterland, De Knijpe (in de buurt van Heerenveen) en Sneek, om de laatste jaren van zijn werkzame leven door te brengen in Dordrecht. Daar werd hij in 1688 de collega van zijn geestverwant Salomon van Til.

Van Giffen wordt gerekend tot de ernstige of bevindelijke coccejanen. Men beschouwt hem als één van de toonaangevende figuren binnen deze stroming.

T. Brienens stipuleert dat hij voor de ‘vader’ van de ernstige coccejanen kan worden gehouden, vanwege het feit dat hij in de prediking bredere aandacht geeft aan de applicatie dan de groene coccejanen, waarbij wordt aangedrongen op de doorleving en uitleving van het geloof. Hij zou daarmee de coccejaanse richting in de buurt van de voetianen hebben gebracht.² Met de volgelingen van Voetius heft Van Giffen een klacht aan over de deplorabele toestand onder het volk en in de kerk van zijn dagen. Hij weet zich in zijn verontrusting expliciet verbonden met piëtistische auteurs als Koelman, Witsius en Simonides en de ‘kostelyke en zalige’ Lodenstein, evenals met de puriteinse theoloog R. Baxter, wiens *The Reformed Pastor* hem veel gedaan had.³

Van Giffen hekelt het feit dat christenen wel handel drijven met verre volken, maar verzuimen hun het evangelie te brengen. Niet alleen in Nederland maar ook in Engeland zijn ketterijen binnengeslopen en krijgen sekten de ruimte. De broederliefde is weg omdat velen streven naar macht in de kerk. ‘Men heeft een Paus in ’t hart.’ Wie aandringt op de kracht der godzaligheid en ijvert voor het ware geestelijke leven wordt al gauw uitgemaakt voor ‘Precisiaan, Labadist, Quaker’ en wat al niet.⁴ Men sluit de ogen voor het verval in de kerk en zoekt naar vijgenbladeren om de schande te bedekken. Zowel onder voorgangers als onder gemeenteleden overheerst de onwetendheid, de zorgeloosheid en de sleurdienst.

De meeste leraars zijn blind. Toch wil Van Giffen geen doemdenker lijken. Men behoeft ondanks alles de moed niet op te geven. Er mag kracht worden geput uit het profetische woord dat ons leert: hoe donkerder de tijd, des te nader het licht van verbetering (Zach. 14:6,7).⁵

¹ Biografische en bibliografische gegevens over hem in: A. de Groot, ‘David Flud van Giffen,’ 138,

139; G.D.J. Schotel, *Kerkelijk Dordrecht* II, 63-87; Ypey en Dermout, *Geschiedenis* II, 516-527.

² T. Brienens, *Prediking*, 68; R. Bisschop, *Sions Vorst en volk*, 46, 47.

3 D.F. van Giffen, 'Aanspraak,' in: *Verzameling*, XXIII, XXIV.

4 D.F. van Giffen, 'Heerlykheit,' in: *Verzameling*, 64.

5 D.F. van Giffen, 'Heerlykheit,' in: *Verzameling*, 64, 65.

426

6.2. EEN OPZIENBARENDE PREEK

Geruchtmakend was de kanselrede die Van Giffen op 23 januari 1680 hield in de Grote Kerk van Leeuwarden. Als tekst had hij Psalm 8:10 gekozen en hij duidde dit lied nadrukkelijk christologisch. Korte tijd later zou hij deze predikatie, getiteld *De noch verwachte Heerlykheid der Kerke inde Laatste Dagen*, samen met een sermoen over Job 19:25 uitgeven.⁶ Naar eigen zeggen deed hij dit op aandrang van 'veele leergierige zielen'.⁷ Onder hen die uitzagen naar de gedrukte preek was de

6 De complete titel waaronder de beide preken verschenen, luidt: *Jobs Levende Goël, En De noch verwachte Heerlykheid der Kerke inde Laatste Dagen. Voorgesteld in twee Predikationen over Job XIX,25. en Psalm VIII,10. Binnen Leeuwarden gepredikt op den 28 en 23 January 1680 en nu op het verzoek van veele leergierige zielen in 't licht uitgegeven (...)* Hier by komt noch een voorreden over den rechten sin van den 8 Psalm, Leeuwarden 1680. Een volgende druk verscheen in Amsterdam 1688. De zinsnede 'op het verzoek van veele leergierige zielen in 't licht uitgegeven' ontbreekt in de titel van deze editie.

In 1735 verschenen te Groningen de genoemde preken in een bundel met de andere geschriften van Van Giffen, onder de titel *Verzameling van alle de Werken, nagelaten en uitgegeven van den Hooggeleerden en Godtvrugtigen Heer Dav. Flud van Giffen, in zyn Wel Eerw. Leven, laatst zeer waardig en getrouw Dienaar des H. Euang. te Dordrecht: met een Voorrede en Aanhangzel van Bybelsche Keurstoffen door Albertus Voget, Doctor en Professor der Heilige Godtgeleertheit*. Omdat de eerste drukken van de betreffende preken niet geheel gepagineerd zijn, citeren wij uit de verzamelbundel.

7 Ook de drukker werd gemaand tot haast door velen die begerig waren het werk in handen te krijgen; vgl. D.F. van Giffen, 'Aanspraak,' in: *Verzameling*, LXXXVI.

427

Friese prinses Albertine Agnes, de weduwe van Willem Frederik, die met de coccejanen sympathiseerde. Aan haar droeg Van Giffen zijn boekje op, samen met drie andere vorstelijke vrouwen van de Friese stadhouderlijke familie. De coccejaan onderhield goede contacten met deze hooggeplaatste dames en ontmoette hen op privé-bijeenkomsten. Zij zaten graag onder zijn gehoor wanneer hij voorging in het Oranjewoud, dat vlakbij Van Giffens standplaats De Knijpe (De Knipe) of ook wel Nieuw Brongerga lag. De prinses – stammoeder van het huidige Huis van Oranje Nassau – had het landgoed in 1676 gekocht en laten verbouwen tot een fraai lustslot.⁸ De Nassaus gebruikten het buitenverblijf als hun zomerresidentie en hielden er regelmatig samenkomsten waarop zaken van geloof en theologie aan de orde kwamen. Nieuw in de preek over Psalm 8 was met name de stelling van Van Giffen dat dit oudtestamentische lied profetisch gelezen moet worden en spreekt van 'Christus en Zijn Koninkrijk'.⁹ Na een aantal uitlegkundige opmerkingen – vooral aan de hand van Hebreeuwse grondwoorden – betoogt hij uitvoerig dat 'de Kerke nog in het laatste der dagen een zeer heerlyke staat op aarden heeft te verwachten, heerlyker danse nog ooit van den aanbeginne des werlds gehad heeft'.¹⁰ Het bewijs daarvan meent hij te kunnen leveren vanuit de laatste woorden van Psalm

8. Kennelijk bevreesd voor misverstanden voegt hij er onmiddellijk aan toe dat hij niet in de chiliastische hoek geplaatst wenst te worden. Met dit soort 'malle dromerijen' heeft zijn visie niets uit te staan. 'Weg met die grillen / die duizend

Jaren / daar in Apoc. XX van gesproken word / zijn al lang voorbij.’¹¹

Dat er nog een bloeitijd voor de kerk in het verschiet ligt, lijdt voor Van Giffen intussen geen twijfel, aangezien de hele Schrift daar vol van is. De ruimte ontbreekt in het ene uur dat hij voor de preek beschikbaar heeft, anders zou hij de gemeente van Leeuwarden graag hebben laten zien ‘de ordre ende draat’ van de profetieën waarin de laatste tijden van de kerk helder oplichten, volgens de ‘nette ordre’ van de Heilige Geest. Hij volstaat met het noemen van een groot aantal psalmen die over dit thema handelen en voegt er het advies aan toe deze thuis nog eens op te zoeken en te overwegen. Vervolgens laat hij kort enkele profetische teksten de revue passeren die spreken over het komende vrederijk, waarin de kerk van de laatste dagen zal genieten van machtige zegeningen.

Op de vraag hoe deze heerlijke toekomst eruit zal zien, geeft Van Giffen een negenvoudig antwoord:

1. De heilige Schrift belooft ons voor deze tijd een overvloed aan goddelijke en menselijke wijsheid (Jes. 11:9; 30:26; Dan. 12:4).
2. Gods Geest zal in grote mate worden uitgestort zodat er een voorbeeldige (*exemplare*) en geestelijke heiligheid en liefde onder ware christenen gevonden zal worden (Jes. 33:24; 35:9; 66:12,13,14; Openb. 21:4).
3. Vele trouwe en ijverige, wijze en zeer godvruchtige voorgangers zullen dan werkzaam zijn (Ex. 30:20; Jer. 3:15).
4. De beloofde en langverwachte bekering der joden zal een feit worden.

8 R.L.P. Mulder-Radetzky, *Oranjewoud*, 7-13.

9 D.F. van Giffen, *Heerlykheit*, in: *Verzameling*, 34.

10 D.F. van Giffen, *Heerlykheit*, in: *Verzameling*, 44.

11 D.F. van Giffen, *Heerlykheit*, in: *Verzameling*, 44.

428

5. Met het herstel van Israël zal gepaard gaan rijkdom voor de hele kerk.

6. De val van de antichrist gaat aan deze opzienbarende gebeurtenissen vooraf.

Deze ineenstorting voltrekt zich in fasen of ‘trappen’.¹² De eerste trap ligt achter ons en vond plaats ten tijde van de Reformatie (2 Thess. 2:8; Openb. 14:6-11).

De tweede trap zal zijn wanneer God zijn kerk meer licht en Geest zal geven. De laatste trap verwachten we bij de val van de grote hoer – Babel – zoals beschreven wordt in Openbaring 18:21. De antichrist zal dan verzwakken en verhinderd worden de kerk nog langer aan te vallen. Hij zal moeten aanzien hoe joden en heidenen bekeerd worden, terwijl hij de hulp van koningen waarop hij voorheen kon rekenen, moet missen.

7. De kerk zal bijzondere vrede genieten, zowel intern als extern. Scheuringen, ketterijen en onderlinge broedertwisten worden onder de christenen niet langer gevonden. Zij zullen één zijn in het fundament van hun geloof (Zach. 14:9; Openb. 11:18). Van Giffen vermoedt dat Psalm 9 bestemd is om in die tijd gezongen te worden. Vandaar dat dit lied onmiddellijk volgt op Psalm 8, die gaat over het rijk van Christus.¹³

8. Er zullen in de kerk geen openbare goddelozen worden geduld. De tucht zal functioneel zijn, zodat de goddeloze zich zal onderwerpen (Joël 3:17; Zach. 14:21).

9. Het voorgaande impliceert niet dat er straks helemaal geen goddeloosheid meer gevonden zal worden. Spotters en goddelozen zullen ook dan niet ontbreken zoals Petrus duidelijk aangeeft in zijn tweede brief (3:4-7; vgl. Luk. 17:26,27). Door de blijvende aanwezigheid van het kwade zal er toch nog enig verderf komen in de kerk

voor de laatste komst van Christus ten oordeel, waardoor de liefde zal verkillen en de ijver verflauwen.

6.3. DRIEVOUDIGE STAAT VAN HET JOODSE VOLK

Eén ding springt in deze opsomming van bijzonderheden betreffende de laatste staat van de kerk en de aard van haar heerlijkheid onmiddellijk in het oog: de aanstaande bekering van de joden krijgt daarin meer dan proportionele aandacht.

Van Giffen geeft zelf ook met zoveel woorden aan dat het herstel van het joodse volk ‘bezonderlyk het voornaamste mee aan deze heerlijkheit’ zal toevoegen. Hij ziet daarvoor talloze heerlijke beloften in de heilige Schrift, teveel om ze allemaal te noemen. Mozes en de profeten, Christus en de apostelen, zij allen roepen ons op hun getuigenis inzake ons thema aan te nemen. Speciale aandacht besteedt de gedreven coccejaan aan een aantal cruciale teksten: Romeinen 11:25-27; Leviticus 26:41-45; Deuteronomium 4:30 en Ezechiël 37:1-14. In Hoséa 1 vinden we de drievoudige staat van het joodse volk kort en krachtig beschreven. God noemde haar eertijds *Ammi*, *Mijn volk* in de dagen van het Oude Testament. Dat werd *Lo-Ammi*, *niet Mijn volk* toen de toorn over Israël ten einde, dat wil zeggen ‘ten alleruiterste / op het allerverschrikkelykste’, meer dan ooit tevoren kwam (1 Thess. 2:16). Deze tijd duurt nog altijd voort, totdat zij wordt als *Ruchama*, *de ontfermde*, als haar

12 D.F. van Giffen, ‘Heerlykheit,’ in: *Verzameling*, 56.

13 D.F. van Giffen, ‘Heerlykheit,’ in: *Verzameling*, 58.
429

verwachte bekering zich zal voltrekken.¹⁴ Van Giffen wijst vervolgens op Hoséa 3:3-5 waar voorzeggd wordt dat Israël vele dagen zal blijven zitten zonder te hoereren.

Veelzeggend tekent hij daarbij aan het merkwaardig te vinden dat het joodse volk ‘zo zondig en verstokt alsse zyn’, nochtans zo zeer voor uiterlijke afgoderij wordt bewaard. Daar hebben de joden een ‘onuitsprekelyken haat’ tegen.

Zoveel is Van Giffen wel duidelijk: de profetieën zijn vol van de aanstaande bekering der joden en Paulus vermeldt het met ronde woorden in 2 Korinthe 3:16. Als het joodse volk tot de Heere bekeerd zal zijn, wordt het deksel weggenomen.

Trouwens, niet alleen de joodse omkeer tot Christus is voorzeggd, ook de terugkeer naar het beloofde land is vele malen aangekondigd. Er zijn ‘zeer krachtige plaatzen’ die ons vast doen geloven en verwachten dat de joden hun stad en land weer zullen innemen, opbouwen en bewonen. Maar dan wel: voor God! De bijbelgedeelten waarop Van Giffen deze zekere hoop baseert, zijn: Deuteronomium 30:1-6 en 32:43; Jeremia 31:17,18,20,31,38,39; Ezechiël 36:34,35 en 39:28; Amos 9:11,14,15; Mattheüs 23:38,39 en Lukas 21:24.

Voor de bouw van een derde tempel is in zijn toekomstbeeld geen ruimte.

Dat Ezechiël deze beloofd zou hebben, beschouwt hij als een ‘Joodse droom’.¹⁵

Dergelijke dingen zullen niet meer gedacht of begeerd worden, zoals uitdrukkelijk geprofeteerd is door Jeremia (3:16). Van Giffen gaat ervan uit dat Psalm 85 geschreven is om gezongen te worden, wanneer God de joden bekeerd zal hebben en hen naar hun land heeft teruggevoerd.

En dit alles zal / aan haar door den krachtigen arm van JEHOVAH worden uitgewrocht / die zal zijnes Verbonds indachtig werden / de ongerechtigheden uit genade vergeven en afwenden / en bijzonderlijk die grootste zonde / van het doden en verachten van den Zaligmaker.¹⁶

Over de wijze waarop de bekering van de joden gaat plaatsgrijpen, laat Van Giffen zijn gemeenteleden niet in het onzekere. Het zal niet buiten de inspanning van de kerk

om gaan. God zal daartoe gebruiken degenen die eertijds niet zijn volk waren, namelijk de heidenen. De christenen uit de volkeren zullen Israël tot jaloersheid verwekken (Deut. 32:21 en Rom. 11:11,14). Zij zullen smeken met de vriendelijke uitnodiging van Jesaja 2:5: 'Komt, gij huis Jakobs en laat ons wandelen in het licht des HEEREN.' De joden zullen door de heidenchristenen worden 'geteeld en bekeerd'.¹⁷ Al deze dingen staan ons zeker te wachten. Iedere reden tot twijfel wordt ons door God zelf ontnomen, aangezien Hij het met een dure eed heeft gezworen. En het zal allemaal niet onopgemerkt blijven. De heerlijke en zekere bekering van Israël zal gewis een grote luister toebrengen aan de kerk.

Paulus noemt het herstel van Israël immers een leven uit de doden. Daaruit moet wel geconcludeerd worden dat deze opzienbarende gebeurtenis grote rijkdom voor de kerk zal meebrengen. Er is sprake van een dubbele volheid der heidenen. De eerste voltrekt zich trapsgewijs door de verkondiging van het evangelie gedurende de eeuwen na

14 D.F. van Giffen, 'Heerlykheit,' in: *Verzameling*, 49.

15 D.F. van Giffen, 'Heerlykheit,' in: *Verzameling*, 50.

16 D.F. van Giffen, 'Heerlykheit,' in: *Verzameling*, 50.

17 D.F. van Giffen, 'Heerlykheit,' in: *Verzameling*, 54.

430

Christus. Deze gaat aan het herstel van Israël vooraf. Maar er is ook een volheid die daarop volgen zal of daarmee gelijktijdig zich gaat manifesteren. De joodse natie is nu door de hele bekende wereld verspreid. Zonder twijfel zullen de straks bekeerde joden zich erop toeleggen om de heidenen, te midden van wie ze leven, te brengen tot haar Koning en Vorst, de Messias. Ze zullen Hem vurig beminnen en zijn eer zoeken. Zo bitter ze Jezus voorheen hebben veracht en gevloekt, zo zeker zal straks gebeuren wat Zacharia voorzegt heeft. Tien mannen uit de volkeren zullen de slip van één joodse man grijpen en zeggen: Wij zullen met u gaan, want wij hebben gehoord dat God met u is (8:23).

Verrassend is in dit verband Van Giffens uitleg van Handelingen 15:14-17, waar hij deze weg van God met Israël en de volken in een notendop ziet samengevat: de verwerping van het joodse volk vanwege hun nee tegen het evangelie (vs. 14), de wederoprichting van de vervallen hut van David, waarmee het herstel van de ware en geestelijke godsdienst onder Israël bedoeld wordt (vs. 16) en ten slotte de bekering der heidenen die op dat moment nog niet van Christus gehoord hebben (vs. 17).¹⁸ Eerst ging het evangelie van het oosten naar het westen, maar in het laatste der dagen zal het omgekeerd van het westen naar het oosten gaan.

In deze heerlijke tijd zullen joden en heidenen gezamenlijk in vrede het geestelijke Loofhuttenfeest vieren. Van jaar tot jaar trekken ze op naar Jeruzalem – dat wil zeggen: naar het hemelse Jeruzalem dat van boven zal zijn neergedaald – om te aanbidden en het feest van *soekkot* te houden. Van een bijzondere positie voor Israël is in het laatste der dagen geen sprake meer. Het feit dat de heilige stad, zoals die aan Johannes getoond wordt op Patmos, geen poorten heeft, maakt duidelijk dat God straks geen onderscheid meer maakt tussen naties of volken.

In Abrahams zaad zullen de volken der aarde gezegend worden en allen zullen buigen voor Jezus, de Zoon van God. Wie zou niet naar deze tijd uitzien? Van Giffen voelt hoezeer zijn ziel verkwikt wordt tijdens het preken over die machtige toekomst. Hij is ervan overtuigd dat de oprechte christenen onder zijn hoorders in Leeuwarden het niet anders ervaren. 'Dog ik gelove / dat alle aandachtige / en Godlievende zielen die hier tegenwoordig zyn / en de ere van Coning Jezus, ende voorspoet zyner Kerke / van herten beminnen / al watertanden zullen na die tyd / uitroepende: Og! wie zal leven als

de Here zulks eens doen zal.’¹⁹ Het is kenmerkend voor onze ernstige coccejaan dat hij zijn hunkering stem geeft met behulp van een gedicht van de zeer bevindelijke voetiaan Jodocus van Lodenstein:

*O Heiland! Hoort Uw Duifjens zuchten,
En brengt eens door U geest aan 't vluchten,
Des waarheids slinkse letter greep.
Dat Heiden, Turk, Jood, Afgodisten,
Als enen man als eenen Christen,
Den Koning volgen in syn sleep.*²⁰

18 D.F. van Giffen, ‘Heerlykheit,’ in: *Verzameling*, 52, 53.

19 D.F. van Giffen, ‘Heerlykheit,’ in: *Verzameling*, 63.

20 D.F. van Giffen, ‘Heerlykheit,’ in: *Verzameling*, 55; de regels vormen de slotstrofe van het gedicht waarmee Lodenstein de achtste samenspraak van zijn *Beschouwinge van Zion* afsluit (IV, 206); de tweede regel luidt in de oorspronkelijke versie iets anders: ‘En brengt eens; door uw Ligt aan 't vlugte’.

431

6.4. DE GOEDE VOORBEREIDING

Wat staat christenen te doen onderweg naar deze glansrijke toekomst? Van Giffen somt enkele zaken op die wezenlijk zijn voor een goede voorbereiding.

Onderzoek van het profetische woord staat daarbij voorop. De ernstige coccejaan herinnert aan het appèl van de apostel Paulus om de profetieën niet te verachten (1 Thess. 5:20) en aan de ‘krachtige woorden’ van Petrus om acht te geven op het profetische woord dat zeer vast is (2 Petr. 1:19). Studie van de profetieën, in combinatie met het letten op de tekenen der tijden, dat is het wat ieder christen nodig heeft. ‘Och! Hebt dog geen geringe gedachten van Christus / en zyn ryk.’²¹

Maar zijn de profetische gedeelten in de Schrift niet te moeilijk om te doorgronden?

Hoe gaat dat in zijn werk en hoe weten wij wat waarop slaat?

Van Giffen ontkent dat de profeten zo verward (‘confuis’) zijn als sommigen wel menen. Ze hebben immers een zeer ‘nette’ volgorde voor degenen die haar ‘draad’ kennen.

Het is de plicht van de voorgangers om hun gemeenteleden te leren het *studium propheticum* te beoefenen, zodat ze er vaardig in worden. Van christenen mag verwacht worden dat ze leergierig zijn. ‘Gebruikt het onderwijs van verstandige.

Leest goede boeken / die u te rechte kunnen wijzen.’ Laat men er onderling ook over spreken, zodat men geestelijke dingen met geestelijke samenvoegt. Van Giffen is ervan geschrokken hoezeer de profetieën geminacht worden, hetzij door onwetendheid, hetzij door hoogmoed. Maar zijn ze dan een overtoellig stuk van de Bijbel, dat zomaar genegeerd kan worden? Waarom denkt men toch dat het onderzoek van de profetieën een belemmering vormt voor het geestelijke leven, voor de beoefening van de ware godzaligheid? Dat is wel het laatste wat onze prediker wil. ‘De Here beware my daar voor dat ik u soude aanraden tot betrachtinge zulker zaken / die u afbrengen zouden van die zoete / en van die innige en nauwe gemeenschap uwer ziele met God.’²² Maar daar is in dit geval ook volstrekt geen sprake van. De eer en de heerlijkheid van onze Hemelkoning, het welvaren en de bloei van zijn kerk zijn toch zaken waar iedere godzalige om zucht en voor werkt? Juist dat wordt bevorderd door een aandachtig en heilig onderzoek van de profeten.²³

Naast het acht geven op de profetische gedeelten van de Schrift roept Van Giffen zijn hoorders op tot gebed. ‘Biddet den Here / dat die dag kome / dat die zynen loop dog versnelle.’ Het verlangen en de roep van de Bruid uit Hooglied 8:14 mogen ons tot

voorbeeld zijn. En heeft Jezus zelf ons dat niet geleerd in het volmaakte gebedsvoorschrift, het Onze Vader? De tweede bede, uw koninkrijk kome, is helemaal gericht op deze zaken en iedere gelovige, ook de ‘minste’ kan hier veel aan bijdragen met hartelijk bidden. Waarom ziet het er zo desolaat uit in Van Giffens dagen? Omdat men niet ijverig, geestelijk en verstandig genoeg bidt.

Een laatste element als het gaat om de komende heerlijke staat van de kerk betreft de levenswandel. Zowel in het openbaar als in het verborgene hebben

21 D.F. van Giffen, ‘Heerlykheit,’ in: *Verzameling*, 65.

22 D.F. van Giffen, ‘Heerlykheit,’ in: *Verzameling*, 67.

23 Van Giffen kent mensen die menen, dat het onderzoeken van de profetieën een ‘zielverdervende zaak’ is. Zijn hand trilt bij het neerschrijven van zulke woorden. Hij hoopt dat God zulke mensen zal bekeren van zo’n ‘gruweldaad,’ vgl. ‘Aanspraak,’ in: *Verzameling*, LXXIV.

432

christenen zich te gedragen op een wijze die de Naam van Christus waardig is.

Met mond en hart en daden dienen ze die Naam te verheerlijken en moeten ze schijnen als lichten te midden van dit krom en verdraaid geslacht. De opdracht geldt zowel overheden als onderdanen, voorgangers en belijders, oud en jong, rijk en arm. Net als voor sommigen van zijn voetiaanse collega’s heeft de *praxis pietatis* voor de coccejaan Van Giffen een expliciet missionaire spits. Zij is gefocust op de aanstaande bekering van zowel heidenen als joden.

En dat daar eens dat licht van wysheit en de heiligheit gezien wierde / tot ende om welke de Heidenen eens zullen toegaan. En dat eens dien glans over dat volk mogte schynen ende opgaan / dat Coningen lokken ende bewegen zal / om al haar heerlykheit daar voor neer te leggen / daar aan op te offeren. Let met my op de heerlyke woorden: Om uwes Tempels wille te Jeruzalem / zullen U de Coningen geschenk toebrengen. Psalm LXVIII:30. ô, Here! laat ‘t zo haast zyn!24

6.5. AANVAL VAN VOETIAANSE ZIJDE

Weinig preken van Van Giffen zullen zoveel respons hebben opgeroepen als zijn rede over Psalm 8. De predikant die met name in het krijt trad, was Henricus Brinck (1645-1723).25 Hij had gestudeerd in Utrecht en was op dat moment predikant te Joure. Onvermoeibaar nam de geharnaste voetiaan het op voor de oude waarheid en verzetste zich tegen alles wat riekte naar nieuwlichterij. Het coccejaanse en cartesische denken stonden daarbij hoog op zijn lijstje. Hij tekende protest aan bij de classis Zevenwouden en bepleitte maatregelen tegen Van Giffen.

Op haar beurt diende de classis nog in hetzelfde jaar 1680 een tweetal – door Brinck opgestelde – gravamina in bij de provinciale synode van Harlingen. Toen de Franeker hoogleraar Johannes vander Waeyen, voormalig voetiaans predikant, 26 die drie jaar tevoren hoogleraar Hebreeuws en theologie te Franeker was geworden,27 publiekelijk in de bres sprong voor Van Giffen publiceerde de classis een *Waarschouwinge Aan de Friesche Kerken* (1681), waarin de denkbeelden van Van Giffen op de korrel werden genomen. Het betreft een werk met een omvang van ruim 500 pagina’s.28 Nog in hetzelfde jaar moet een tweede geschrift zijn gevolgd onder de titel *Goede zaak en goede trouw*.29 Voor zover langs elektronische

24 D.F. van Giffen, ‘Heerlykheit,’ in: *Verzameling*, 69.

25 Over hem: J. van Sluis, ‘Henricus Brinck,’ 61-63; *BWPGN* 1, 615-617.

26 Zie over Vander Waeyens overgang naar het coccejanisme: J. van Sluis, 'Omzwaaïen,' 95-103.

27 J. van Sluis, 'Johannes vander Waeyen,' 443. De hoogleraar schreef een brief, waarin hij verklaarde de preken met bijzondere aandacht te hebben gelezen en er niets in te hebben gevonden dat strijdig was met de drie Formulieren van Enigheid. Hij ondertekende met de toevoeging 'Vriend en Medebroeder'. De brief van de professor uit Franeker, ondertekend op 30 maart 1680, werd voorin het werkje van Van Giffen opgenomen; vgl. David Flud van Giffen, 'Aanspraak,' in: *Verzameling*, II.

28 De volledige titel van dit geschrift luidt: *Waarschouwinge Aan de Friesche Kerken Tegen de doordringende Schadelijke Nieuwigheden in de Religie, Vervattende in het besonder Een censure van de aanstotelijke poincten in het Boek / genaamt / Jobs Levendige Goel, en de noch verwachte Heerlijkheid der Kerke, onlangs tegen Kerken-ordre uytgegeven / Trouwhertiglijk gedaen Van de Classis van de Sevenwouden*, Leeuwarden z.j.

29 Het boekje wordt genoemd door Ypey en Dermout, *Geschiedenis* II, 516; E.G.E. van der Wall, 'Profetie en providentie,' 34; A. de Groot, 'David Flud van Giffen,' 138; J. van Sluis, 'Henricus Brinck,' 62.

433

weg viel na te gaan, is evenwel geen enkel exemplaar van dit werkje te vinden in de Nederlandse bibliotheken.

De Opdracht van de *Waarschouwinge* was naast Henricus Brinck ondertekend door de predikanten Philippus Koeller te Akkrum, Johannes G. Samplonius te Heerenveen en Johannes Klejenburg van Wolvega. Men doet daarin de hele geschiedenis nog eens uit de doeken. De directe aanleiding was volgens deze opdracht het feit dat één van de medebroeders uit de classis Zevenwouden het bestaan had om zonder kerkelijke approbatie 'iets onrechtsinnigs en aanstoselijx' in druk uit te geven. Aan de theologische faculteit van Franeker was wel goedkeuring gevraagd, maar deze was geweigerd. In januari 1681 had Van Giffen evenwel een brief van de Groningse hoogleraar Johannes Braun – een vriend en geestverwant van Van Giffen – ontvangen.³⁰ Deze verklaarde niets gevonden te hebben dat ook maar enigszins afweek van de norm van het geloof, van leer of belijdenis, terwijl ook de onderlinge eenheid niet door Van Giffen verstoord werd. Dit Nadere bijzonderheden over de inhoud van het boek worden door geen van de genoemde auteurs vermeld.

30 De brief bevindt zich in de Universiteitsbibliotheek te Leiden en werd door A. Eekhof opgenomen in zijn artikel 'David Flud van Giffen en Johannes Braunius,' 71.

434

schrijven werd door de classis echter niet beschouwd als een legale approbatie namens de hele theologische faculteit. Men nam het Van Giffen bovendien kwalijk dat de gedrukte preek anders was dan de kanselrede die hij in werkelijkheid had gehouden te Leeuwarden.³¹

Achter de formele gang van zaken lag bezorgdheid vanwege de opgang die de coccejaanse nieuwigheden maakten. Deze waren van zo'n groot gewicht en hadden zulke verderfelijke gevolgen dat men het er niet bij mocht laten zitten.

Van der Waeyen zou in een eerder stadium – in een brief aan Spanheim van 5 februari 1671 – gezegd hebben dat ze verder afweken van de waarheid dan de leer van de Arminianen, dat zelfs toegegeven zou worden aan de dwalingen van Socinianen en joden.³² Was hij maar bij deze mening gebleven, zo verzuchtte de classis.³³ Overigens speelde nadrukkelijk ook een ander motief mee. Het gegeven dat Van Giffens opvattingen grote aantrekkingskracht bleken te hebben op christenen uit omliggende gemeenten, was evenzeer een reden om in te grijpen.

Men verweet hem vanaf de dag van zijn intrede in De Knijpe zijn toehoorders met coccejaanse en cartesiaanse leringen te hebben geconfronteerd. Zowel vanaf de kansel als in zijn frequent gehouden private bijeenkomsten – conventikels – ventileerde hij zijn verwachtingen betreffende een ‘seekere beetere staat der Kerke, of een nieuw Koningrijke der gelovigen op aarden.’³⁴

Ook de leer aangaande de zeven perioden, die hij uit het Onze Vader meende te kunnen afleiden, had velen in de omgeving bekoord en onrust veroorzaakt, vooral in een nabijgelegen grote gemeente. Zelfs gemeenteleden die anders toch als ‘vroom’ bekend stonden, wisten zich aangesproken door de vreemde noviteiten.

Toen Van Giffen in de classis werd aangesproken op zijn visie, stuitte men op een muur van hoogmoed, zodat de afgevaardigden zich genoodzaakt zagen het hogerop te zoeken. Het eerste gravamen dat bij de synode van Harlingen werd ingediend, betrof de cartesiaanse filosofie enerzijds en anderzijds het feit dat Van Giffen en zijn soortgenoten ‘door vreemde ende ongegronde uitleggingsen ende applicatien der Prophetien het alderheiligste Woord Gods aan ongelovigen en anderen prostitueren.’ Het andere gravamen ging over het prediken van een ‘nieuw aanstaande Koningrijk op aarden met sulke omstandigheden als hedendaags gedreven wort.’ Beide gravamina werden door de synode gebillijkt en toegestemd.

De vergadering drong erop aan om aan de overheid te verzoeken het boekje van Van Giffen in te trekken, hetgeen niet is doorgegaan aangezien Van Giffen – bij schrijven van 12 juli 1680 – liet weten alsnog het boekje door de classis te laten visiteren. Intussen waren de meeste exemplaren al verkocht. De classis bood Van Giffen ruimte voor een weerwoord, maar de coccejaan verscheen de hele zomer niet meer op de classis, hetzij door ziekte of verblijf buiten de provincie, hetzij door een ‘gesochte oorsaak’. Op 1 september 1680 verklaarde de classis dat het boek niet geaprobeerd, maar geimprobeerd moest worden, wegens ‘eenige onregtzinnigheden en dwalingen tegen de leere en eenige aanstotelyke redenen en uitdrukkingen tegen de liefde en zeden,’ waaronder Van Giffens visie

31 *Waarschouwinge*, 469.

32 *Waarschouwinge*, Opdracht.

33 *Waarschouwinge*, Voorrede aan de Friesche Kerken.

34 *Waarschouwinge*, Voorrede aan de Friesche Kerken.

435

op de joden overigens niet genoemd werd.³⁵ In de vergadering van 2 maart 1681 werd uiteindelijk besloten de zaak publiek te maken, hetgeen resulteerde in de publicatie van de *Waarschouwinge*.

Vurig had de classis gehoopt dat anderen, het liefst grote theologen in de vaderlandse kerk, het tegen de coccejaanse nieuwlichterij zouden opnemen. Het was de hoogste tijd, want gemeenteleden kregen nu allerlei boekjes in handen waarin de Schrift onder schone schijn verdraaid werd: ‘Ketenen der Bibelsche Godt-geleertheid, Teeken en tijden, Verklaaringe over de Zegelen en Bazuinen in de Openb. Joannis.’ Nu de eenvoudige gelovigen zo misleid werden, was er dringend behoefte aan een soort ‘hand-boexke,’ dat kon helpen de dwalingen te onderkennen.

Op de verdraaiing van Psalm 8 door Van Giffen wilde men niet nader ingaan, aangezien collega Wilhelmus à Brakel daarover reeds het nodige had geschreven. Er bleven echter nog veel zaken over die men wel aan de kaak wenste te stellen. De coccejaanse periodisering van de kerkgeschiedenis werd uitvoerig bestreden, inclusief de daarmee samenhangende uitleg van het profetische woord.³⁶

Deze manier van bijbellezen leidde slechts tot ongebreidelde fantasieën. Men sprak van de ‘draad’ van de profetieën, een ‘nette orde’, ‘Samenhang’, ‘Schakel’, ‘Keten’, maar men verzuimde om daarvoor de bewijzen aan te dragen.³⁷ Ook bij Van Giffens visie op de toekomst van Israël werden forse vraagtekens geplaatst.

6.6. HUIVER VOOR AL TE GROTE STELLIGHEID

De gedachte aan een aanstaande bekering van joden op zichzelf wordt in de *Waarschouwinge* niet tegengesproken. Deze verwachting valt op basis van Romeinen 11:25-27 te verdedigen.³⁸ Zelfs wil men niet uitsluiten dat ook in Openbaring 10:7 met ‘verborgenheid’ bedoeld wordt op het toekomstige herstel van Israël, hoewel dit niet geheel zeker is.³⁹ Wij hebben ons naar vermogen ‘met gebeden en heilige neerstigheid’ in te zetten voor deze bekering.⁴⁰ Bezwaren heeft men tegen de opvatting dat het joodse volk weer zal terugkeren naar het land en dat weer gaat opbouwen. Het springende punt is evenwel de kwestie of de beloofde omkeer gepaard gaat met een heerlijke staat voor de kerk op aarde.

Of er dergelijke ‘extraordinaire’ en ‘miraculeuze’ werkingen van Gods almacht voor nodig zijn om dit grote gebeuren te bewerkstelligen is nog maar de vraag.⁴¹

De rust en de vrede die Van Giffen veronderstelt, kunnen zonder uitdrukkelijke belofte niet tegemoet worden gezien. Trouwens, als God de gewone middelen om de joden te bekeren zegent, wordt ook zonder een dergelijke vreedzame periode wel duidelijk dat het gaat om een leven uit de doden (Rom. 11:15). En zelfs al waren er toezeggingen dat de verwachte bekering ‘gerust en lieflijk’

35 G.D.J. Schotel, *Kerkelijk Dordrecht II*, 69, 70.

36 *Waarschouwinge*, 301-442.

37 *Waarschouwinge*, 376.

38 *Waarschouwinge*, 149.

39 *Waarschouwinge*, 161.

40 *Waarschouwinge*, 265.

41 *Waarschouwinge*, 153.

436

zou zijn, dergelijke beloften impliceren nog niet dat die tijd helemaal vrij van onrust zal zijn.⁴²

Herinnerd wordt aan theologanten uit de kerkgeschiedenis die weliswaar in navolging van Paulus rekenden met een ‘grootere bekeeringe der Joden’, waarbij het gaat om de zaligheid van heel Israël, maar die intussen toch oordeelden dat men niet al te stellige uitspraken moest doen. Beter is het ‘sulx godtvruchtichlijk te vermoeden / als sekerlijk vast te stellen.’⁴³

Wij kunnen niet alles met ons verstand begrijpen. Moeilijk is bijvoorbeeld de vraag of de dag des oordeels uitgesteld wordt met het oog op de bekering van het joodse volk. De Groningse theoloog Maresius ontkende dat en de *Waarschouwinge* was het in dit opzicht met hem eens. Wie al te veel bezig is met de ‘groote en vreemde’ zaken die nog voor de jongste dag zullen plaatsgrijpen, is geneigd om het gericht voor zich uit te schuiven. De zorgeloosheid wordt er alleen maar door bevorderd.⁴⁴ Laat niemand denken dat aangezien de een of andere profetie nog niet vervuld is, de jongste dag nog heel ver weg is en dat voorbereiding daarop niet zo dringend nodig is.

De bezorgdheid voor speculaties betreffende de toekomst, die ten koste gaat van de *preparatio futurae vitae*, vormt een belangrijk motief in het bezwaarschrift van de classis Zevenwouden.

Terughoudendheid is ook van belang vanwege het feit dat grote godgeleerden een heel ander zicht op deze kwestie hadden. Zij verstonden onder 'gans Israël' niet de joodse natie, maar de gemeente van het Nieuwe Testament. De eerste reformatoren zoals Calvijn, Bucer, Melanchthon, Oeculampadius en anderen zaten op deze lijn, meende men. De vroege hervormers gingen ervan uit dat door alle eeuwen heen niet alleen heidenen gewonnen waren voor het evangelie, maar dat er ook steeds bekeringen van enkele joden hadden plaatsgevonden, 'opdat dan dat gantsch Israël uit die Joden en Heidenen bestaande in haar weder-zijdsche volheid zalig worde.'⁴⁵

De calvinistische theoloog David Paraeus, die zelf trouwens een andere mening was toegedaan, achtte deze gedachtegang aannemelijk.

Nog weer anderen, zoals Grotius en John Lightfoot (1602-1675)⁴⁶ meenden dat er helemaal geen verwachting meer was voor de joden, aangezien God met hen thans geen verbond meer had en dus ook niet verplicht was hen te herstellen.

Volgens Lightfoot houdt het *mustèrion* van Romeinen 11:25 in, dat Israël onder het Oude Verbond dikwijls verhard is geweest. Het gegeven dat ze ondanks alles bewaard zijn gebleven, mag met recht een verborgenheid worden genoemd. De volheid der heidenen is al ingegaan tijdens de eerste eeuwen na Christus door de prediking van het evangelie. Door de reizen van de apostelen naar Babylonië en elders zijn ook Israëlieten van de tien stammen tot bekering gebracht, zodat in die zin 'gans Israël' toen reeds zalig is geworden. De classis maakt deze visie niet tot de hare. Zij gaat er wel vanuit dat de toewending van de joden tot Christus nog aanstaande is, maar vermeldt deze opvattingen om daarmee duidelijk te maken

⁴² *Waarschouwinge*, 154.

⁴³ *Waarschouwinge*, 154.

⁴⁴ *Waarschouwinge*, 156.

⁴⁵ *Waarschouwinge*, 157.

⁴⁶ John Lightfoot was presbyteriaans voorganger in de Engelse staatskerk en was een autoriteit op het terrein van het Hebreeuws en de rabbinica. Hij schreef uiterst negatief over de joden; vgl. R.J. van Elderen, *Toekomst*, 214, 250.

437

dat al te grote woorden in dit opzicht niet raadzaam zijn. De grote diversiteit aan verklaringen van Romeinen 11:25-27 onder de godgeleerden moet ons manen tot voorzichtigheid. Bovendien herhaalt ze nog eens haar mening dat het aanstaande herstel van het joodse volk niet verbonden mag worden met zo'n grote 'luister en heerlijkheid' voor de kerk als 'Broeder Giffen' wil.⁴⁷

Grote moeite heeft men met de wijze waarop Van Giffen met de Schrift omgaat. De coccejaanse stelregel dat bijbelwoorden betekenen wat zij kunnen betekenen, is door hem op eigen wijze ingevuld en tot bindend principe voor alle uitleggers verklaard. Men moet de schriftwoorden zo breed mogelijk interpreteren.

⁴⁸ De classis wijst dit uitgangspunt af omdat deze teveel overeenkomt met de methode van de joodse rabbijnen. Wij moeten niet teveel afgaan op de verklaring van joden aangezien op hun aangezicht een bedekking ligt.⁴⁹

Een aantal schriftgedeelten die Van Giffen aanvoert ter onderbouwing van zijn visie wordt door de classis onder de loep genomen. Men is het totaal oneens met diens duiding van de verharding der joden (Rom. 11:25). Slechts een deel van het volk is verhard, slechts enige takken zijn afgebroken. Een ander deel is 'voor en na' tot Christus bekeerd.

Van Giffen beschouwt de verharding echter als iets wat God over Israël gebracht heeft. Hij gaat ervan uit dat deze 'absoluut' is en als een 'lot en portie' moet worden

gezien. Tot op de huidige dag is deze lotsbestemming van kracht. Maar als dat waar is, hebben onze inspanningen om de joden te winnen geen enkele kans van slagen. Iedere poging daartoe is dan onnodig en bijvoorbaat tevergeefs. Het Griekse begrip *meros* moet evenwel niet vertaald worden met ‘deel’ of ‘lot’, ook niet met ‘beurte’ zoals Coccejus deed, maar met ‘gedeelte’. Een groot deel van de joden is verhard gebleven, conform de vloek die zij tegen zichzelf hebben uitgesproken – zijn bloed kome over ons en over onze kinderen, Mattheüs 27:25 – maar de geschiedenis spreekt tegen dat deze verharding het lot van het gehele volk is.

Duizenden joden hebben zich immers terstond na de ten hemelvaring van Jezus bekeerd, zoals we kunnen lezen in Handelingen 2 en Handelingen 21:20. Ook de brief aan de Hebreeënen en de zendbrieven van Jakobus en Petrus vertellen ons over een aanzienlijke bekering van joden.

Bezwaar tekent de classis aan tegen het feit dat Van Giffen sommige profetieën betreft op de eindtijd en niet op de finale komst van Christus. Men deelt zijn mening niet dat de Apocalyps beschouwd moet worden als de sleutel van de profetieën. Dat de belofte uit Zacharia 14:16 – over de pelgrimage van de volkeren naar Jeruzalem om daar het Loofhuttenfeest te vieren – zou slaan op deze voorlaatste toekomst, is een afwijkende en niet legitieme exegese. Deze tekst ziet niet op het laatste der dagen, maar is in vervulling gegaan in de begintijd van de christelijke kerk.⁵⁰

Ook de uitleg van Handelingen 15:15-17 wordt radicaal van de hand gewezen.

De predikant van De Knijpe zag, zoals eerder gestipuleerd, in deze teksten een drievoudige beweging van het evangelie: de prediking door de apostelen, de oprichting van de vervallen hut van David, dat wil zeggen de algemene bekering

47 *Waarschouwinge*, 159.

48 *Waarschouwinge*, 193.

49 *Waarschouwinge*, 194, 196, 197.

50 *Waarschouwinge*, 120, 121.

438

van de joden en ten slotte de massale opwekking onder de volken die nog nooit van het evangelie gehoord hebben zoals Amerika en het onbekende Zuidland of landen waar het goede nieuws wel geweest is, maar intussen allang weer verdwenen is. ‘Siet daar / Leser / een nieuwe verklaringe.’⁵¹ Nog nooit heeft iemand zoiets bedacht, dan alleen degenen die vooringenomen zijn met het denkbeeld van een aanstaand aards koninkrijk. De woorden uit Handelingen 15 over de vervallen hut van David zijn reeds werkelijkheid geworden in het apostolische tijdperk.

De verklaring van Van Giffen wordt strijdig geacht met Romeinen 11:25-27. De apostel maakt hier heel duidelijk dat eerst de volheid der heidenen moet ingaan en ‘also’, dat is ‘als dan’ heel Israël zal zalig worden. Van Giffen beweert echter dat eerst de Tabernakel van David herbouwd gaat worden, de joden bekeerd zullen worden en er vervolgens nog weer eens heidenen tot bekering zullen komen, dankzij de inspanningen van de joden die Jezus hebben aangenomen. Deze opwekking zal zelfs de grootste volheid der heidenen met zich meebrengen. ‘Ja / onse Broeder gaet soo verre / dat hy / als of hem dese verborgentheid geheel geopenbaard was / ... / leert de maniere, hoe de bekeerde Joden dese laatste volheid der Heidenen sullen te wege brengen; alles strijdig met de klare tekst des Apostels.’⁵² Ten onrechte gaat Van Giffen ervan uit dat er tweërlei volheid der heidenen zal zijn: één voor en één na de bekering van het joodse volk. De consequentie van deze gedachtegang is dat de volheid der heidenen niet langer beschouwd kan worden als een signaal van de eindtijd. Wanneer zich meer dan één volheid gaat manifesteren, is deze gebeurtenis

niet langer een herkenbaar markeringspunt in de geschiedenis, de ‘paalsteen’ waaraan valt af te lezen dat er een einde komt aan de verwerping van het joodse volk. Gerefereerd wordt aan Gomarus die sprak van een *terminus rejectionis Iudaeorum*.⁵³ De classis ontkent overigens niet dat de bekering van de joden tot zegen van de kerk zal zijn. Indien de val van het joodse volk rijkdom voor de *gojim* inhoudt, hoeveel te meer haar volheid. Die zal zonder meer een verrijking inhouden, ‘om door die onderlinge verwelkoominge en lieflijke vereeniging malkanderen te stichten en te verblijden / en / laat het toegestaan worden / meerder rijkdom van gaven / eenige meerder uitbreidinge en beter stand der Kerke / als een leven uit den dooden van God te verwerven / vs 16.’⁵⁴

Ook Gomarus, Paraeus, Piscator en Voetius leggen de woorden van Paulus uit Romeinen 11 op deze manier uit. Door de aanstaande bekering der joden zal aan de kerk ongetwijfeld meerdere luister

worden toegebracht. Het staat echter allerm minst vast dat deze zal blijven bestaan tot de oordeelsdag. Sterker nog, het tegendeel ligt meer voor de hand.⁵⁵ De joodse natie is nu nog verspreid en verstrooid in de volkerenwereld. Zelfs al zouden de joden zich gezamenlijk en op een totaal onverwachte manier tot Christus wenden, dan zou dat nog geen heerlijke staat van de kerk met zich meebrengen.

Waarschijnlijk zal die uitbreiding van de kerk nog geringer zijn dan wat de gereformeerde kerk rond 1600 beleefde. Bovendien heeft de vijand na de

51 *Waarschouwinge*, 125.

52 *Waarschouwinge*, 132.

53 *Waarschouwinge*, 133.

54 *Waarschouwinge*, 134.

55 *Waarschouwinge*, 149.

439

Hervorming heel wat schade toegebracht aan de kerk, hetgeen ook weleens zou kunnen gebeuren wanneer de joden zich bekeerd hebben. Wie zal zeggen of er daarna geen vervolgingen plaatsvinden, die afbreuk doen aan die heerlijke staat van de kerk? Van Giffen gist slechts als hij beweert dat de joden zich zullen inspannen om heidenen te winnen. Zo voorspoedig en vreedzaam gaat het er straks niet aan toe. De satan zal juist wakker worden als hij ziet dat zijn duister rijk afbreuk wordt gedaan en de joden niet langer in hun verharding, hun dodelijke slaap blijven.

Was dat ook niet de mening van Brightman, die voorspelde dat de Turken, te midden van wie de meeste kinderen van Abraham wonen, de bekeerde joden die straks naar hun land zullen trekken juist bevechten?⁵⁶

Leringen als die van Van Giffen zijn volgens de Friese kerkelijke leiders schadelijk voor het geestelijke leven van de christenen. Men beschuldigt hem expliciet van ‘chiliasterie’, met name vanwege zijn interpretatie van 2 Thessalonicenzen 2:8. De daar aangekondigde komst van Christus wordt door hem niet betrokken op de jongste dag, maar op het aanbreken van diens heerlijk koninkrijk, hetgeen in de ogen van alle rechtzinnigen verwerpelijk en ongerijmd is.⁵⁷ Voor de jongste dag zal Christus niet persoonlijk en zichtbaar op de aarde verschijnen en evenmin zal de antichrist worden vernietigd alvorens de wederkomst een feit is.

Wie zoals Van Giffen aardse voorspoed en vrede belooft, kweekt aardsgezinde mensen.⁵⁸ Dergelijke opvattingen berusten niet op de Schrift en komen evenmin overeen met de drie Formulieren van Enigheid.⁵⁹ Net als de speculaties van de quintomonarchianen zijn het ‘Joodsche imaginatien’. De synode van Harlingen (1680) had tijdens de zevende sessie uitgesproken, dat voorgangers zich moesten onthouden

van het preken aangaande een dergelijk koninkrijk, 'op dat niet de vroomen in het gemoed geslingert mochten worden door de oude droomen der Chiliasten, ende den weg niet gebaad tot navolginge van den Scheurmaker Labadie, Jan Rothe ende de Munstersche wederdooperen in de voorgaande eeuw.'⁶⁰

Bovendien is Van Giffen in de ogen van de classis allerm minst vrij van hoogmoed.

Zo noemt hij de 'chiliasterie' een belachelijke zaak, terwijl sommige chiliasten lang niet zover gaan als hij.⁶¹ Het ontbreekt hem aan respect, niet alleen ten opzichte van het orthodoxe deel van de gereformeerde kerk maar zelfs ten aanzien van geestverwanten die slechts weinig met hem verschillen. De idee van een derde tempel acht hij een joodse droom. Daarmee zet hij echter wel zijn 'vermaarde' coccejaanse collega Alting te kijk. Deze rekende immers ook met de terugkeer van de joden naar het beloofde land en met het herstel van de levitische cultus, evenals met het blijvende karakter van de besnijdenis als 'merkteeken' voor de bekeerde joden. In andere opzichten werd Alting hooggeacht, alleen vanwege dit kleine verschil werd hij door Van Giffen uitgemaakt voor een 'Joodsche droomer'.⁶²

56 *Waarschouwinge*, 152, 153.

57 *Waarschouwinge*, 287, 288.

58 *Waarschouwinge*, 43, 44.

59 *Waarschouwinge*, 88.

60 *Waarschouwinge*, 93, 94.

61 *Waarschouwinge*, 90.

62 *Waarschouwinge*, 91.

440

6.7. BESCHERMD DOOR DE OVERHEID

Uit de geraadpleegde bronnen bleek niet dat Van Giffen erg onder de indruk was van de storm die zijn preek over Psalm 8 had ontketend. Op 3 augustus 1681, een jaar na publicatie dus, eiste de classis Zevenwouden alsnog genoegdoening (satisfactie) wegens het overtreden van de kerkelijke wetten en het vasthouden aan onrechtzinnige meningen, waarmee hij de Friese gemeenten had geïnfecteerd. ⁶³ Op het moment dat Van Giffen de sommering thuisbezorgd kreeg, had hij juist een beroep naar zijn geboorteplaats Sneek ontvangen (14 augustus 1681).

Protesten tegen dit beroep werden zelfs bij de Friese synode ingediend, waarbij de classis van Zevenwouden niet minder dan tweeëntwintig artikelen aandroeg met vermeende dwalingen van Van Giffen. Deze was intussen naar Sneek verhuisd en zal blij geweest zijn met de interventie van Gedeputeerde Staten van Friesland, die de classis verboden om nog langer tegen Van Giffen te procederen.

Veel averij zal onze coccejaan door de affaire overigens niet hebben opgelopen, mede dankzij het feit dat hij kon rekenen op steun van het Friese stadhoudelijke hof. Van Giffen had evenals Vander Waeyen een uitstekende relatie met de Nassaus.⁶⁴ Enige tijd later werd hij zelfs aangesteld tot hofprediker van Hendrik Casimir II.⁶⁵ Van Giffens visie op het joodse volk is geheel en al ingebed in zijn verwachting van een heerlijke staat van de kerk in het laatste der dagen. Zijn belangstelling voor Israël is in de eerste plaats eschatologisch van aard. Opnieuw stellen we de vraag: kan men hem om die reden scharen onder de vele chiliasten die de Republiek telde?

Feit is dat zijn tegenstanders in de classis Zevenwouden hem in de hoek van de quintomonarchianen wilden plaatsen.⁶⁶ Ook een enkele hedendaagse onderzoeker is geneigd hem onder de millennianisten te rangschikken. Volmondig valt T. Brienens het oordeel bij van Ph. J. Huizer, die klip en klaar stelde: 'Zijn preek over Ps. 8:10 b.v. in 1680 te Leeuwarden gehouden, is een geleerd exegetisch betoog, doorspekt met

vreemde woorden en uitdrukkingen, waarin hij naar hartelust allegoriseert, en zich zelfs van chiliastische toekomstschilderingen niet weet vrij te houden.’⁶⁷

Wat de vreemde woorden betreft kan deze snelle conclusie de toets van de realiteit grotendeels doorstaan. Wat de opmerking over het chiliastische toekomstbeeld aangaat, zal men echter genuanceerder dienen te spreken. Het merkwaardige gegeven doet zich immers voor dat Van Giffen zelf uitdrukkelijk ontkent een aanhanger van de leer van het duizendjarig rijk te zijn.

Als hij verneemt dat sommigen in zijn preek ‘vleeschelyke gedagten van een duizendjarig ryk’ signaleren, is zijn reactie messcherp. ‘Wat belaggelyke zaak! in myne predikatie hadde ik dat gevoelen opentlyk tegengesproken.’⁶⁸

E.G.E. van der Wall veronderstelt dat Van Giffens handelwijze te verklaren valt vanuit de heersende vrees voor het etiket chilasme, een ‘besmet begrip dat

63 G.D.J. Schotel, *Kerkelijk Dordrecht II*, 70-72; vgl. Ypey en Dermout, *Geschiedenis II*, 518-520.

64 J. Sluis, ‘Henricus Brinck,’ 62.

65 A. de Groot, ‘David Flud van Giffen,’ 138; vgl. Ypey en Dermout, *Geschiedenis II*, Aantekeningen 348.

66 *Waarschouwinge*, 466; opmerkelijk is dat Van Giffen in de betreffende passage niet rept over de ‘Vijfde Monarchie’ zoals de classis suggereert.

67 T. Brien, *Prediking*, 68.

68 D.F. van Giffen, ‘Aanspraak,’ in: *Verzameling*, XIX.

441

beelden van anarchie en revolutie oproept.’⁶⁹ Zij spreekt zelfs van een tactiek die Van Giffen en anderen in zijn tijd toepasten. Intussen deed Henricus Brinck hem niet veel onrecht, zo meent zij, door te beweren dat Van Giffen ten aanzien van de eschatologie niet veraf stond van de chiliasten. Ongetwijfeld heeft de historische context ook bij onze coccejaan een rol gespeeld. Tegelijkertijd moet worden vastgesteld dat daarmee niet alles verklaard is. Achter de huiver voor de benaming chiliast schuilt bij de ernstige coccejaan tevens een onmiskenbare en weloverwogen distantie tot een bepaalde vorm van millennialisme.

De typisch

prechiliastische gedachte dat er nog een derde tempel te wachten staat, wijst Van Giffen met andere voetiaanse en coccejaanse tijdgenoten mordicus af. De laatste hoofdstukken van Ezechiël hebben geen betrekking op een letterlijke herbouw van het heiligdom, maar slaan zinnebeeldig op de geestelijke toestand van Christus’ rijk onder de dagen van het Nieuwe Testament. Hij bestrijdt de rabbijnse interpretatie van dit bijbelgedeelte en tekent aan dat uit deze ‘modderpoelen’ de chiliasten hun ‘wangevoelen’ aangaande het duizendjarig rijk schijnen te hebben geschept.⁷⁰

Intussen kleurt Van Giffen de verwachting voor de toekomst in het algemeen en die voor Israël in het bijzonder wel in op een wijze die in onze tijd als postchiliastisch wordt bestempeld. Niet alleen wordt gerekend met een bekering van het joodse volk, maar ook met een heilvolle periode voor de kerk voorafgaande aan de laatste oordeelsdag.

In dit opzicht wijkt hij niet af van zijn minder ernstige collega Henricus Groenewegen, die zoals we zagen zich eveneens fel verzette tegen de beschuldiging van chilasme, die de classis Zevenwouden ook in zijn richting uitte. Overigens was Van Giffen er zelf wel debet aan dat de broeders van de classis hem betichtten van Quintomonarchianisme.

Hij begint zijn preek over Psalm 8 met een verwijzing naar de droom van Nebukadnézar uit Daniël 2:31, 32. Hij tekent aan dat hetgeen hier voorgezegd wordt, door Jezus Christus 'by trappen' is gedaan. Toen Hij op aarde verscheen, waren de drie eerste 'Monarchyen' al vernield en was het vierde rijk 'in zyn hoogste fleur'.⁷¹ Toch speelt het Quintomonarchianisme bij de uitwerking van zijn preek geen expliciete rol.

Ondanks de sterke concentratie op de toekomst weet Van Giffen toch ook van een duidelijke roeping ten opzichte van de joden in het heden. Zijn accent op de *praxis pietatis* richt zich mede op de bekering van ongelovigen, niet in het minst op die van het joodse volk. Zonder deze kan het heerlijke koninkrijk van Christus niet doorbreken. Met dit nadere reformatorische geluid komt onze coccejaan dicht in de buurt van de voetianen, bij wie wij een soortgelijke attitude aantreffen. De aanstaande bekering van de joden verplicht hier en nu tot een levenshouding die aantrekkelijk en aanstekelijk is.

Dit aspect is des te verrassender als we bedenken, dat Van Giffen in de praktijk weinig joden van aangezicht tot aangezicht gesproken zal hebben. In Heerenveen en omgeving waren geen kinderen van Abraham te vinden. In 1781 woonde er in de stad slechts één jood. Pas in de negentiende eeuw zou er een synagoge worden

69 E.G.E. van der Wall, 'Profetie en providentie,' 36.

70 D.F. van Giffen, 'Ezechiël,' in: *Verzameling*, 313.

71 D.F. van Giffen, 'Heerlykheit,' in: *Verzameling*, 34.

442

gevestigd en een begraafplaats in gebruik genomen worden te Veensluis, op de grens van 't Meer en De Knijpe. 72

Mogelijk heeft Van Giffen buiten Friesland joden ontmoet. De classis is het niet ontgaan dat hij de 'boekken en schriften der Joden' als het ware doorgekropen is en 'met hare Rabbijnen verkeert heeft.'⁷³ Hoe en wanneer Van Giffen met deze joodse geleerden in aanraking kwam, is onduidelijk. Of bedoelde men slechts zijn omgang met rabbijnse literatuur? Dat hij bekend was met rabbijnse opvattingen, lijdt geen twijfel. In de preek over Job schroomt hij niet de naam van de joodse geleerde Aben Ezra te laten vallen tegenover zijn (adellijke) gehoor en verwijst hij naar de vertaling en verklaring van de 'Chaldeusche uitbreidinge'.⁷⁴

In de verhandeling over Ezechiël die in zijn verzameling van geschriften is opgenomen, treffen we verwijzingen aan naar de Talmoed, de Midrasj, de Targoem en joodse geleerden als Kimchi en Jarchi.⁷⁵ Hij is het eens met de christen-hebraïst Buxtorf, die meende dat men de Talmoed niet geheel en al moet veroordelen en wegwerpen, aangezien er 'vele nuttigheden' uit te halen zijn ten dienste van de christenen evenals uit andere 'boeken der Hebreëen'. Overigens is hij niet onverdeeld gelukkig met de joodse interpretatie van de Schrift. Met Buxtorf is hij van oordeel, dat ze veel 'onmogelyke / zotte en leugenachtige dingen' bevatten.⁷⁶

Te vaak is er naar zijn mening sprake van gissingen als het gaat om de joodse denkbeelden.⁷⁷ Zijn preken getuigen van een grote mate van vertrouwdheid met het Hebreeuws, op een wijze die door zijn hoorders vermoedelijk niet altijd met waardering zal zijn beloond. Hoe Van Giffen aan zijn uitgesproken mening ten opzichte van de joden is gekomen, laat zich moeilijk traceren. Naast de coccejaanse hermeneutiek en periodisering zullen andere invloeden zeker een rol hebben gespeeld. In de aanspraak aan de lezers van zijn beide preken uit januari 1680 noemt hij met erkentelijkheid

Heideggers *Tekenen der Tijden*, dat door sommige gemeenteleden te Leeuwarden met profijt en stichting gelezen was, evenals de boeken van Groenewegen over Mattheüs 24 en de Openbaring van Johannes.⁷⁸ Van Coccejus wordt met name de uitleg over het laatste lied van Mozes geprezen. Opmerkelijk is de lof die Koelman wordt toegezwaaid.⁷⁹ Voor de uitleg van Psalm 8 heeft hij veel geleerd van Henry Ainsworth.⁸⁰ Ook Nicolaas van Lyra, van wie Van Giffen weet te melden dat hij een messiasbelijdende jood was, die franciscaner monnik was geworden, heeft hem geholpen bij het verstaan van dit lied.⁸¹ Waardering heeft

72 J. Michman, *Pinkas*, 418; vgl. J.F. van Agt, 'Leeuwarden,' 324-327, die stipuleert dat de sjoel van Heerenveen voor het eerst vermeld wordt in 1819. In 1812 woonden er slechts drie joodse families.

73 *Waarschouwinge*, 460.

74 D.F. van Giffen, 'Goël,' in: *Verzameling*, 5, 13.

75 D.F. van Giffen, 'Ezechiël,' in: *Verzameling*, 313, 328, 329, 331, 341, 370, 371 etc.

76 D.F. van Giffen, 'Ezechiël,' in: *Verzameling*, 330.

77 D.F. van Giffen, 'Aanspraak,' in: *Verzameling*, LXI.

78 D.F. van Giffen, 'Aanspraak,' in: *Verzameling*, LXXXV.

79 D.F. van Giffen, 'Aanspraak,' in: *Verzameling*, LXXXV.

80 D.F. van Giffen, 'Aanspraak,' in: *Verzameling*, LXX; Ainsworth was auteur van onder meer een verklaring van het Hooglied – *Solomons Song of Songs* (1623) – dat hij spiritueel uitlegde vanuit de relatie tussen Christus en zijn gemeente, maar tevens een profetisch-apocalyptische duiding gaf; vgl. B.W. Ball, *Expectation*, 240.

81 D.F. van Giffen, 'Aanspraak,' in: *Verzameling*, LI: over Nic. Van Lyra: *TRE* 24, 564-566. 443

hij voor de uitleggingen van de christelijke hebraïst Pellicanus (1478-1556)⁸² en de vroege reformatoren Joh. Bugenhagen⁸³ en Joh. Brenz.⁸⁴

Ook Luther⁸⁵ en Melanchthon krijgen een positieve vermelding als het gaat om het verklaren van de Psalmen.⁸⁶ Hetzelfde geldt van hun Wittenbergse collega Salomon Gesnerus (1559-1605).⁸⁷ De doorwerking van de opvattingen van Engelse theologen als Brightman en Forbes over Openbaring 21 mag evenmin over het hoofd worden gezien,⁸⁸ terwijl onze coccejaan ook te rade is gegaan bij de uitleg van de Apocalyps die de Fransman P. de Launay had geschreven. Hij typeert deze theoloog als 'onvergelykelyk geleerd en deftig', boven alle anderen.

Lang heeft hij naar diens verklaring van de Openbaring gezocht en uiteindelijk heeft hij deze bij Witsius voor enkele dagen kunnen lenen.⁸⁹

Wie bovenstaand overzicht op zich laat inwerken, komt onder de indruk van de brede belezenheid van onze Friese theoloog. Tegelijkertijd wekt het verwondering dat hij kritiekloos namen vermeldt van theologen die wat hun Israëlvisie betreft significant met hem divergeerden. Met name de Duitse reformatoren zaten op een geheel ander spoor als het gaat om de toekomst van het joodse volk. Het lijkt erop dat Van Giffen er zijn best voor heeft gedaan de suggestie te wekken, dat grote mannen als Luther en Melanchthon ook voor hem nog altijd gewaardeerde geestelijke leiders waren.

6.8. COCCEJAANSE STEUN VOOR VAN GIFFEN

Zoals eerderesignaleerd, bleef de commotie rond Van Giffen niet beperkt tot de provincie Friesland. De muis zou nog een stevige staart krijgen. Verschillende geestverwanten sprongen voor onze coccejaan in de bres. Om meer dan één reden is kennisneming van deze steunbetuigingen van betekenis voor ons onderzoek.

De eigen positie van Van Giffen ontvangt er temeer helderheid en profilering door. Tegelijkertijd wordt duidelijk hoezeer de plaats van Israël een factor van betekenis

vormde voor het coccejanisme als geheel. Ernstige en groene coccejanen reikten elkaar op dit punt de hand.

De heftige reactie van Henricus Groenewegen op het geschrift van de classis werd reeds vermeld.⁹⁰ Deze gedreven theoloog, toen predikant te Enkhuizen, had het boek van de classis in handen gekregen en stond versteld over de ‘schrickelijke Orkaan’ die vanuit het hoge noorden van ons land was opgestoken.⁹¹

82 D.F. van Giffen, ‘Aanspraak,’ in: *Verzameling*, XXXIV.

83 D.F. van Giffen, ‘Aanspraak,’ in: *Verzameling*, XXV, XXXI.

84 D.F. van Giffen, ‘Aanspraak,’ in: *Verzameling*, XXVI, XXVII.

85 D.F. van Giffen, ‘Aanspraak,’ in: *Verzameling*, XXV.

86 D.F. van Giffen, ‘Aanspraak,’ in: *Verzameling*, XXXIII.

87 D.F. van Giffen, ‘Aanspraak,’ in: *Verzameling*, XLI.

88 D.F. van Giffen, ‘Aanspraak,’ in: *Verzameling*, XX.

89 D.F. van Giffen, ‘Aanspraak,’ in: *Verzameling*, XX, XXI.

90 Zie hoofdstuk 5.3. van deze studie.

91 Groenewegen maakt in de ‘Aansprake,’ voorafgaande aan *Uitbreydinge* melding van een tweede geschrift, dat de classis kort na *Waarschouwinge* het licht had laten zien. Een titel wordt niet genoemd, maar vermoedelijk betreft het *Goede zaak en goede trouw*. Groenewegen hekelt het feit dat de classis hierin tal van toonaangevende theologen naar voren schuift die het met haar eens zouden zijn. Onder hen worden genoemd A. Hulsius, P. van Mastrigt, M. Leydekker en H. Witsius.

444

Er was net sprake van het suizen van een zachte stilte doordat de Zuid- en Noord-Hollandse synoden de vrede hadden weten te bewerkstelligen tussen voor- en tegenstanders van Coccejus. Maar zie, daar komd uyt *Vriesland*, zijnde een van onse Geunieerde Provintien, onse naaste goede gebuur, een vleesch en bloed, een ziel en hert, in de Politie en Godsdienst ; Daar komd (zeg ik) uyt een Classis van de naaste Provintie, de Classis van Zeven-Wouden, een zoo schriklijken vlaag en hagelbuy, vermengd met vyer en bloed, tot ons over, dat wy genoodzaakt waren om te zien na schuyl-plaatsen, om ons hoeft te bergen, agter de schantze van onse goede gewisse ; ende een opregte Apologie, door welke wy de waarheyd openbaar zullen maken aan alle de Conscientien in Gods tegenwoordigheyd.⁹²

Geruime tijd heeft Groenewegen geaarzeld of hij al of niet zou reageren. Uiteindelijk meende hij toch niet te mogen zwijgen. Uitvoerig gaat hij in op de beschuldigingen van de classis in het eerder genoemde *Uitbreydinge en Heerlikheid van Christi Coninkryke*. Het boekje is opgedragen aan Hendrik Casimir, prins van Nassau en stadhouder van Friesland. Het eerste deel van het geschrift is sterk

92 H. Groenewegen, ‘Aansprake,’ in: *Uitbreydinge*. Onze coccejaan is van deze namen niet echt onder de indruk: ‘meynen sy dat dit de Mannen zijn by welke de wijsheyd sal sterven?’

445

apologetisch van aard en bevat naast een *Vrymoedige en Getrouwe Aansprake Aan de Waarheyd- en Vrede-lievende Gemoederen in de Kerken van Vriesland* tevens een uitvoerig verweerschrift getiteld: *Noodige, en vrymoedige verantwoordinge der Waarheyd, Gesteld tegens de aanklagten van die van de Classis van Zeven-wouden*. Het tweede deel heeft een meer thetisch karakter en behandelt een viertal thema’s die in *Waarschouwinge* aan de orde worden gesteld, namelijk de uitroeiing van de antichrist, de bekering van de joden, het toevloeien van de naties tot de kerk en de uiteindelijke vrede, die gepaard zal gaan met geestelijke gaven. Groenewegen gaf dit

gedeelte van zijn boek als opschrift mee: *Christi Koninkryk, Heerlik uytgebreyd, in het laatste der dagen, des N. Testaments.*

Groenewegen neemt het de classis buitengewoon kwalijk dat zij het conflict met Van Giffen – een ‘Man van beproefde geleerdheid en Godvrugtigheyd’ – zozeer heeft opgeblazen en vele andere theologen erbij betrokken heeft. Het was in feite een huiselijke twist, maar de broeders hebben het tot een algemeen probleem gemaakt. De twee hoofdbezwaren tegen Van Giffen en andere coccejanen, die Groenewegen in *Waarschouwinge* signaleert zijn enerzijds de verwachte heerlijkheid van de kerk en anderzijds de samenhang van de zeven perioden.

Naar zijn inzicht heeft de classis de opvatting van Van Giffen en zijn geestverwanten niet juist weergegeven. Zij leggen de Friese coccejaan ten laste dat hij spreekt over een ‘niew vreedzaam Coninkrijke, der Geloovigen op Aarden, in de laatste dagen des N. Testaments.’⁹³ Het zou gaan om een vrederijk waarin allerlei rijkdom en voorspoed ons deel zullen zijn. De predikant uit De Knijpe had het echter niet over een aards, maar over een geestelijk rijk. Kan de regering van Christus over zijn kerk op aarde vanuit de hemel niet evengoed leiden tot een koninkrijk in de laatste dagen?⁹⁴ Men deed het bovendien voorkomen alsof de coccejanen een monarchie verwachten die met de wapens gevestigd zal worden.

Ook daarvan is echter in het geheel geen sprake. Van Giffen en zijn geestverwanten zijn geen oproerkraaiers, die van plan zijn de wettige magistraat uit haar ambt te stoten en de macht naar de kerk toe te halen.⁹⁵ Het verwijt dat de coccejanen onrechtzinnig zijn en zich niet aan de gereformeerde leer houden, steekt Groenewegen danig. Hij verweert zich tegen deze beschuldiging onder meer door te verwijzen naar de kanttekeningen van de Statenvertaling. Ten minste in twee aspecten van het conflict meent hij de ‘Duytsche Annotatores’ aan zijn zijde te hebben, namelijk wat de toekomstige val van de antichrist betreft (Openb. 18) en wat de aanstaande bekering der joden aangaat.⁹⁶ Naar de mening van Groenewegen verdonkerden en loochenden de broeders van de classis dit laatste ‘ineffecte’.

De uitvoerigheid waarmee Groenewegen in zijn *Apologie* de toekomst van Israël beschrijft, onderstreept nog eens de cruciale rol die dit thema speelde rond de affaire Van Giffen.⁹⁷ De coccejaan verweert zich dan ook bij voorbaat tegen degenen die dit aspect van ondergeschikt belang achten.

93 H. Groenewegen, ‘Verantwoordinge,’ 3, in: *Uitbreydinge*.

94 H. Groenewegen, ‘Verantwoordinge,’ 4, 5, in: *Uitbreydinge*.

95 H. Groenewegen, ‘Aansprake,’ in: *Uitbreydinge*.

96 H. Groenewegen, ‘Aansprake,’ in: *Uitbreydinge*.

97 Vgl. met name H. Groenewegen, ‘Christi Koninkryk,’ 112-131, in: *Uitbreydinge*.
446

Dit point en moet niemand onnoodig schijnen : want / aangezien de Classis van Zeven-Wouden, het selve genoegzaam voor Problematijk houd / van ‘t welke men met weynig zwarigheyd / en genoegzaam met even schijnbare redenen Pro en Con(t)ra, ja en neen kan zeggen ; en om dat sy ook duydelik toonen / daar ontrent geen hooge gedagten te hebben / die den inhoud van soo veel heerlike voorzeggingen betamelik zijn / daarom moeten wy de waggelenden hier ondersteunen.⁹⁸

Behalve vanwege de vage, tweeslachtige houding van de broeders ten aanzien van het joodse volk kan en wil Groenewegen er ook om een andere reden niet omheen.

De materie waarover het gaat in het geding met de classis vereist een uitvoerige bespreking, aangezien de verwachting van het heerlijke koninkrijk van Christus en de aanstaande bekering van de joden wezenlijk bij elkaar horen.

Inhoudelijk komt dit gedeelte van Groenewegens *Verantwoordinge* sterk overeen met wat hij in zijn traktaat over de joden geboden heeft. Hij verwijst er dan ook een en andermaal expliciet naar. De bijbelse argumentatie is ook hier voor het grootste gedeelte gebaseerd op een exegese van Romeinen 11. Niemand kan eromheen dat in deze perikoop de aanstaande bekering van het joodse volk wordt toegezegd, in samenhang met het ingaan van de volheid der heidenen. Bovendien moet uit Lukas 21:24 worden geconcludeerd dat de ban, het *anathema* dat thans op het joodse land en de heilige stad rust, eens zal worden weggenomen. Als de twee grootste tegenstanders van Christus' heerlijkrijk – Rome en de islam – door de kerk onderworpen zullen zijn en door het evangelie bekeerd tot de waarheid, gaat het gebeuren. God zal ook Kanaän en de stad Jeruzalem eens maken tot een 'planthof van zijn Kerke'.⁹⁹

Wanneer deze dingen een feit worden? Groenewegen ziet twee mogelijkheden: vóór de dag van het oordeel of op de jongste dag zelf. De laatste mogelijkheid schrikt hem om een aantal redenen af en derhalve houdt hij het erop dat deze opzienbarende gebeurtenissen nog voor de wederkomst zullen plaatsgrijpen.

De Enkhuizer predikant legt er de nadruk op dat een heilvolle toekomst voor de joden niet het gevolg van menselijke inspanningen zal zijn. Het rijk van Christus is hemels en geestelijk van aard en ook de wapens die koning Jezus hanteert, zijn niet vleselijk, maar spiritueel. Daarom mag niemand denken dat het ingaan van de volheid der heidenen en de bekering der joden worden teweeggebracht door aardse legers. God heeft in het verleden vanuit de hemel verscheidene pogingen in die richting bespottelijk gemaakt. Toen op 'aanhitzen' van de paus de machten van Europa werden bewogen om Palestina en Egypte binnen te trekken en het 'Heylig Land (soo zy seggen)' te veroveren, is God hen steeds als een leeuw onderweg tegemoet getreden. Hij zelf heeft hen verslagen en verstrooid.

God is jaloers op zijn eer en wil van dit werk exclusief de 'prijs' hebben en deze trotse muren van Jericho onder het geluid van de ramshoorn van het evangelie neerhalen.¹⁰⁰ Coccejanen als Groenewegen en Van Giffen mogen niet worden vereenzelvigd met christenen, die menen dat het rijk van Christus met uiterlijk vertoon zal aanbreken. Van een lichamelijke aanwezigheid van Christus vóór de jongste dag

98 H. Groenewegen, 'Christi Koninkryk,' 113, in: *Uitbreydinge*.

99 H. Groenewegen, 'Christi Koninkryk,' 172, in: *Uitbreydinge*.

100 H. Groenewegen, 'Christi Koninkryk,' 12, in: *Uitbreydinge*.

447

is absoluut geen sprake, zo houdt deze theoloog de broeders van de classis Zevenwouden voor. Alvorens de oordeelsdag is aangebroken, verschijnt Christus niet op aarde met de luister en majesteit die Hij in de hemel bezit, maar regeert hij de kerk en de wereld door zijn Woord en Geest. Coccejanen staan niet op één lijn met de chiliasten, die een duizendjarige regering van Christus op aarde drijven, voorafgaande aan de laatste dag.¹⁰¹

De wortel van deze schadelijke opvatting ziet Groenewegen net als Van Giffen in het jodendom. Onkundig van de ware gerechtigheid Gods en van het hogepriesterlijke en koninklijke ambt van Christus waanden de joden dat de Messias 'zijn Koninkryke door Aardsche wapenen en middelen in de Wereld zoude opregten ende voortzetten.'¹⁰²

Daarbij komt nog de misvatting rond Openbaring 20, dat door de chiliasten wordt opgevat alsof Christus eer Hij op de jongste dag zijn gemeente in heerlijkheid opneemt, lichamen op aarde zal verschijnen. Ten onrechte menen zij dat in die tijd de martelaren en heiligen uit hun graven zullen opstaan en met Christus en zijn volk

op aarde zullen heersen en triomferen, genietend van alle tijdelijke goederen en zegeningen. Sommigen voegen hier nog het een en ander aan toe, maar dat zijn christenen die ‘alder-plomst Judaizeeren’.

Zij rekenen met het herstel van de joodse staat en van de stad Jeruzalem om te zijn een ‘Politie; gelyk eertijds van de Heydenen onderscheyden, en voeren in de Offranden en Joodsche Godsdienst,’ een drogreden die zij afleiden uit het visioen van Ezechiël over de tempel.¹⁰³ De gedachte aan een afzonderlijke joodse staat, waarin joden voorrechten genieten boven de heidenen, is voor onze theoloog een duidelijke grensoverschrijding. Van een herinvoering van de tempelcultus wil Groenewegen niet weten, aangezien de brief aan de Hebreeën daarvoor geen ruimte laat.¹⁰⁴ Een lichamelijke opstanding voor de jongste dag wordt door hem al even resoluut afgewezen als een misinterpretatie van Openbaring 20.

Groenewegen was niet de enige coccejaan die zich geroepen voelde om te reageren op de kwestie Van Giffen. Minstens even verbeterd was de respons van de Zwolse predikant **Fredericus van Leenhof** (1647-1712).¹⁰⁵ Behalve in Utrecht had hij gestudeerd in Leiden, waar hij gefascineerd raakte door de coccejaanse opvattingen. Daarnaast had hij veel in zich opgezogen van de denkbeelden van Descartes. Vanwege deze coccejaans-cartesiaanse gezindheid kwam hij in problemen

101 Frappant is intussen dat Groenewegen zich distantieert van de resolutie van de Synode van Harlingen. Hij vindt deze niet rechtmatig en partijdig, ‘Verantwoordinge,’ 162, in: *Uitbreydinge*.

102 H. Groenewegen, ‘Christi Koninkryk,’ 14, in: *Uitbreydinge*.

103 H. Groenewegen, ‘Christi Koninkryk,’ 14, 15, in: *Uitbreydinge*. Onze coccejaan noemt – evenals verscheidene tijdgenoten – als eerste auteur van dergelijke chiliastische ideeën in de kerkgeschiedenis Cerinthus, de ‘infaame Ketter’ die geleefd heeft in dezelfde tijd als Johannes die de Openbaring heeft geschreven. Cerinthus heeft op de ‘aldergrootste en botste wijze’ beweerd dat het koninkrijk van Christus gepaard zou gaan met lichamelijke wellusten. Eusebius legt Cerinthus ook de dwaling ten laste dat in het komende rijk weer offers zullen worden gebracht. Na Cerinthus is Papias gekomen, de bisschop van Jeruzalem die eveneens werd beticht van deze ketterij, hoewel hij nooit beweerd heeft dat het koninkrijk van Christus in aardse wellusten zou bestaan. Wel heeft hij ten onrechte op basis van Openbaring 20 verkondigd dat de gelovigen duizend jaren met Christus zouden regeren en dat de heiligen daartoe zouden opstaan uit hun graven. Overigens wil Groenewegen de chiliasten niet over één kam scheren, aangezien ze onderling ingrijpende verschillen van opvatting vertonen.

104 H. Groenewegen, ‘Christi Koninkryk,’ 17, 18, in: *Uitbreydinge*.

105 Zie over hem: M.R. Wielema, ‘Frederik van Leenhof,’ 234-237; *DDPh* II, 590-596; J.I. Israel, *Radicale Verlichting*, 441-469; E.G.E. van der Wall, ‘The Religious Context,’ 54-56. 448

met de overwegend voetiaanse classis Walcheren, toen hij predikant was te Nieuwvliet (1672-1678). Ter verdediging van de zozeer gehekeldde ‘nieuwigheden’ schreef hij een verdediging van Coccejus’ theologie, met name van diens visie op de bedelingen der tijden en de sleutel van de profetie.¹⁰⁶ Later legde hij nog eens twee geschriften op tafel onder de veelzeggende titel *De Keten der Bybelsche Godgeleerdheit*, waarin hij het voor de coccejaanse hermeneutiek opnam.¹⁰⁷ Na 1684 distantieerde Van Leenhof zich van het coccejanisme en hield zich intensief bezig met de schriftkritische en wijsgerige denkbeelden van Spinoza. Deze interesse zou er uiteindelijk toe leiden dat hij werd afgezet als predikant (1708).¹⁰⁸

Ondanks deze tragische gang van zaken kan hij toch worden beschouwd als een van de epochemachende theologen van de Republiek. Minimaal twee feiten illustreren zijn

invloedrijke positie. De vele herdrukken van zijn geschriften vormen het bewijs van een grote populariteit onder de kerkmensen van zijn tijd. Daarnaast verdient het vermelding dat hij kennelijk school heeft weten te maken, aangezien zijn volgelingen bekend stonden als Leenhovisten.¹⁰⁹

Frappant detail in relatie tot Van Leenhofs bemoeienis met de kwestie Van Giffen is dat hij in 1679 hofpredikant van Albertine Agnes van Oranje Nassau was, een jaar nadat Van Giffen naar De Knijpe was gekomen en een jaar voordat deze zijn befaamde preek over Psalm 8:10 hield, die door de prinses zo hogelijk werd gewaardeerd. In deze jaren was, zoals wij zagen, de uitleg van het profetische woord een veelbesproken thema in de Zevenwouden en zonder twijfel heeft Leenhof daar zijn partij in meegeblazen. Wellicht voelde Leenhof zich mede vanwege deze relatie met de Oranjes geroepen om zich in het conflict met de classis te mengen. Zwaarder zal voor hem gewogen hebben dat – naast Van Giffens opvattingen – ook zijn eigen geschriften in de *Waarschouwing* op de korrel werden genomen. Hij verweerde zich in zijn *Zedig en Christelijk verandwoord-Schrift Keten verdedigd, En veele Voorname Waarheden / soo de Nature als de H. Schrift rakende / samen-geschakelt en verklaard worden*.¹¹⁰

De Zwolse coccejaan erkent dat hij in de concrete duiding van de profetieën gaandeweg wel enigszins voorzichtiger is geworden dan zijn leermeester Coccejus en sommigen van diens epigonen. Hij constateert dat enkele coccejanen wat ‘te veel drifts’ gebruiken en te voorbarig zijn. Ze menen alles helder te hebben en houden hun visie vervolgens als waarheid aan de gemeente voor.

106 F. van Leenhof, *Joh. Cocceji God-geleerdheid verdedigt en opengelegt, tegens de hedensdaagse misduidingen en voor-oordeelen: waar in, nevens de bysonderste grond-artijkelen der christelijke religie, de bedeeeling der tyden klaar ontvouwen, en den sleutel der prophetien aangewesen werd*, Middelburg (ca. 1673). In 1700 verscheen reeds een zesde druk te Amsterdam, hetgeen illustreert hoezeer Van Leenhof de coccejaanse ideeën wist te populariseren.

107 Het betreft een tweedelig werk waarvan het eerste verscheen in 1678 te Middelburg-Amsterdam. Het tweede deel kwam uit in 1684. Ik gebruikte de derde druk van het eerste deel uit 1684, dat in één band met het tweede deel werd uitgegeven onder de titel *De Keten Der Bybelsche Godgeleerdheit, Soo als die in haar draad en samen-hang van de eerste waarheid af / door alle de wegen Gods aan een geschakeld is. Vervattende de dry staten van den Mensch, de dryderlei Huis-houding Gods, en de Teeken en voor en na Christus komste, tot der tijd, dat de Sone het Rijk aan den Vader sal overgeven*.

108 Meer over deze ontwikkeling in Ypey en Dermout, *Geschiedenis III*, 240-248; L. Kolakowski, *Chrétien*, 315-341.

109 Ypey en Dermout, *Geschiedenis III*, 248.

110 Het werk kwam uit bij W. Goeree in Amsterdam. Ik gebruikte de tweede druk uit 1684. 449

Zelf is hij wat minder stellig dan voorheen en noemt als reden, dat de vervulling der voorzeggingen het voornaamste middel is om de mond van spotters te stoppen. Daarom moet men er ‘voorsigtig en grondig’ mee omgaan.¹¹¹ Dat neemt voor hem de volstrekte legitimiteit van de *theologia prophetica* evenwel niet weg. Van harte omhelst ook hij de ‘voornamen saken van de Gods-dienst, testamenten, verbonden, bedeeelingen der tijden en gemeene grond der Voorseggingen, en voornamen wereld en Kerk-verwisselingen,’ Met de ‘verwarde gedachten’ over de profetieën die de classis geventileerd heeft, kan hij niets beginnen.¹¹²

Van Leenhofs relatieve terughoudendheid is met name merkbaar in zijn uitlatingen ten aanzien van het joodse volk. In vergelijking met Van Giffen en Groenewegen brengt

hij het joodse volk aanmerkelijk minder frequent ter sprake. In *Verandwoord-Schrift* geeft hij niettemin enkele malen uiting aan zijn hoop op de aanstaande bekering der joden. De Aäronitische zegen spreekt daar bijvoorbeeld nadrukkelijk van. God heeft aan Israël zijn bijzondere weldaden toegezegd met het oog op drie verschillende tijden. Van Leenhof ziet in Numeri 6:27 deze perioden en bijbehorende zegeningen reeds opgesloten liggen. God, die tot het einde van de wereld de God van Israël genoemd wil worden, heeft het joodse volk onder het Oude Testament beloofd te zullen zegenen zoals te lezen valt in Leviticus 26, Deuteronomium 4 en 28. Vervolgens heeft Hij – naar zijn belofte – zijn aangezicht over hen doen lichten toen Jezus kwam, het Licht der wereld, de Zon der gerechtigheid. Tot slot impliceert de hogepriesterlijke zegen dat de joden tot bekering komen in het laatste der dagen en vrede zullen hebben, samen met de hele kerk.¹¹³

Nadere details ten aanzien van Israëls toekomst geeft Van Leenhof in het *Verandwoord-Schrift* niet, maar vinden we wel in de door de classis van Zevenwouden bestreden *De Keten der Bybelsche Godgeleerdheyt*. Als rechtgeaard coccejaan ontwaart hij zowel in het Hooglied als in de zeven brieven uit de Apocalyps een ‘Schets’ van de weg die de kerk door de geschiedenis gaat tot het aanbreken van het koninkrijk van Christus.¹¹⁴ Deze zevenvoudige

111 F. van Leenhof, *Verandwoord-Schrift*, 134.

112 F. van Leenhof, *Verandwoord-Schrift*, 133.

113 F. van Leenhof, *Verandwoord-Schrift*, 118.

114 De chronologie van de nieuwtestamentische kerk ziet er volgens Van Leenhof, *Keten I*, 300, 301 als volgt uit:

- a. De eerste periode wordt beschreven in Hooglied 1:5 tot en met hoofdstuk 2 en tekent de voortgang van het evangelie onder joden en heidenen.
- b. De tweede periode vertoont de kerk ten tijde van de vervolgingen door Nero tot Diocletianus en vinden we uitgetekend in Hooglied 3 en 4.
- c. Hooglied 5 en 6:1-9 schildert het derde tijdvak, waarin vrede en zorgeloosheid zullen worden gevonden en de kerk sterk zal uitbreiden. Intussen wordt er ook onkruid gezaaid terwijl men slaapt.
- d. De vierde fase – Hooglied 6:9-7:11 – laat de ware kerk zien te midden van ‘die groote stad’, totdat ze eruit verlost wordt door de Reformatie.
- e. De vijfde periode behelst de opkomst en ontwikkeling van de Reformatie zoals weergegeven in Hooglied 7:12-8:3. Er is sprake van het verlaten van de grote stad en van vrede.
- f. Hooglied 8:4-7 schildert de zesde periode, waarin de kerk opnieuw ondankbaar wordt en ten gevolge daarvan zware straffen ondergaat. Tot in de tijd van Van Leenhof is Gods oordeel voelbaar.
- g. Het laatste tijdvak voert de kerk – na alle worstelingen – binnen in het koninkrijk van Christus (Hoogl. 8:8-14).

450

periodisering vormt de sleutel voor het verstaan van de profetische voorzeggingen.

115

In de laatste, de zevende periode zullen de vijanden van Christus worden vernietigd, in het bijzonder de grote hoer van Babel. In dit tijdperk zullen vervolgens ook de heidenvolken tot bekering komen en vindt de redding van heel Israël plaats.¹¹⁶ De beloften die aan hun voorvaders zijn gedaan, staan daar garant voor.¹¹⁷ Gods liefde voor de aartsvaders en hun nageslacht is eeuwig en onberouwelijk.

Opmerkenswaard is bovendien hoezeer de joden trouw gebleven zijn aan Mozes en de profeten. Door middel van de besnijdenis hebben zij zich separaat weten te houden van de andere naties.¹¹⁸ Van Leenhof twijfelt er niet aan of de

115 F. van Leenhof, *Keten I*, 301.

116 L. Kolakowski, *Chrétiens*, 319 brengt het ‘coccejaans chiliesme’ van Van Leenhof, zoals hij de toekomstverwachting van onze coccejaan typeert, kort en krachtig onder woorden: ‘après l’unification des sectes, la conversion des papistes et des Juifs, viendra le pouvoir universel de l’Église sur tous les hommes, sans que sa durée soit précisée et sans présence corporelle du Christ – pouvoir qui durera jusqu’au Jugement Dernier.’

117 F. van Leenhof, *Keten II*, 148 vermeldt typisch coccejaanse bewijssplaatsen: Lev. 26:44; Deut. 4:31; 32:43; Jes. 12:1; 59:20 vergeleken met Rom. 11:26; Jer. 23:20; 30:24; Hos. 3:5.

118 F. van Leenhof, *Beknopte Ontleding Van de Schriften*, 70; opgenomen achter *Keten II*. 451

joden zullen ‘geroepen worden / en door de Heidenen tot jaloersheid verwekt Deut. 32:21. Rom. 11:11. en 10:19. In haar Land wederkeeren / om mogelijk Jerusalem te herbouwen / als schijnd besloten te kunnen werden Jer. 31:38/39 en Luc. 21:24. sonder datwe nochtans denken van eenige herstellinge van de Levitischen Godsdienst; die met Christi komste is afgeschaft.’¹¹⁹

Wat betreft de eventuele hervatting van de tempelcultus zit Van Leenhof geheel en al op één lijn met Van Giffen.¹²⁰ Ten aanzien van de herbouw van Jeruzalem en andere concretisering

119 F. van Leenhof, *Keten II*, 148.

120 F. van Leenhof, *Keten I*, 357, 358 draagt niet minder dan zes argumenten aan om te demonstreren dat Ezechiëls visioen niet slaat op een stoffelijke tempel, maar op de ‘Kerke des Nieuwen Testaments in de Weereld, onder alle Natien, of het geestelijk Israel.’

a. Uit het betoog zelf zal iedere opmerkelijke lezer concluderen dat het meeste van wat hier gezegd wordt niet ‘lighamelijk’ kan worden opgevat.

b. Deze tempel is niet gesitueerd op Sion, waarmee de aardse tempel onlosmakelijk is verbonden, maar gelegen op een hoge berg midden in het land. Ook de verdeling van de stammen is geheel anders dan ten tijde van de stoffelijke tempel.

c. De vastgestelde tijd van de tweede tempel, namelijk 70 weken (Dan. 9:24,25) is allang voorbij.

Gerelateerd aan deze tijdsspanne was de uitroeiing van de Messias (Dan. 9:25). Derhalve moet deze tempel wel de kerk van Christus zijn.

d. Dat geldt temeer aangezien Christus moest komen tot de tweede tempel (Haggai 2:8-10; Ps. 132:17).

e. Niets is zo algemeen bekend als het feit dat de kerk van het Nieuwe Testament en de daarbij behorende geestelijke godsdienst wordt voorgesteld onder het beeld van de tempel. De kerk is Gods huis en Gods tempel, het altaar is Christus en de gelovigen zijn de priesters.

f. In het Nieuwe Testament wordt alles op geestelijke wijze verstaan. Wat dat concreet impliceert voor de tempel maar ook voor het land van Israël, de feestdagen en de stad van God laat hij graag ‘tot nader onderzoek voor den weet-gierigen en Godvruchtigen Lezer.’

452

van het profetische woord aangaande Israël is Van Giffen aanmerkelijk royaler en resoluter. Niettemin zal de Friese pastor de inmenging van Van Leenhof in zijn geding met de classis hebben ervaren als een welkome ondersteuning en bevestiging.

Veel minder heftig dan beide bovengenoemde geestverwanten was Salomon van Til in zijn protest tegen de beschuldigingen van de classis Zevenwouden. In zijn *Inleydinge Tot de Prophetische Schriften* nam hij een aanspraak op aan de kerken van Friesland.

De wijze waarop hij zich tot hen richt, is typerend voor het vredelievende karakter van Van Til: ‘Geliefde Suster, en Bruyd onses HEEREN Jesu Christi.’ Punt voor punt probeert hij de aantijgingen vanuit de Friese Wouden te weerleggen. Hij onderstreept dat ook hij gelooft dat de profetieën voor het merendeel reeds vervuld zijn. De profeten spreken echter ook duidelijk over de laatste bloei van de kerk en deze beloften hebben hun vervulling nog niet gevonden. 121

Als het gaat over het te verwachten koninkrijk van Christus is er minder verschil van inzicht dan wordt gedacht. Over de kern van de zaak is men het eens.

Immers, de classis geeft toe dat er nog iets moois in het verschiet ligt, namelijk de bekering der joden, die zal leiden tot ‘meerder luyster in Gods gemeynte’.¹²²

Ook Van Til beschouwt de visie op Israël blijkbaar als de crux waarom alles draait in de discussie rond de coccejaanse eschatologie. De classis erkent tevens dat de toewending van het joodse volk met zich zal brengen ‘een meerderen rykdom van gaven, eenige meerder uytbreydinge, en een beter stant der kerke, als een leven uyt den dooden.’

Het onderscheid zit slechts in een drietal omstandigheden waaronder deze bloeitijd zal aanbreken, namelijk het toevloeien van alle volkeren der wereld, de zuiverheid van de kerk en het bezit van ‘allerley vrede’. De coccejanen geloven het eerste zonder meer op grond van de Schrift. Wat de zuiverheid van de kerk gedurende deze heilvolle periode betreft, dient te worden aangetekend dat men niet meer dan een onberispelijke handhaving van de tucht bedoelt. En ten aanzien van de aanstaande vrede mag niet vergeten worden dat dit slaat op het feit dat er geen vervolgingen meer zullen zijn. De leden van de kerk kennen nog wel degelijk de strijd tegen hun eigen zondige vlees, de duivel en de wereld. Ook zullen ziekte en dood dan niet ontbreken.

Voor revolutionaire acties van de kant der coccejanen hoeft niemand bang te zijn. Hun enige politieke aspiratie is dat de wettige magistraten eens het zwaard dat God hun toevertrouwd heeft, zullen aanwenden tot bescherming van de kerk en dat zullen keren tegen de vijanden van Christus. Vrees voor aantasting van de drie Formulieren van Enigheid is al evenmin ter zake. Die spreken immers alleen over de staat en de strijd van individuele gelovigen en niet over een algemene situatie van de kerk. Als er ergens vrijheid van spreken moet zijn, dan wel in dit opzicht.

Op verantwoorde wijze hierover spreken zou een apart boek vergen.

121 Sal. van Til, *Prophetische Schriften*, Aanspraak; om aan te tonen dat de coccejaanse periodisering van de kerkgeschiedenis geen nieuwlichterij is, heeft Van Til in deze publicatie een werkje opgenomen van de hand van Johannes Saskerides, getiteld *Van de Seven Tyden der H. Kerke* (1551).

122 Sal. van Til, *Prophetische Schriften*, Aanspraak.

453

Al met al is er reden genoeg de gelederen te sluiten. Veelbetekenend is dan ook het slot van de aanspraak die Van Til richtte tot de ‘Bruyd Christi’ in Friesland:

Wy bidden de God des Vredes, dat onse vlijt mag strekken tot vrede van Sion, en gerust-stellinge van ontruste gemoederen: Dat hy onse Broederen haar scherpigheyd en sware beschuldigingen tegen den onschuldigen wil vergeven, en ons t’samen heyiligen in de waarheyd. Og dat Israels verlossinge uyt Sion quame! en wy mogten hooren de basuyne, seggende: De koninkrijken der wereld zijn geworden onses Heeren, ende sijnes Christi, ende hy sal als Koning heerschen in alle eeuwigheyd: Soo soudet gy werden, ô Bruyd Christi ! als een gewatert Hof, en als een Sprink-ader der wateren, welkers wateren niet en

ontbreken. Gy sout genaamt werden, die de bresse toemuyrt, die de paden weder op maakt om te bewoonen. Ende de God des Vredes soude met u zijn.¹²³

123 Sal. van Til, *Prophetische Schriften*, Aanspraak.
